

11.5.2022-3

**BÖLGESEL KALKINMANIN
SAĞLANMASINDA YATIRIM
TEŞVİKLERİNİN ÖNEMİ VE BİR ÖRNEK**

**Mustafa ÇOTAK
(Yüksek Lisans Tezi)**

Eskişehir-1997

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ °

BÖLGESEL KALKINMANIN SAĞLANMASINDA YATIRIM
TEŞVİKLERİNİN ÖNEMİ VE BİR ÖRNEK

Mustafa ÇOTAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Yrd.Doç.Dr. Rana EŞKİNAT

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
KİTAP KÜTÜPHANESİ

ESKİŞEHİR

Mart-1997

ÖZET

Üretim artışının motor görevini üstlenen yatırım, teoride çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bütün bunların nihai amacı üretimin sürekli ve artan bir hızla artmasını sağlamaktır.

Yatırım, kendisini teşvik eden unsurlarla artar. Yatırım teşviklerinin amacı, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamakla birlikte bu kalkınmanın bölgelerarasında eşit şekilde dağılımını gerçekleştirmektir.

Günümüzdeki küreselleşme hareketleri yatırım teşviklerinin mahiyetini de değiştirmiştir. Yüksek teknoloji gerektiren yatırımlarla araştırma-geliştirme ve çevre yatırımlarına öncelik verilmesi ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılma çalışmaları ön plana geçmiştir. Tüm bunların amacı, elde edilen gelirin adil dağılımı ve bunu sağlarken de rekabeti önleyici hareketlerden kaçınılması ilkesidir.

Şu bir gerçek ki; gelişmekte veya gelişen tüm ülkelerde yatırım teşvikleri sürekli uygulanan bir ekonomik araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde 1913'lü yıllara kadar uzanan yatırım teşvikleri 1980 sonrasında büyük bir değişime uğramıştır. 1995 yılından itibaren Gümrük Birliği'ne geçilmesi ile birlikte uyum yasaları ön plana çıkmış ve Türkiye'deki teşvik tedbirleri Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin teşvik tedbirleri ile uyumlu hale getirilmesi hedeflenmiştir.

Yatırım teşvikleri; bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılmasını sağlayan en önemli araçlardan bir tanesidir. Farklı oran ve iadeler ile özel sektörün özendirilmesi sağlanmakta ve bu şekilde artan yatırımlar ile bölgenin kalkınması ve işsizliğin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.

1973'lü yıllara kadar iki sanayi kuruluşuna sahip olan Bilecik, 1973 yılında KÖY kapsamına alınmasıyla birlikte yatırım teşviklerinden önemli ölçüde yararlanmış ve bugün için nüfusu gerileyen bir il konumundan nüfusu artan bir il konumuna ve dolayısıyla göç veren il konumundan göç alan il konumuna gelmiştir. 1995'li yıllarda kişi başına düşen gayri safi milli hasılda ilk yedi il içerisine girmiştir.

Bütün bunlar, üretim ve istihdamın artması ile bölgelerarası dengesizlik problemlerinin ortadan kaldırılması açısından yatırım teşviklerinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

ABSTRACT

Investment which implements increasing of production is classified in theory. Investment increases as result of incentives.

The aim of investment incentives in not only providing development of economic and social but also realizing development equally in regional areas.

Investment incentives in both developing and developed countries is a economic mean which is performed continuously.

Investment incentive is one of the mean which eliminates differences of development among regional.

Until 1973, Bilecik had two industrial buildings. Ad then Bilecik has been advantage of incentives.

2.5.1. Yatırım Maliyetini Düşürmek	21
2.5.2. Finansman İhtiyacını Hafifletmek	22
2.5.3. Kârlılığını Artırmak	22
2.6. Yatırım Teşvik Tedbirlerinin Ekonomik Etkileri	22
2.7. Yatırım Teşvik Tedbirlerinin Sınıflandırılması	23
2.7.1. Yatırıma Sağladığı Kaynaklar Açısından Teşvikler ...	23
2.7.1.1. Mali ve Finansal Teşvikler	24
2.7.1.1.1. Mali Teşvikler	24
2.7.1.1.2. Finansman Kolaylığı Sağlayan Teşvikler	25
2.7.1.2. Sosyal İdari ve Teknolojik Teşvikler	26
2.7.2. Yatırımların Aşamasına Göre Teşvikler	27
2.7.2.1. Yatırım Öncesi Sağlanan Teşvikler	27
2.7.2.2. Yatırım Dönemi Sağlanan Teşvikler	27
2.7.2.3. İşletme Döneminde Sağlanan Teşvikler	28

İkinci Bölüm

TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA YATIRIM

TEŞVİK UYGULAMALARI

1. TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK TEDBİRLERİNİN TARİHÇESİ	29
1.1. Planlı Dönem Öncesi Uygulamalar	29
1.1.1. 1923-1950 Dönemi	30
1.1.2. 1950-1960 Dönemi	31
1.2. Planlı Dönemde Teşvik Uygulamaları	32

1.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	
Dönemi.(1963-1967)	33
1.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	
Dönemi (1968-1972)	34
1.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	
Dönemi (1973-1977)	35
1.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	
Dönemi (1979-1983)	36
1.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	
Dönemi (1985-1989)	39
1.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı	
Dönemi (1990-1994)	40
<u>1.2.7.</u> Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	
Dönemi (1995-1999)	42
<u>1.3.</u> 24 Ocak 1980 Sonrası Yatırım Teşvik Uygulamaları	44
1.3.1. 24 Ocak 1980 Sonrası Teşvik Uygulamaları	44
1.3.2. Gümrük Birliği Sonrasında Teşvik Uygulamaları	47

② TÜRKİYE'DE UYGULANAN BAŞLICA YATIRIM

TEŞVİK TEDBİRLERİ	49
2.1. Vergi, Resim ve Harçlarla İlgili Devlet Yardımları	50
2.1.1. Gümrük Muafiyeti	50
2.1.2. Yatırım İndirimi	51
2.1.3. Vergi, Resim ve Harç İstisnası	52
2.1.4. Yatırım Finansman Fonundan Faydalanma	53
2.1.5. Bina İnşaat Harcı İstisnası	53
2.1.6. Katma Değer Vergisi Ertelemesi	54

2.2. Finansal Kolaylıklar Sağlayan Devlet Yardımları	55
2.2.1. Krediler	55
2.2.2. Makine ve Teçhizat Alımında Katma Değer Vergisi Desteği	56
2.2.3. Enerji Desteği	56
2.2.4. Arsa Sağlanması	57
2.2.5. Dış Kredi Teminat Mektubu Masraflarına Katkı	57
2.2.6. Taşınma Desteği	57
2.2.7. Kalite-Standart Sağlama	58
2.3. Yönetmelik ve Teknolojik Devlet Yardımları	58
2.3.1. Araştırma-Geliştirme (AR-GE) ile İlgili Devlet Yardımları	58
2.3.2. Yeni Teknolojilerin Yurda Getirilmesi	59
3. DÜNYA'DA YATIRIMLARI TEŞVİK UYGULAMALARI	59
3.1. Avrupa Birliği'ne (AB'ne) Üye Bazı Ülkelerdeki Teşvik Uygulamaları	60
3.1.1. İngiltere'de Teşvik Uygulamaları	61
3.1.2. Yunanistan'da Teşvik Uygulamaları	63
3.1.3. Fransa'da Teşvik Uygulamaları	64
3.1.4. Portekiz'de Teşvik Uygulamaları	65
3.1.5. Hollanda'da Teşvik Uygulamaları	66
3.1.6. Almanya'da Teşvik Uygulamaları	67
3.1.7. İtalya'da Teşvik Uygulamaları	68
3.1.8. İspanya'da Teşvik Uygulamaları	69
3.2. Dünyada Seçilmiş Bazı Ülkelerde Teşvik Uygulamaları	70
3.2.1. Avustralya'da Teşvik Uygulamaları	71
3.2.2. Ürdün'de Teşvik Uygulamaları	72

3.2.3. Japonya’da Teşvik Uygulamaları	72
3.2.4. İsviçre’de Teşvik Uygulamaları	73
3.2.4.1. Kanton Seviyesinde Teşvikler	74
3.2.4.2. Federal Seviyede Teşvikler	74
3.2.5. Kanada’da Teşvik Uygulamaları	74
3.2.6. Kore’de Teşvik Uygulamaları	76
3.2.7. Finlandiya’da Teşvik Uygulamaları	77

Ü ç ü n c ü B ö l ü m

TÜRKİYE’DE YATIRIM TEŞVİK TEDBİRLERİNİN BÖLGESEL KALKINMANIN SAĞLANMASINDAKİ ÖNEMİ VE BİR ÖRNEK

① TÜRKİYE’DE YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARININ BÖLGESEL KALKINMANIN SAĞLANMASINDAKİ ÖNEMİ	79
1.1. Bölgesel Kalkınma İçin Sağlanan Teşviklerin Nedenleri	79
1.1.1. Bölgelerarası Gelişmişlik Farkları	79
1.1.2. Devlet Yardımlarına Duyulan Gerekseme	81
1.2. Kalkınma Planlarında Öncelikli Yörelere Uygulanması	83
1.2.1. KÖY’de Uygulanan Teşvik Tedbirleri	84
1.2.2. Organize Sanayi Bölgelerinde Uygulanan Teşvik Tedbirleri	85
1.3. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Çalışmaları	87
1.3.1. GAP Uygulaması	87
1.3.1.1. Bölgesel Kalkınma Çalışmaları	88

1.3.1.2. Kırsal Kalkınma Çalışmaları	89
1.3.1.3. Kentsel Kalkınma Çalışmaları	89
1.3.1.4. Diğer Çalışmalar	89
1.3.2. Diğer Bölgesel Kalkınma Uygulamaları	90
② TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARI VE TEŞVİK TEDBİRLERİNİN YATIRIMLAR ÜZERİNE ETKİSİ	91
2.1. Türkiye'de Yatırım Teşvik Uygulamaları	91
2.1.1. Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı	91
2.1.1.1. Tarım Sektörü	93
2.1.1.2. Madencilik Sektörü	93
2.1.1.3. İmalat Sektörü	94
2.1.1.4. Enerji Sektörü	95
2.1.1.5. Hizmetler Sektörü	96
② 2.1.2 Yatırım Teşvik Belgelerinin Mahiyetlerine Göre Dağılımı	96
2.1.2.1. Komple Yeni Yatırımlar İçin Verilen Teşvikler	98
2.1.2.2. Tevsi Yatırımları İçin Verilen Teşvikler	98
2.1.2.3. Tamamlama Yatırımları İçin Verilen Teşvikler	99
2.1.2.4. Modernizasyon Yatırımları İçin Verilen Teşvikler	99
2.1.2.5. Darboğaz Giderici Yatırımlar İçin Verilen Teşvikler	99
2.1.2.6. Diğer Yatırımlar İçin Verilen Teşvikler	100

2.1.3. Yatırım Teşvik Tedbirlerinin Bölgelere	X
Göre Dağılımı	100
2.1.3.1. Marmara Bölgesi'ne Verilen	
Yatırım Teşvikleri	102
2.1.3.2. İç Anadolu Bölgesi'ne Verilen	
Yatırım Teşvikleri	102
2.1.3.3. Ege Bölgesi'nde Verilen Yatırım	
Teşvikleri	103
2.1.3.4. Akdeniz Bölgesi'ne Verilen	
Yatırım Teşvikleri	103
2.1.3.5. Karadeniz Bölgesi'ne Verilen	
Yatırım Teşvikleri	104
2.1.3.6. Doğu Anadolu Bölgesi'ne Verilen	
Yatırım Teşvik Belgeleri	104
2.1.3.7. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne	
Verilen Yatırım Teşvikleri	105
2.1.3.8. Muhtelif Bölgelere Verilen	
Yatırım Teşvikleri	105
2.2. Yatırım Teşviklerinin Etkinliği	105
2.2.1. Türkiye'de Verilen Yatırım Teşviklerinin Etkinliği ..	106
2.2.2. Kalkınmada Öncelikli Yörelere Yatırım	
Teşviklerinin Etkinliği	109
3. BÖLGESEL KALKINMANIN SAĞLANMASINDA	
BİLECİK İLİ ÖRNEĞİ	111
3.1. Bilecik İli Hakkında Genel Bilgi	111
3.1.1. İl'in Tanımı	111
3.1.2. İl'in Ekonomik Yapısı	112

3.2. Bilecik İli Sanayisinin Gelişimi ve İl'e Verilen Yatırım	
Teşvik Belgeleri	112
3.2.1. Bilecik'te Sanayinin Gelişimi	113
3.2.1.1. 1973 Yılına Kadar Bilecik'te Sanayi	113
3.2.1.2. 1973 Yılından Sonra Bilecik Sanayi	113
3.2.2. Bilecik İli'ne Verilen Yatırım Teşvikleri	115
3.2.2.1. 1980-1996 Yılları Arasında Verilen	
Yatırım Teşvik Belgeleri	115
3.2.2.2. Bilecik İline Verilen Yatırım Teşvik	
Belgelerinin Mahiyetlerine Göre Dağılımı ..	117
3.2.3. Bilecik İline Verilen Yatırım Teşviklerinin	
Bölgesel Kalkınmaya Etkileri	119
3.2.3.1. Gayri Safi Milli Hasılaya Etkileri	120
3.2.3.2. İstihdama Etkileri	126
3.2.3.3. Nüfus Artışına Etkileri	128
3.2.3.4. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Hasılaya	
Etkileri	129
3.2.4. Bilecik İli'nde Yatırım Teşvikleri Etkinliği Hakkında	
Yapılan Değerlendirme ve Karşılaşılan Sorunlar	132
3.2.4.1. Bilecik İli'nde Yatırım Teşviklerinin	
Etkinliği Hakkında Yapılan	
Değerlendirme	132
3.2.4.2. Karşılaşılan Sorunlar	133
SONUÇ	135
YARARLANILAN KAYNAKLAR	139
EK-1	145

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo: 1	1980-1996 Yılları Arasında Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri Sabit Yatırım Tutarlarının Sektörlere Göre Dağılımı (%)	92
Tablo: 2	1980-1996 Yılları Arasında Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Mahiyetine Göre Dağılımı, Sabit Yatırım (%)	97
Tablo: 3	1980-1996 Yılları Arasında Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgelere Göre Dağılımı, Sabit Yatırım (%)	101
Tablo: 4	1980-1991 Yıllarında Verilen Teşvik Belgeleri ve Öngörülen İstihdam Sayısı	107
Tablo:5	1983-1991 Yıllarında KÖY'ler İçin Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri	109
Tablo: 6	Bilecik İline Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri	116
Tablo: 7	Bilecik İline Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı	118
Tablo: 8	İller İtibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Sabit Fiyatlarla)	120

Tablo:9	İller İtibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Sabit Fiyatlarla) (Bir Önceki Yıla Göre Yüzde Değişim)	123
Tablo: 10	Bilecik İline Verilen Yatırım Teşvikleri ile Öngörülen İstihdam (Kişi)	126
Tablo: 11	Bilecik'te İşyeri ve Sigortalı Sayısı	127
Tablo: 12	Bilecik İli Şehir ve Köy Nüfusları ile Şehir ve Köy Nüfusunun Toplam İçindeki Oranı	128
Tablo: 13	Türkiye'de İl Bazında GSYH (\$) Dağılımı ve Topluluk GSYİH (\$) ile Karşılaştırması	130
Grafik: 1	1990-1994 Yılları Arasında Türkiye'de İl Bazında GSYİH Ortalamaları	131

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AKİB	: Atlantik-Kanada İş Olanakları Bürosu
APK	: Araştırma Planlama Kurulu
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
AT	: Avrupa Topluluğu
BSGB	: Bölgesel Sınai Gelişme Bakanlığı
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
DESİYAB	: Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DYP	: Devlet Yatırım Bankası
F.F.	: Fransız Frangı
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GATT	: Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
HDTM	: Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı
HF	: Hollanda Florini
HM	: Hazine Müsteşarlığı

HUK	: Hesap Uzmanları Kurulu
ISO	: Uluslararası Kalite Belgesi
İGEME	: İhracatı Geliştirme Merkezi
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KKDP	: Kaynak Kullanımı Destekleme Primi
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yöreler
KYY	: Komple Yeni Yatırım
MPM	: Milli Prodüktivite Merkezi
NTT	: Japon Telgraf ve Telefonu
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
RG	: Resmi Gazete
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
TSKB	: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası

GİRİŞ

Günümüzde ülkelerin temel amaçlarından birisi, ülke fertlerine daha yüksek hayat standardı sunmak ve refah düzeyini yükseltmektir. Ülkeler, refah düzeyini artırmak ve daha yüksek bir hayat standardına ulaşmak için, gelişmişlik düzeylerini istikrarlı bir gelişme trendi içerisinde daha ileri bir seviyeye yükseltme arzusu ve çabası içindedirler. Diğer taraftan; dünya, son yıllarda çok farklı bir ekonomik ve politik konjonktür içerisine girmiştir. Bu durum, dünya ekonomik sistemlerinin teknolojik değişimden büyük oranda etkilenmeleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bugün üretim ve haberleşme sistemlerinde meydana gelen değişikliklerin, dünyadaki ekonomik gelişmeleri de yakından etkilediği görülmektedir. İşte bu değişiklikler ve ülkelerin istikrarlı bir kalkınma stratejisi izleme istekleri; 20. yüzyılda, ülkelerin izledikleri ekonomi politikalarında ve yatırım teşviklerine ayrı bir önem vermelerine neden olmuştur. Teşvik politikaları; üretimin ve dışsattımın özendirilmesi doğrultusunda gelişme göstermiştir.

Teşvik politikalarının giderek yaygınlaşmasının birçok nedeni vardır. Bu nedenlerin başında, ülkelerin içinde buldukları koşullar gelmektedir. Geleceğin Türkiye'si'nde bu durum; daha fazla sermaye donanımı, daha fazla üretkenlik, daha fazla nitelikli insangücü ve bölgelerarası gelişmişlik düzeyinin

azaltılmasına yönelik bir amaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu amaca ulaşılabilmesi için devletin önderliği kadar, özel kesimin istekliliği de önem kazanmaktadır.

Özel kesimin istekliliğini artırıcı unsurların başında da devletin teşvik uygulamalarına gereksinim duyulacağı açıkça görülebilir. Çünkü, gelişmesini henüz tamamlayamamış olan ekonomilerde; kim tarafından yapılırsa yapılsın, yatırımlara olan gereksinimin büyük olduğu açıkça ortadadır. İşte bu nedenle, ister fiziki yatırımlar isterse de hizmet yatırımları olsun, çok fazla gereksinim hissedilmekte ve özellikle bu gereksinim göreceli olarak geri kalmış bölgelerde daha fazla olmaktadır.

Yatırım teşvik tedbirleri; işte bu amaca hizmet eden araçların bütünüdür. Ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi büyük ölçüde yatırım hacminin artırılmasına bağlıdır. Yatırımlar ise; milli gelirden yatırımlara ayrılacak payla ilişkilidir. Özellikle ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde; sermaye birikiminin az, tüketim meylinin yüksek, tasarruf-yatırım meylinin düşük olması, kalkınma sürecini sınırlamakta ve bir kısır döngü oluşturmaktadır.

Bugün birçok ülkede geri kalmışlığı önleyecek ve kalkınmayı hızlandıracak, üretim dallarında yeni yatırım olanakları araştırılmakta ve bu yatırımların teşvik edilmesi için mali, ekonomik, idari ve teknolojik nitelikte teşvik tedbirlerinin uygulandığı görülmektedir.

Diğer taraftan, alt yapı yatırımlarının yapılmamış olması, ulaşım ve haberleşme olanakları, nitelikli insangücü ve hammadde kaynaklarının az olması, nüfus yapısı ve diğer birtakım ekonomik ve sosyal faktörlere göre, bir ülkenin tüm bölgelerinde aynı gelişme trendi gösterilememekte, bu da bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının ortaya çıkması ise; göreceli olarak, geri kalmış bölgelerde işsizliğin artmasına ve refah seviyesinin düşük olması nedeniyle talep yetersizliğine yol açmakta ve böylece; yatırımlar için gerekli

olan faktörlerden en önemli olanı ortadan kalkmaktadır. İşte bu kısır döngü sonucu, ülkede gelişmişlik yöreler ile geri kalmış yöreler arasında büyük uçurumların oluşmasına neden olmaktadır.

Devletlerin birinci hedeflerinden birisi de; ülkede yaşayan insanların refah seviyesini artırmak, işsizliği önlemek ve insanların kültür seviyelerini yükselterek daha nitelikli insangücü ortaya çıkarmaktır. Bunun için kamu sektörünün yapacağı yatırımlar dışında özel sektörde yatırım yapmasının sağlanması gerekir. Özel sektörün geri kalmış bölgelerde yatırım yapma isteksizliği ise; ancak özendirici tedbirler ile mümkün bulunacaktır. Bu da, ancak yatırım ve dolaylı olarak ihracat teşvikleri ile ilgilidir.

Ülkeler, yatırım teşvik tedbirleri ile; yatırımların bölgelerarası dengeli kalkınmayı sağlamak üzere kalkınma planlarına uygun gerçekleştirilmesi, istihdam olanaklarının yaratılması, sanayileşme ve teknolojik gelişmenin hızlandırılarak dış satımın artırılmasını sağlamak istemektedirler. İşte bu nedenlerle; ülkemizde ilk kez 1913 yılında uygulanmaya başlayan yatırım teşvik tedbirleri, Cumhuriyet döneminde izlenen ekonomi politikasının adeta bir parçası olmuştur.

Günümüzde; dünya konjonktüründe ortaya çıkan küreselleşme hareketleri; rekabeti önleyici bir nitelik taşıyan teşvik tedbirleri açısından önem arz etmektedir. Ülkeler, oluşturdukları birlikler kanalıyla serbest piyasa ekonomisi koşullarının oluşması için rekabeti önleyici hususlarda sınırlamalar getirmektedirler. İşte, bu sınırlamalardan yatırım teşvik tedbirleri de payını almaktadır.

Ülkemizde, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının fazla olması yatırım teşvik tedbirlerinin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle; çalışmamız bölgesel kalkınmanın sağlanmasında yatırım teşviklerinin önemini vurgulamak açısından önem arz etmektedir. Konumuzda, öncelikle yatırım ve teşvik kavramları üzerinde durularak yatırım teşviklerinin daha iyi anlaşılması

amaçlanmıştır. İkinci bölümde ise; Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik tedbirleri ile Türkiye’de ve Dünya’da seçilmiş ülke örneklerindeki teşvik uygulamaları hakkında bilgi verilmektedir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise; bölgesel kalkınmada yatırım teşviklerinin önemi, Türkiye’deki uygulamalar Bilecik ilinde sağlanan gelişmeler doğrultusunda bir örnek ile açıklanmaya çalışılmaktadır.

Birinci Bölüm

YATIRIM VE YATIRIM TEŞVİKLERİ

1. YATIRIM

1.1. Yatırımın Tanımı

Her bilgi kendi terminolojisinde günlük kullanımından farklı anlama sahiptir. Sosyal bilimlerde bazı terimler birbirinden farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Sözlük anlamı “nakdi ya da mali bir sermayenin belirli bir süre için, başka mallar (ya da hizmetler) üretme gücüne sahip mallar durumuna dönüştürülmesi” veya “bir kişi, işletme ya da topluluğun, öz kaynaklarını ya da ödünç aldığı paraları kendi üretken mallar stokunun artırılmasına ayırma kararı” veyahut da “belli bir çabayla elde edilen ve ilerisi için bir değer oluşturacak kazanç sağlayacak şey”¹ olarak tanımlanan yatırım; iktisatçılar ve işletmeciler tarafından farklı biçimlerde tanımlanmaktadır.

¹ Milliyet Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 24. Cilt, s.12455.

Ekonomistler, yatırımı “yeni üretim üniteleri kurmak, büyütme ve yıpranan, teknolojisi eskiyen üniteleri yenilemek için milli gelirden ayrılan veya tasarruf edilen kısımdır.” şeklinde tanımlamaktadırlar.² İşletmeciler ise; yatırımı “İşletmelerin, yatırım ve üretim kapasitelerinde artışın sağlanması ve gelecekte uzun bir zaman diliminde gerçekleşmesi beklenen kârları elde etmek amacıyla, eldeki kaynaklarını üretime tahsis etmeleri” olarak tanımlamışlardır.³

Yukarıdaki tanımlara göre, işletme bazında yatırım olarak değerlendirilen hususlar, ülke ekonomisi açısından bakıldığında yatırım sayılmayabilir. Çünkü, herhangi bir üretim aracının işletmeler arasında el değiştirmesi üretim aracını elde eden açısından yatırım olmasına karşın, ülke ekonomisine net bir ilave niteliği taşımadığı için yatırım olarak değerlendirilmemektedir.

Yatırımlar, bazen tüketim ve satış miktarına bağlı olmaksızın ve milli gelir seviyesindeki değişimlerden etkilenmeden gerçekleştirilmekte, bazen de milli gelirdeki bir değişimin, tüketim harcamalarıyla satış miktarına yansımaları sonucu yapılmaktadır. İşte, milli gelir seviyesindeki değişikliklerden etkilenmeden gerçekleştirilen yatırımlara **bağımsız yatırım**, milli gelir seviyesindeki değişikliklerden etkilenerek girişimciler tarafından gerçekleştirilen yatırımlara da **uyarılmış yatırım** denilmektedir.⁴

Günümüzde hızla gelişen teknolojiler çerçevesinde ekonomik ömrünün ne kadar zamanda dolacağı kestirilemeyen üretim tekniklerine yapılan harcamalara “yatırım” adı verilmektedir.⁵

² O.Orhan BALI, Yatırım ve Teşvik Rehberi, Ankara 1979, s.3.

³ Necdet ORHUN, “Yatırım Mallarında Katma Değer ve Teşvik Tedbirleri Uygulaması”, Vergi Dünyası Dergisi, S.47, s.1.

⁴ D.Y.B., Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi, Ankara 1985, s.12.

⁵ Mustafa MAZLUM-İlhan YÜCEL-Muharrem TEKEOĞLU, “Özel Kesim Yatırım İmkanları ve Yatırım Kararlarına Teşviklerin Etkinliği”, TOBB, İstanbul 1991, s.2.

Yatırımlar milletlerin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi hayatında önemli değişiklikler meydana getirmekte ve çoğalan nüfus açısından iş olanağı sağladığı gibi her geçen gün artan ihtiyaçların karşılanması ile fertlerin milli gelirden aldığı payı artırmaktadır.

Teşvik uygulamalarında yatırımların çeşidi, mahiyeti ve özelliği önem arz etmektedir. Teşvik uygulamalarındaki yatırım çeşitleri sadece duran varlıkları değil, dönen varlıkları da kapsamaktadır. Bu çerçevede sabit sermaye yatırımları konusuna değinmekte yarar vardır.

Sabit sermaye yatırımı; “bir ekonomide mal ve hizmet üretimini çoğaltmak ve özellikle gelecek dönemlerde tüketim olanaklarını artırmak amacıyla, üretim faktörlerinin, belli bir dönem içinde reel sermayenin artırılması, düzenlenmesi ve korunması için kullanılmasıdır” şeklinde tanımlanabilir.⁶

Sabit sermaye yatırımları işletmeye bina, tesis, esas makine ve teçhizat, yardımcı tesisler, nakil vasıtaları, döşeme ve demirbaşları gibi malları içine alır. Bu mallar uzun ömürlü üretim araçlarıdır.

1.2. Yatırım Türleri

Yatırımlar konusu, amacı, kapasite yaratma özelliği gibi değişik kıstaslara göre sınıflandırılabilir. Ancak, yatırım teşvik araçlarının tespit edilmesinde yatırım çeşitlerinin mahiyeti ve özellikleri önem arz ettiği için, biz burada sabit sermaye yatırımları üzerinde duracağız.

Sabit sermaye yatırımları yapılış şekli ve amacına göre yeni, tamamlama ve yenileme-idame yatırımları adı altında başlıca üç ana grupta incelenmektedir.⁷

⁶ DYB, a.g.e., s.12.

⁷ Fatih Kemal EBİÇLİOĞLU, Yatırım Teşvik Tedbirleri ve Kaynak Kullanımı Destekleme Primi Uygulaması, HUK, Ankara 1992, s.13.

1.2.1. Yeni Yatırımlar

Yeni bir yatırım projesinin gerçekleşmesiyle ilgili tesis yatırımlarıdır. Bu yatırımlarda, ortada daha önce yapılmış bir yatırım yoktur. Diğer yatırımlara göre daha fazla araştırmayı ve dikkatli çalışmayı gerektirir.

1.2.2. Tamamlama Yatırımları

Mevcut bir yatırım tesisinde noksan görülen hususların giderilmesi ve büyütülmesi amacıyla yapılan yatırımlardır. Tamamlama yatırımları, yatırımın yapılış nedenine göre tevsi, darboğaz giderici, kalite düzeltme ve modernizasyon gibi isimler alır. Ancak, bu yatırımları kesin çizgilerle birbirinden ayırmak her zaman mümkün değildir.

1.2.2.1. Tevsi Yatırımlar

Bir yatırım tesisinin verimliliğini artırmak, kârı yükseltmek, piyasa talebini karşılamak, piyasadaki diğer işletmelerle rekabet edebilmek, maliyetleri düşürmek gibi nedenlerden dolayı tesisin büyütülmesidir. Ancak, bir yatırıma tevsi yatırımı diyebilmek için ortada mevcut bir yatırımın bulunması ve daha sonra mevcut yatırım tesisine bir bütün teşkil edecek yatırımların aynı malları üretmek için ilaveler yapılması gerekir.

1.2.2.2. Darboğaz Giderici Yatırımlar

Bir tesiste ana veya yardımcı makinelerin kapasiteleri arasında dengesizlik mevcut ise bir tamamlama yatırıma ihtiyaç vardır. Üretim akışında bir makinenin ürettiği yarı mamulü, ondan sonra gelen makine veya ünite aynı

zamanda kullanamıyorsa (daha çok zamanda veya daha az zamanda kullanabiliyorsa), ya da ana tesis ile yan ve yardımcı tesisler arasında bir dengesizlik söz konusu ise bu durumda tesiste bir darboğaz varolduğu anlaşılacaktır.⁸ Makineler veya tesisler arasındaki bu kapasite uyumsuzluklarını gidermek için yapılan yatırımlara darboğaz giderici yatırımlar denilmektedir.

Bir başka deyişle; üretim süreci içerisinde bir makinenin üretmiş olduğu yarı mamülün akabinde devreye giren makine veya ünite aynı zaman süresinde işleyemiyor, daha fazla veya daha az zamanda işliyorsa veya ana üniteler ile yardımcı üniteler arasında bir uyumsuzluk söz konusu ise, tesiste bir darboğaz mevcudiyetinden söz etmek mümkündür. Yatırım tesislerinde teknik noksanlıklar sonucu ortaya çıkan darboğazların aşılması için yapılan yeni yatırımlara darboğaz giderici yatırımlar adı verilir.

1.2.2.3. Kalite Düzeltme Yatırımları

Ürün standardının düzeltilmesi ve yükseltilmesi için mamul kalitesinin ıslahına yönelik yatırımlardır. Bu yatırımlarda, genellikle kalite standardını direkt olarak etkileyen makine ve teçhizatın modernleştirilmesi, yenileştirilmesi veya yeni makine ve teçhizat ilavesi şeklindeki yatırımlardır.

1.2.2.4. Modernizasyon Yatırımları

Yatırım teknolojisindeki hızlı gelişmeler sonucunda, her geçen gün daha modern teknoloji donanımlı, yüksek kalitede ve daha düşük maliyetlerle üretim yapabilen makineler yapılmaktadır. İşletmeler, piyasada daha iyi

⁸ BALİ. a.g.e., s.4.

koşullarda rekabet imkânına kavuşmak ve daha kârlı çalışabilmek amacıyla, eski teknolojisiyle çalışan makinelerle tesislerini elden çıkararak, yeni teknoloji ile çalışan makinelerle tesislerini donatabilirler. Bu çeşit yatırımlar genellikle modernizasyon yatırımları olarak tanımlanmaktadır.

Modernizasyon yatırımları makinelerin kısmen veya tamamen değiştirilmesi şeklinde olabilmektedir.

1.2.3. Yenileme ve İdame Yatırımları

Faaliyet süresi içinde aşınan, eskiyen, yıpranan veya hasar gören tesislerin korunması ve üretime eskisi gibi devam edebilmesi için üretim kapasitesi ve özellikleri değiştirilmeden yapılan yatırımlara yenileme ve idame yatırımı denir. Amortismanlar bu amaç için ayrılırlar. Onun için bu yatırımlar üretim faktörlerinin, dönem içinde aşınan tesislerin üretiminde kullanılması şeklinde de tarif edilmektedir.⁹

1.3. Yatırım Projeleri

Genel olarak, bitiş noktası belli olan ve bağımsız bir biçimde yürütülebilir hale getirilmiş planlara proje denilmektedir.

Diğer taraftan, ülke kaynaklarının mal ve hizmet üretilmesi amacına dönük kullanılmasını içeren yatırım önerisine veya mekan boyutunu da içeren ve belirli girdileri (arazi, insangücü, hammadde, yarı mamul, mamul ve mamul madde, sermaye malları v.b.) seçilmiş bir teknolojiye göre kullanarak, mevcut ve potansiyel talebi karşılamak üzere mal ve hizmet üretmek için yapılan çalışmalara da proje denilmektedir.¹⁰

⁹ BALI, a.g.e., s.5.

¹⁰ DYB, a.g.e., s.23.

Yatırım projesi ise; “bir toplumda belirli bir zaman süresi içinde, mal ve hizmetlerin üretimini artırmak için, bazı olanaklar yaratma, genişletme ve geliştirmeye dönük bir öneri” olarak tanımlanmaktadır.¹¹

Yatırım projeleri, genel olarak üretilecek mal ve hizmetlerin yer aldığı sektöre göre sınıflandırılır. Böylece projeler; tarımsal, madencilik, enerji, imalat sanayi, ulaştırma-haberleşme ve turizm projeleri gibi isimler alır.

Bir sektörde yer alan projeleri alt sektör bazında da sınıflandırmak mümkündür. Yine, projeler yatırımın türüne göre de; yatırım projeleri, tevsi ve modernizasyon projeleri yenileme ve idame projeleri gibi sınıflandırmaya tabi tutulabilir.

2. YATIRIMLARIN TEŞVİKİ

2.1. Teşvik Kavramı ve Kalkınma Stratejileri

2.1.1. Teşvik Kavramı

“Bir kimseyi, bir şeyi yapması, bir şeyi başarması için yüreklendirmek, isteklendirmek eylemi; özendirme”¹² olarak tarif edilen teşvik; günümüzde iktisadi hayatı düzenleyen devletin vazgeçilmez politikaları içerisinde yer almaktadır.

Devletin toplum hayatını düzenleyici görevi zamanımızda çok artmıştır. Kalkınmakta olan hür demokratik ülkelerde toplumun dengeli kalkınması, fertlerin milli gelirden adil pay alması ve refahın tabana yayılması vazgeçilmez bir politika haline gelmiştir. Devletin bu düzenleyici rolü, karma ekonomi

¹¹ Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı, **Endüstri Projelerini Değerlendirme El Kitabı**, Ankara 1977, s.5.

¹² Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 22.Cilt, s.11464.

sistemini kabul etmiş bulunan memleketlerde daha fazla ve ileri bir safhadadır. Devlet, yalnız adil ve dengeli kalkınma kurallarına uygun hareket edilmesini sağlamakla kalmaz; iktisadi hayata ve kalkınma hamlesine önemli ölçüde payı ve yeri bulunan bir sektör olarak katılır.

Günümüzde, devlet uzun veya kısa vadeli planlar ve bütçe kanunlarıyla faaliyetlerini belli bir doğrultuda yürütür. Devlet kamu sektörü olarak kendisinin tespit ettiği hedeflere ulaşmak için kalkınma plan ve programlarıyla tespit ettiği ilkelere uygun hareket ederek, plan ve programlarda belirtilen hedef ve neticelere varmaya çalışır.

Devlet, hür demokratik rejimden vazgeçmeden, planlı bir kalkınmayı gerçekleştirmek için özel sektörü de devreye katmak zorunda kalmaktadır. Ancak, kamu sektörü için emredici olan planlar, özel sektör için aynı nitelikte kabul edilemez. Dolayısıyla, planlarda sapmalar ortaya çıkacaktır.

Bu nedendir ki; devlet kalkınma planlarında birer tavsiye demeti şeklinde yer alan özel sektörü yatırım, tüketim ve hizmet dallarıyla bölgelere yönlendirmek istemektedir. İşte, bunun için getirilen özendirici tüm kural ve araçların tamamına “teşvik tedbirleri” denilmektedir.

Diğer taraftan, kalkınma planları ve yıllık programlarla istenilen üretim ve hizmet dalları ile bölgelere yöneltilen yatırımları cazip hale getiren özendirici ya da caydırıcı araç ve tedbirlerin tümüne “Yatırım Teşvikleri” adı verilmektedir.¹³

2.1.2. Kalkınma Stratejileri

Başlıca amaçları üretimi artırmak, tam istihdam, fiyat istikrarı, ödemeler dengesinin sağlanması, adil bir gelir ve servet dağılımı, optimal faktör dağılımı ve bazı bölge ve sanayi kollarında öncelik sağlamak ve korumak şeklinde

¹³ T.Murat SELÇUK, Türkiye’de Yatırımları Özendirmeye Yönelik Yasal Yapı, HUK, Ankara 1995, s.8.

sıralanabilen ekonomi politikası;¹⁴ her ülke tarafından farklı şekillerde belirlenmektedir.

Dünya ekonomisinde, bugün belli bir gelir düzeyini aşmış ülkelerin ekonomik gelişme stratejileri, iki belirleyici hedef doğrultusunda bir yapı değişikliğine gitmektedir. Bunlardan birincisi iktisadi entegrasyonlar, ikincisi de dışa açık rekabettir.

Entegrasyon üye ülkelere birçok ek olanak sağlayan, onların sermaye ve dış rekabet güçlerini artıran ve üçüncü ülkeler üzerinde de çeşitli tesirler yaratan bir bütünleşme hareketidir. Bugün Avrupa başta olmak üzere, Kuzey Amerika, Güney Amerika ve Doğu Asya ülkeleri çerçevesinde kendini göstermiş olan iktisadi entegrasyon gayretleri; sonuçları itibariyle hiçbir ülkenin ilgisiz kalamayacağı yeni bir dünyayı şekillendirmekte ve bu olay günümüzde “küreselleşme” olarak ifade edilmektedir.

Dışa açık rekabet açısından ise; bu durum verimlilik ve yüksek teknolojiye dayalı malların üretimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzdendir ki; uluslararası rekabet bir taraftan firma ölçeklerini optimal seviyeye çıkarmak için şirket bütünleşmelerini gündeme getirirken, diğer taraftan rekabet edebilirlik derecesi yüksek malların üretiminin ülkelere özel teşviklere konu edilmesine neden olmaktadır.¹⁵

Bu arada; dünyanın gelişmiş sayılan ülkeleri, sanayileşme stratejilerini, özellikle yüksek teknolojiye, araştırma-geliştirme yatırımlarına ve çevreyi daha az kirleten sanayilere öncelik vermek şeklinde belirlerlerken, gelişmekte olan ülkeler ise; bir taraftan ödemeler dengesini sağlamaya çalışırken diğer taraftan da enflasyonu önlemek, işsizliği azaltmak gibi çok önemli sorunlarla uğraşmakta ve stratejilerini bu sorunları gidermeye yönelik olarak belirlemektedirler.

¹⁴ SELÇUK, a.g.e., s.9.

¹⁵ MAZLUM-YÜCEL-TEKEOĞLU, a.g.e., s.1.

Gelişmekte olan ülkeler, üretimi yeterli miktarda artırmak suretiyle yukarıda belirtilen sorunlarını gidermeye çalışırlar iken; gelişmiş ülkeler de yatırımların süreklilik kazanması için, özel sektörü sistem içerisinde motive etmeye çalışmaktadırlar.

Hedefi ekonomide yapısal değişiklik sağlamak ve bu şekilde büyümeyi kalkınma stratejisi olarak belirleyen ülkelerde; yatırım teşvikleri önem kazanmaktadır. Sanayileşme stratejilerinin uygulanabilmesi ancak teşvik ya da caydırma ve yönlendirme politikaları ile sağlanabilmektedir.¹⁶

Teşvik önlemlerinin uygulanan ekonomi politikasına ve sanayileşme aşamasına göre değişiklikler göstermesi doğaldır. Dolayısıyla, ülkeler sanayileşme stratejilerini, ekonomilerinin içinde bulunduğu duruma göre belirleyip, kalkınma planlarında ya da yıllık programlarda belirlenen hedeflere ulaşmak isterler.

2.2. Teşvik Tedbirlerinin Önemi

Devletin toplum hayatını düzenleyici görevi çok artmıştır. Demokratik ülkelerde fertlerin milli gelirden adil pay alması, refahın tabana yayılması ve toplumun dengeli kalkınması vazgeçilmez bir politika haline gelmiştir. İşte, devletin kalkınma planlarında gösterilen hedeflere varmasını sağlamak ve bunun için özel kesime yol gösterici politikalar izlemesi ancak teşvikler yoluyla olası bulunmaktadır.

Ekonomi politikası çerçevesinde; sanayileşmenin gerçekleşmesi için, varolan ekonomik kaynakları sanayileştiren yatırımlara doğru özendirmek, yatırımları teşvik etmek ve sanayi birikimlerini yabancı sermayelere karşı güçlendirinceye kadar yardım etmek ve himaye etmek gibi iki temel hedef güdülmektedir. Bunun sonucunda, ülke bir taraftan sanayileşirken diğer

¹⁶ SELÇUK. a.g.e., s.12.

tarafından dış piyasalarda sanayicinin rekabet gücünü artıracak teşvik tedbirlerinin alınması zorunlu olmaktadır. Bir başka ifadeyle, özel sektör yatırımlarının kalkınma amacına uygun hale getirmek için, teşvik tedbirleri devletin elinde dolaylı bir müdahale aracı olarak bulunmaktadır.¹⁷

Teşvikler, yatırımların maliyetini düşürmek, finansman ihtiyacını hafifletmek, kolaylıklar sağlamak ve kârlılığını artırarak özel sektör yatırımlarını belirli sektörlerle ve yörelere kaydırmak için kullanılan önemli araçlardır. Devlet, üretimi ve istihdam kapasitesini artırmak ve adil bir gelir dağılımı için optimal faktör dağılımını sağlamaya çalışmakta ve bunun için bölge ve sanayi kollarına öncelik tanınması önem arz etmektedir. Çünkü, ülkelerin tarım ya da sanayiye dayalı bir kalkınma politikası izlemesinde ve ithal ikameci veya dışa açık ekonomi politikasının gerçekleştirilmesinde özendirici ya da caydırıcı veyahut da yöneltici uygulamalar sonucunda; kaynakların etkin bir şekilde kullanımı suretiyle üretimin artırılması, tam istihdam, ödemeler dengesinin sağlanması, fiyat istikrarı, adil bir gelir dağılımının sağlanması ve refahın tabana yayılması hedeflenmektedir.

Teşvik tedbirleri özel sektörün bulunduğu gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde uygulanmaktadır. Ancak, uygulama ekonomik ve sosyal yapıya, gelişmişlik düzeyine göre ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir.¹⁸

Gelişmekte olan ülkelerde yatırımların optimal dağılımını, kaynakların etkin kullanımını sağlamak, yatırımları uygun ve verimli alan ve bölgelere yönlendirmek açısından önem arz eden yatırım teşvikleri; gelişmiş ülkelerde, daha çok ekonominin durumuna göre ortaya çıkan ekonomik ve sosyal problemlerin çözümlenmesine yönelik olarak özendirici veya caydırıcı bir nitelik arz etmektedir.

¹⁷ SELÇUK, a.g.e., s.12.

¹⁸ DPT, Beşinci BYKP "Yatırım ve İhracatı Teşvik Özel İhtisas Komisyonu Raporu". Yayın No:1872, Ankara 1985, s.47.

2.3. Teşvik Tedbirlerinin Amacı

Teşvik tedbirleri, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak, sanayileşme ve teknolojik gelişmeyi hızlandırmak, bölgelerarası gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak suretiyle adil bir gelir dağılımı sağlamak, işsizliği azaltmak ve çevrenin korunmasına yönelik olmak üzere birçok amacı beraberinde taşımaktadır. Özellikle, yatırımların teşviki suretiyle artan üretim ve istihdam imkânı, kişilerin refahını artırmakta ve adil bir gelir dağılımı için zemin oluşturmaktadır.

Kalkınma planlarında özel sektör için özendirici nitelikte yer alan teşvik tedbirlerinin; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler itibariyle farklı amaçları sözkonusu olmaktadır.

Genellikle, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yatırım teşvik tedbirlerinin şu amaçların gerçekleştirilmesi için uygulandığı görülmektedir:¹⁹

2.3.1. Ekonomik ve Sosyal Kalkınmayı Sağlamak

Genellikle, ülkelerin ekonomi ve maliye politikalarının ana amaçlarından biri olan ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesi; yatırım teşvikleriyle sağlanmaktadır. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesi, gerek fertler gerekse toplum açısından, yaşama seviyesinin yükseltilmesi demektir. Yalnız, böyle bir düzeye erişmek, varolan kaynakların artan oranlarda tasarruf edilerek, ilerde daha yüksek gelir ve üretim düzeyine ulaştıracak yatırımlara yöneltilmesi ile mümkün olabilecektir. Yatırım teşvik tedbirlerinin taşıdığı özendirici veya caydırıcı vasıf ile, bu amacın gerçekleşmesinin sağlanmasında önemli katkılar sağladığı görülmektedir.²⁰

¹⁹ DPT, Dördüncü BYKP “Yatırımları İhracatı ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yayın No: 1576, s.184.

²⁰ SELÇUK, a.g.e., s.15.

2.3.2. Sanayileşme ve Teknolojik Gelişmeyi Hızlandırmak

Ekonomik kalkınmanın sağlanması sanayileşmeden geçmektedir. Bir taraftan teknolojik gelişmeler diğer taraftan küreselleşmenin etkisiyle rekabetin ulusal sınırların dışına taşması, üreticileri sürekli yeni teknolojiler geliştirme çabası içine itmiştir.

Günümüzün gelişmiş ekonomilerinde, çeşitli üretim tekniklerinin çok kısa bir devrede yenilenme ihtiyacı içine düştükleri görülmektedir. Teknolojideki hamleler, uluslararası ticaretin çok çetin şartlarda yürütülmesine neden olmaktadır. Sözkonusu hamleler ise, çoğu defa kendi ülkelerinin sınırlarını aşmış firmalar tarafından gerçekleştirilmektedir.²¹

Günümüzde, endüstri kavramındaki değişimler de dikkate alındığında, yakın bir gelecekte bazı sanayilerin öneminin giderek azalacağı ve yeni sanayilerin yüksek fırınlar, bacalar ve yekpare geniş mekanlarla temsil edilenlerden değil de; bir şehrin veya bölgenin içine yayılmış ve kompüterize olmuş sistemlerle ilişkilendirilmiş şekilde karşımıza çıktığı görülmektedir.²²

İşte bu nedenlerledir ki, ülkeler sanayileşmeyi ve özellikle teknolojik gelişmeyi de içeren bir sanayileşmeyi, çeşitli özendirici ve yönlendirici teşvik tedbirleri ile desteklemek ihtiyacı hissetmektedirler.

2.3.3. Bölgesel Kalkınmayı Sağlamak

Piyasa ekonomilerinde bölgelerarası gelişmişlik farklarının kaldırılmasının kendi kendine gerçekleşmesini beklemek mümkün bulunmamaktadır. Çünkü bu bölgeler çoğunlukla, sermaye ve vasıflı insangücü açısından ülkenin gelişmiş bölgelerine göre göreceli olarak daha fakirdir.

²¹ MAZLUM-YÜCEL-TEKEOĞLU. a.g.e., s.81.

²² MAZLUM-YÜCEL-TEKEOĞLU. a.g.e., s.2.

Bölgelerarası gelişmişlik farklarını en aza indirerek dengeli kalkınmayı sağlamak amacıyla bölgesel kalkınmaya önem verilmesi gerekmektedir. Özellikle geri kalmış yörelere ilave teşvikler sağlamak suretiyle yatırımların artırılması gerekmektedir. Geri kalmış yörelerde yatırımların artırılması, sadece ekonomik gelişme üzerinde değil, bununla birlikte sosyal gelişme üzerinde de önemli etkileri beraberinde getirecektir.

2.3.4. İşsizliği Azaltmak

Özellikle geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerde işsizlik önemli boyutlarda bulunmakta, bu da çeşitli siyasal ve sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. İşte bu sıkıntıların önemli boyutlarda bulunması ülkelerin işsizliği azaltmak için bir takım çabalar içinde olmalarını gerektirmektedir.

Ülkeler, daha fazla istihdam olanağı yaratan emek yoğun yatırım projelerini ön planda tutarak, teşvik tedbirleri uygulamasında bu tür projelere önem vermektedirler.

Ekonomik ve sosyal önceliği ön planda tutulan bu tür yatırım projelerinin teşvik edilmesi sonucu; işsizliğin azaltılması ana hedef olmaktadır. Ancak, bu tür teşviklerin verilmesi sonucunda, verimlilik esasından uzaklaşılmasına neden olunmakta ve zaten kıt olan kaynakların etkin bir şekilde kullanılmamasına yol açmaktadır.

2.4. Teşvik Tedbirlerinin Uygulanma Nedenleri

Gelişmekte olan ülkelerde teşvik politikalarının gündeme gelmesine ve bu politikaların gelişmesine neden olan etkenler bulunmaktadır. Bu etkenlerin

başında iç ve dış para, nitelikli işgücü, enerji, ara ve yatırım malları yetersizliği ulusal gelirin ve dışsattımın düşüklüğü gelmektedir. Başka bir deyişle; yatırım ve üretim olanakları kıttır. Özendirmelerle, bu kıt olanaklar en elverişli alanlara ve bölgelere yöneltmek istenmektedir.²³

Teşvik tedbirlerinin uygulanma nedenleri değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır. Şimdi bunlara kısaca değinelim.

2.4.1. Yatırım ve Üretim İmkanlarının Yetersizliği

Gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan finansman ve döviz imkanları, kalifiye işgücü, enerji ve diğer üretim faktörlerinin yetersizliği sözkonusudur. Bununla beraber, tasarruf meyli ve gelir düzeyi düşüktür. Yatırım ve üretim için gerekli olan kaynaklar bol ve ucuz değildir. Bundan dolayı, kaynakların israf edilmeden rasyonel kullanımının sağlanması büyük önem taşımaktadır.

2.4.2. Para ve Kredi Piyasasının Yeterince Gelişmemiş Olması

Sermaye piyasası ve bankacılık sisteminin yeterince gelişmemiş olması, kıt kaynak niteliğindeki finansman kaynaklarının en iyi biçimde kullanılması için önlemler alınması gereğini ortaya çıkarmaktadır.²⁴

Yatırım ve üretim faaliyetlerinin yürütülmesi esnasında birçok kurum aracılık yapmaktadır. Bu kurumlardan sermaye piyasası ve bankacılık sistemi işletmelerinin finansman problemlerinin çözümünde aktif görev alması gereken kurumlardır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde bu piyasaların istenilen düzeyde gelişmediği görülmektedir.

²³ DPT, Altıncı BYKP, "Yatırımları Teşvik Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu". Yayın No: 2186, Ankara 1989, s.2.

²⁴ DPT Altıncı BYKP, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, a.g.e., s.2.

2.4.3. Bölgelerarası Dengesizlik

Gelişmekte olan ülkelerdeki ikili yapı bölgeler itibariyle de söz konusudur. Bu nedenle, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi bir problem olarak kendisini hissettirmektedir. Diğer yandan, kalkınma hızı düşük olduğu halde nüfus artış hızının yüksek olması işsizlik problemini gündeme getirmektedir. Yatırımların, bölgelerarası dengeli dağılımı gözönünde bulundurularak artırılmasının bu problemlerin çözümüne yardımcı olacağı görülmektedir.²⁵

2.4.4. Girişimcilerin Eğitim ve Tecrübe Yetersizliği

Müteşebbislerin eğitim ve tecrübe yetersizliği, yatırımlar konusunda başarıyı engellemekte, varolan birçok işletmenin iflas ve kapamaya karşı karşıya gelmelerine neden olmaktadır. Yatırım yeri ve konusu ile teknolojisinin seçiminde, kuruluş büyüklüğünün ve finansman yapısının belirlenmesinde önemli hatalar yapılabilmektedir. Bu tür hataların giderilmesinde yatırım teşvik tedbirlerinden yararlanmaları olası bulunmaktadır.

2.4.5. Ekonomik Buhranlarla Karşılaşılması

Yatırımların bunalım dönemlerinde yavaşlayarak üretimin düşmesi ve geleceğe ait kâr beklentilerinin azalması söz konusudur. Yine, böyle dönemlerde girişimcilerin gelecekte karşılaşılabilecekleri riskler nedeniyle girişim arzuları kırılmaktadır. Bu bunalımlara gelişmiş ülkelerde de rastlamak olası bulunmakla beraber, gelişmekte olan ülkelerde bunalımlara da sıkça rastlanmakta ve sıkıntı daha büyük olmaktadır.

²⁵ SELÇUK, a.g.e., s.17.

Gelişmekte olan ülkelerde girişim ruhu çeşitli sebeplerden dolayı zaten zayıftır. Bu ülkelerde bunalım döneminde, geleceğe dönük kayıpların artmasından dolayı girişimciler yatırım yapmaktan korkmaktadırlar. Bu durumda, girişimcileri yatırım için teşvik etmek çok önemli olabilmektedir.²⁶

2.5. Teşvik Tedbirlerinin Yatırım Kararına Etkileri

Girişimciler, yatırım kararı verirken kâr amacıyla hareket ederler. Aksi halde yatırım kararı vermekten vazgeçerler. Aynı durum yatırımın yapılacağı saha ve bölge açısından da söz konusu olmaktadır. Eğer yatırımın yapılacağı saha ve bölgeler yatırımın kârlılığını etkileyecek avantajlara sahipse, o bölgede yatırım yapılması düşünülebilir.

Teşvik tedbirleri uygulaması, ekonominin ihtiyaç duyduğu sahalara ve bölgelere avantajlar sağlar. Bunun sonucunda girişimcilerin yatırım kararları olumlu yönde etkilenir.²⁷

Yatırım teşvik tedbirlerinin yatırımcılara sağladığı avantajları maliyetleri düşürmek finansman ihtiyacını azaltmak ve kârlılığı artırmak olarak sıralayabiliriz.

2.5.1. Yatırım Maliyetini Düşürmek

Yatırım indirimi, vergi, resim ve harç istisnası ile gümrük vergisi muafiyeti gibi teşvikler yatırımın maliyetini düşürmektedir. Çünkü, yatırım teşvik tedbirlerinin uygulanması sonucunda, girişimciler yatırım aşamasında ödemedikleri bir takım vergilerden dolayı yatırımları daha düşük maliyetle tamamlama olanağına kavuşmaktadır.

²⁶ SELÇUK, a.g.e., s.18.

²⁷ SELÇUK, a.g.e., s.18.

2.5.2. *Finansman İhtiyacını Hafifletmek*

Düşük faizli iç ve dış yatırım kredileri, işletme kredisi, yatırım destekleme primi ve teşvik primi gibi finansal nitelikteki teşvikler ve finansman fonu uygulaması ile; işletme aşamasında yatırım için gerekli finansman sağlanmasında yatırımcıya destek olunmakta ve kolaylık sağlanmaktadır.

2.5.3. *Kârlılığı Artırmak*

Altyapı yatırımlarının devletçe yapılması, ucuz arsa ve arazi sağlanması, vergi resim ve harçlardan muafiyet gibi teşviklerle yatırım ve üretim maliyeti düşmekte ve yatırım kârlılığı artmaktadır. Böyle bir durum, girişimcilerin yatırım konusunda motive olmalarını da sağlamaktadır. Aynı zamanda, sağlanan yatırım teşvikleri, girişimciler açısından geleceğe ilişkin risklere karşı koruyucu nitelikte olduğundan; yatırım kararları bu durumda olumlu yönde etkilenmektedir.

2.6. Yatırım Teşvik Tedbirlerinin Ekonomik Etkileri

Yatırım teşvik tedbirleri, toplumun elindeki kaynakların devlet eliyle, öngörülen yatırım hedefleri doğrultusunda, belirli kesimlere transferini ifade ettiği için tartışmalara sebep olmaktadır. Şöyle ki, teşvik tedbirlerinin kaynak dağılımını bozduğu ve bazı kesimlerin aleyhine sonuçlanarak gelir dağılımının bozulduğu yolundaki görüşler günümüzde yoğun tartışmalara yol açmaktadır.²⁸

Yatırım teşvik tedbirlerinin piyasa ekonomisinin normal işleyişini engellediği görülmekle birlikte; bir ülkede piyasa ekonomisinin işleyebileceği

²⁸ SELÇUK, a.g.e., s.19.

ekonomik seviyeye ulaşılabilmesinin yolu da yatırımların hızlandırılmasından geçmektedir. Bunun da, ancak yatırım teşvik tedbirleriyle sağlanabileceği görülmektedir. Çünkü, yatırım teşvik tedbirleri gelişmekte olan ülkeler için sosyal refah hedeflerine kolayca ulaşmanın bir yolu ve serbest piyasa ekonomisinin istenilen şartlarının hazırlanması olanağı yaratmakta, gelişmiş ekonomilerde ise; rekabet ortamının yaratılması ve üretimin düzenli bir şekilde artmasında önemli bir rol oynamaktadır.

2.7. Yatırım Teşvik Tedbirlerinin Sınıflandırılması

Yatırım teşvikleri değişik şekillerde sınıflandırılabilir. Bunların başlıcaları:

-Yatırıma sağladığı kaynaklar açısından; mali ve finansal teşvikler, sosyal idari ve teknolojik teşvikler,

-Yatırımın değişik safhalarında etkilenmesine göre; yatırım dönemi öncesi, yatırım dönemi ve işletme dönemi ile ilgili teşvikler sınıflandırmalarıdır.

Türkiye’de uygulanan devlet yardımlarına ileriki bölümlerde değineceğimiz için, yatırım teşvik tedbirlerine yukarıdaki sınıflandırma sonucuna göre kısaca değinmekte yarar vardır.

2.7.1. Yatırıma Sağladığı Kaynaklar Açısından Teşvikler

Yatırıma sağladığı kaynaklar açısından yatırım teşvikleri iki gruba ayrılmaktadır.

Mali ve finansal teşvikler

Sosyal idari ve teknolojik teşvikler

şimdi, her iki gruptaki yatırım teşviklerine kısaca değinelim.

2.7.1.1. Mali ve Finansal Teşvikler

2.7.1.1.1. Mali Teşvikler

Çeşili vergi muafiyetleri, istisnalar, iadeler, taksitlendirmeler ve ödemesiz devreler şeklinde karşımıza çıkan vergi resim ve harçlarla ilgili teşvikleri şöylece sıralayabiliriz:²⁹

- Yatırım malları ithalinde gümrük vergisi muafiyeti veya indirimi,
- Yapılan yatırımlarla ilgili olarak şirket vergisinden %100'e varan yatırım indirimi uygulaması,
- Yapılan alt yapı ve sosyal hizmet yatırımları için harcanan meblağın, şirket vergi matrahından indirilmesi,
- Araştırma ve geliştirme harcamaları için ayrılan fonların şirket vergisinden istisna edilmesi,
- Yüksek oranda amortisman uygulanmasına izin verilmesi,
- Şirketin ileride yapacağı yatırımları için harcanan meblağın, şirket vergi matrahından indirilmesi,
- Teşvik edilmeye uygun görülmüş bir yatırımın işletmeye açılmasından sonra belli bir dönem için, o işletmede çalışan personelin gelir vergileri ile sosyal güvenlik katılım oranlarında indirimli hadler uygulanması,
- Öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarla ilgili olarak, bu tesislerde çalışacak personelin gelir vergileri ve sosyal güvenlik katılım oranlarında sürekli olarak indirimli hadler uygulanması.

²⁹ TKB, Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi I, Ankara 1989, s.61-62.

2.7.1.1.2. Finansman Kolaylığı Sağlayan Teşvikler

Finansman kolaylığı sağlayan teşvikler ise, genellikle yatırımın bir kısmının devletçe karşılanması, düşük faizli kredi sağlanması ve bağış yapılması şeklinde olabilir. Bu teşviklerden başlıcalarını şöylece sıralayabiliriz:³⁰P

-Devletçe tespit edilen hedef ve stratejiler doğrultusunda, gerekli araştırmaların yapılması sonucu, öncelikli yöreler ve sanayi bölgeleri tespit edilerek bu bölgelere alt yapı ve sosyal yatırımların yapılması,

-Yatırımlar içinde alt yapı çalışmalarına da başlayan girişimcilerin bu harcamalarının bir kısmının devletçe karşılanması,

-Belirli bölgelere ve sektörlere yapılacak yatırımların belirli bir oranda destekleme primi olarak yatırımcılara prim vermek,

-Yurt içinden temin edilecek makine ve teçhizatla ilgili teşvik primleri vermek,

-Hazine arazilerinin bedelsiz veya çok düşük bir bedelle girişimcilere satışının yapılması,

-Devletin yatırımcı şirketin ulaştırma, enerji ve haberleşme giderlerinde %100'e varan oranlarda indirimli tarifeler uygulanması,

-Düşük maliyetli yatırım ve işletme kredilerinin Merkez Bankası kanalı ile temin edilmesi,

-Düşük maliyetli kredi verilmesini temin maksadıyla, yatırım ihtisas bankalarının kurulması ve bu bankalara kaynak yaratılması,

-Teşvik edilmiş yatırımın işletme dönemine geçtikten sonra, belirli bir süre boyunca, herhangi bir yıl zarar edilmesi halinde, işletmeye ayrıca zarar turarı kadar düşük maliyetle kredi verilmesi,

³⁰ EBIÇLİOĞLU, a.g.e., s.16-17.

-Teşvik edilen yatırım işletmeye geçtikten sonra, belli bir süre için ürettiği mamulleri pazarlayan uzmanlaşmış dağıtım şirketlerine de düşük maliyetli kredi temin edilmesi,

-Teşvikli yatırım işletmeye geçtiği ilk yıllarda, piyasa yeni girmenin getirdiği doğal güçsüzlüğü gidermek maksadıyla düşük faizli stok kredileri temin etmek veya destekleme alımları yapılması,

2.7.1.2. Sosyal İdari ve Teknolojik Teşvikler

Bu teşvikler, genelde girişimcilere yatırım kararlarını almaları, yatırım konularını seçmeleri ile ilgili yayınlar hazırlamak, danışma ve bilgi alma büroları yoluyla bilgi aktarmak, belirli bölge ve yatırım konuları için fizibilite raporları hazırlayarak yatırımcıların bilgisine sunmak şeklinde olabilmektedir.

Sektörler veya mal grupları itibariyle evrensel, ekonomik ve teknolojik yeni gelişmeler hakkında bilgi bankası oluşturularak, yatırımın her aşamasında yeni bilgilerin girişimcilere aktarılması sağlanarak, tesislerin ihracat olanakları artırılabilir. Ayrıca,teknolojik yeniliklere göre tesisler yenilenebilir.

Sosyal, idari ve teknolojik teşviklerden bazıları şöylece sıralanabilir:

- Araştırma-Geliştirme harcamaları sübvansiyonu,
- Lisans ve know-how alma kolaylıkları,
- Yabancı teknik personel çalıştırma olanağı,
- Verimlilik artırma çalışmalarını firmalar adına yapma,
- İşgücüne yetenek kazandırma programları.

2.7.2. Yatırımların Aşamasına Göre Teşvikler

Teşvik tedbirlerini yatırımı ilgilendirdiği aşamaya göre yatırım öncesi, yatırım dönemi ve yatırım sonrası (işletme dönemi) olmak üzere üç grup altında incelemek de mümkündür.³¹

2.7.2.1. Yatırım Öncesi Sağlanan Teşvikler

Yatırım öncesi teşvikler, yatırımın konusunu seçme, proje yapma ve değerlendirme, teknik bilgi sağlama gibi yardımlarla alt yapı yatırımlarının yapılması, organize sanayi bölgeleri oluşturulması ve yatırımcıya arsa-arazi tahsis edilmesidir. Bu teşvikler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yatırımcıların çok ilgisini çekmekte ve aranmaktadır.

Yatırımcıların en çok zorluklarla karşılaştıkları devre yatırım öncesi ve yatırım süresidir. Bu nedenle, her iki dönemdeki teşvik tedbirleri girişimciler açısından çok önemli olmaktadır.

2.7.2.2. Yatırım Dönemi Sağlanan Teşvikler

Yapılan bağışlar, düşük faizli orta ve uzun vadeli kredi tahsisi, gümrük vergisi muafiyet ve erteleme, yatırım safhasında alınacak çeşitli vergi, resim ve harçların muafiyet ve istisnası, devlet tarafından yatırım için destekleme ve teşvik primi ödemesi gibi teşvikler yatırım devresinde uygulanan teşviklerdir.

³¹ EBIÇLIOĞLU, a.g.e., s.18-19.

2.7.2.3. İşletme Döneminde Sağlanan Teşvikler

Yatırım sonrası teşvikler çoğunlukla ödenecek vergilerle ilgilidir. Ancak vergi ödemesi, tesisin işletmeye açılarak kâra geçmesine bağlıdır. Yatırımın işletme devresinde maliyet, pazarlama, kalite, teknik eleman, teknik bilgi gibi problemleri yoksa; bu devrede verilen teşviklerin özellikle yatırımları yönlendirmesi bakımından etkisi azdır. Söz konusu teşvik tedbirlerinin kârlılık ile direkt ilgisi bulunduğundan, diğer teşvik tedbirlerine göre önemi daha azdır. Bu bakımdan teşvik tedbirlerinin sadece vergilerle ilgili olarak uygulanması yanlış ve eksik olmaktadır.

Modern bir anlayış içinde ve değişen ekonomik şartlara derhal uyum gösteren teşvik tedbirleri paketiyle, yatırım sonrası yanında ondan daha çok yatırım öncesi ve yatırım safhasını etkileyecek şekilde yapılacak bir uygulama; ekonomik ve sosyal kalkınmayı daha çok hızlandıracak ve etkileyecektir.³²

³² EBİÇLİOĞLU, a.g.e., s.19.

İkinci Bölüm

TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARI

1. TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK TEDBİRLERİNİN TARİHÇESİ

1.1. Planlı Dönem Öncesi Uygulamalar

Türkiye'de planlı dönem öncesi teşvik uygulamalarının iki bölümde incelenmesi gerekir. Çünkü, 1950'li yıllara kadar tek partili ve devletçiliğin egemen olduğu karma ekonomik sistem uygulanmasına karşılık 1946 yılında çok partili demokratik sisteme geçilmiş ve bunun sonucunda da, iktidarın el değiştirmesi ile 1950'li yıllardan sonra liberal ekonomik politikalar izlenmeye başlanmıştır.

Şimdi her iki dönemdeki teşvik uygulamalarına bir göz atalım.

1.1.1. 1923-1950 Dönemi

Teşvik tedbirlerinin Türkiye'deki uygulaması Cumhuriyetten önceki tarihlere kadar gerilere gider. İkinci meşrutiyet zamanındaki en önemli sorun olan sanayileşme 14 Aralık 1913 tarihli geçici bir kanunla teşvik edilmiş ve yılda toplam 750 gün miktarında işçi çalıştıran ve en az beş beygirlik muharrik güç kullanan ve doğal hammaddeleri başka bir şekle sokarak mamul madde haline getiren fabrikalara bazı muafiyetler tanınmıştır.³³

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda, sanayileşme hamleleri yanında Türk işadamları sorununun varolduğu anlaşılmış ve o yıllarda ekonomik gelişmenin uzun dönemde devlet eliyle yaratılacak bir "Türk Girişimciler Sınıfı"na dayandırılması daha 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan "Birinci İktisat Kongresi"nde belirginlik kazanmıştır.

1923 yılındaki Birinci İktisat Kongresi ile 1913 yılında yürürlüğe giren "Teşvik-i Sanayi Kanunu"nun günün ihtiyaçlarını karşılar hale getirilmesi kararlaştırılmış ve tam beş sene sonra 15.6.1927 tarihinde günün ihtiyaçlarına göre hazırlanan "Teşvik-i Sanayi Kanunu" yürürlüğe girmiş en az 15 sene uygulamada kalarak 1942 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

Cumhuriyet dönemindeki yönetici kadro; tüccarlar, büyük arazi sahipleriyle bir kısım memur ve esnafın gelişmeyi başlatabilecek bir girişimci sınıfına dönüşmeye yetenekli bulunduğu için Cumhuriyetin başından beri, özel tasarrufları ve bilhassa sınai özel birikimi uyarmak için, elverişli ortam ve destekleri sağlamak üzere, müdahaleci bir iktisat politikası izlemiş ve bunun için piyasa-ekonomili gelişme stratejisine uygun ve özel mülkiyeti pekiştirici bir hukuk yapısı oluşturularak, tüccar ve sanayicinin örgütlenmesi ve

³³ Haluk ŞEFTALİCİ, Yatırım Teşviklerinin Kayseri Sanayisine Etkisi, Kayseri Sanayi Odası Yayınları No:1, Kayseri 1994, s.5.

bankacılık sistemi ile ulaştırma altyapısının geliştirilmesi ve özel sermaye birikimine doğrudan destekler yapılmıştır.³⁴

1927’de çıkarılan “Teşvik-i Sanayi Kanunu” ile sınıai kuruluşların bina, arazi, kazanç ve maktu zam vergileri, bazı belediye resimleri ile pay senetleri ve tahviller üzerindeki damga vergisinden bağışıklı bu kuruluşlara hammadde ve mamullerin taşınmasında özel indirimli tarifeler uygulanması, ithalatta gümrük muafiyeti tanınması ve bedelsiz arsa tahsisi gibi vergi kolaylıkları ve diğer teşvikler şüphesiz kâr ve gelirleri ve özel tasarrufları artırıcı sonuçlar doğurmuştur.³⁵

Ancak, 1925 yılında yapılan vergi reformu ile aşarın kaldırılması sonucunda vergi yükü tarımdan sanayi kesimine kaydırılmış ve bu da sanayileşmeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Yine, 1932 yıllarında ortaya çıkan ekonomik buhran Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiş ve bu dönemlerde daha çok devletçi politikalarla Sümerbank, Etibank, Makine ve Kimya Endüstrisi, Maden Tetkik Arama Kurumu gibi bugün de sanayide önemli ağırlığı olan kuruluşlar ortaya çıkmıştır.³⁶

1942 yılında yürürlüğü son bulan Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun yerine yeni bir yasa konulmayınca, mevzuat ve uygulayıcı kuruluşlar dağınıklığa terk edilmiştir.

1.1.2 1950-1960 Dönemi

1950 yılında liberal ekonomi politikası izleyen bir partinin iktidara gelmesi sonucu; bu yıllarda özel sektörün geliştirilmesi yönünde kredi olanaklarının artırılması, dış yardımların Hazine olanakları ile birleştirilerek

³⁴ ŞEFTALİCİ, a.g.e., s.5.

³⁵ ŞEFTALİCİ, a.g.e., s.6.

³⁶ EBİÇLİOĞLU, a.g.e., s.67.

ekonomiye aktarılması, devletleştirilen dış ticarete girişimciyi yatırım yapmaya özendirici politikalar izlenmesi, alt yapı yapımına büyük hız verilmesi, tarımsal üretimi özendirici destekleme fiyat politikasının uygulanması hedeflenmiş ve bu yönde politikalar geliştirilerek özel sektörün gelişmesini sağlayıcı bir ortam oluşturulmuştur.

Bu dönemde özendirme önlemlerine ilişkin yasal düzenlemeler fazlaca gerçekleştirilmemiş olmasına rağmen, liberal ekonomi politikalarının izlenmesi özel kesimin sanayi yatırımları için özendirme önlemi niteliğinde olmuş ve özel kesimin sınai yatırımlara yönelmesi sağlanmıştır.

Bu dönemde yapılan yasal düzenlemeler içindeki en önemli husus 18.1.1954 tarihinde çıkarılan “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” olmuştur. Yine, 1954 yılında kabul olunan 6726 sayılı Petrol Kanunu bu konuda yapılan yasal düzenlemelerin arasında bulunmaktadır.

Söz konusu yasal düzenlemeler, ülke içinde yabancı sermaye için uygun ortamın yaratılmaması nedeniyle beklenen ölçüde dış sermaye akımına olanak vermemiştir. Ancak 1950-1960 döneminin bugünkü karma ekonomik düzenin ve dolayısıyla bugünkü özendirme politikalarının hazırlayıcısı olduğu ileri sürülebilir.³⁷

1.2. Planlı Dönemde Teşvik Uygulamaları

Ülkemizde yatırımları teşvik ve yönlendirme tedbirleri genel olarak, planlı dönemde uygulanmaya başlanmış ve dış satımda teşvik politikası da aynı dönemde uygulanır olmuştur.

Bilindiği gibi kalkınma planları, özel sektör için yol gösterici bir özellik taşımakta kamu kesimi için emredici nitelik taşımaktadır.

³⁷ DPT, Altıncı BYKP Özel İhtisas Komisyonu Raporu, a.g.e., s.5-9.

1961 yılında planlı döneme geçilmesi ile kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 1962 yılında ilk yıllık programı hazırlayarak 1963 yılından itibaren de 5'er yıllık kalkınma planları hazırlanmıştır.

Her plan döneminde teşvik politikaları ayrı özellikler göstermesi nedeniyle; plan dönemlerindeki gelişmeleri ayrı ayrı ele almakta yarar vardır.

1.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (I.BYKP) döneminde yaygın sanayileşmeyi hızlandırıcı ve kapasite yaratıcı teşvik araçları üzerinde durulmuş ve ilk kez 1963'te yürürlüğe giren 261 sayılı yasa ile "İhracatın Teşviki" üzerinde de durulmuştur.

Bu dönemde sanayi yatırımlarını özendirmeye yönelik olarak, 1963 yılında 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda 202 sayılı yasa ile değişiklik yapılarak "Yatırım İndirimi" önlemi getirilmiştir.

1964 yılında 5338 sayılı Gümrük Kanunu'na bağlı Gümrük Giriş Tarife Cetveli'nin değiştirilmesine dair 474 sayılı yasa yürürlüğe girmiş ve bu yasa ile yatırım mallarının dışalımındaki gümrük vergi ve resimlerine muafiyet ve taksitlendirme getirilmiştir. Yine, bu dönemde sanayi için gerekli olan orta ve uzun vadeli kredi talebini karşılamak için, daha önce kurulmuş bulunan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) ile birlikte hizmet verecek Sınai Yatırım ve Kredi Bankası kurulmuş ve bu bankaların sağladığı orta ve uzun vadeli yatırım kredileri ile sanayileşme önemli ölçüde hızlanmıştır.³⁸

Yukarıdakilerden başka, bu plan döneminde dış alıma kota sisteminin getirildiği ve hızlandırılmış amortisman uygulamasına geçildiği görülmüştür.

³⁸ ŞEFTALİCİ, a.g.e., s.9.

Bu dönemde, uygulamaya giren Yatırım İndirimi ve Gümrük Muafiyeti gibi özendirici teşvik tedbirleri günümüze kadar uygulanan en önemli teşvik araçlarıdır. Dolayısıyla, bu plan dönemi teşvik tedbirleri konusunda çok önemli kararların alındığı ve başarılı bir şekilde uygulandığı dönem olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak, uygulamaya giren teşvik önlemlerinin girişimciler tarafından iyice bilinmemesi, formalitelerin fazlalığı, yetkili ve sorumlu kişilerin dağınıklığı zaman kaybına neden olmuş ve bu teşviklerden genellikle belirli büyüklükteki kuruluşlar yararlanabilmişlerdir.³⁹

1.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, teşvik tedbirlerinin dağınıklığından kurtarılması, uygulamadaki formalitelerin basitleştirilmesi ve hızlı işleyen açık bir mekanizmanın kurulmasını öngörmüş ve 1967 yılında 933 sayılı “Kalkınma Planlarının Uygulanmasına Dair Kanun” yürürlüğe konularak hem teşvik araçlarının kapsamı genişletilmiş ve hem de selektif teşvik uygulaması esası getirilmiştir.

933 sayılı yasa ile yatırımın yüzde seksene çıkarılması, gümrük vergilerinde muafiyet, dışsatımda vergi iadesi, sanayi bölgeleri kurulması için arazi istimlakı gibi tedbirler getirilmiştir.

Bu dönemde, çeşitli bakanlıklar tarafından yürütülen teşvik uygulaması tek elde toplanmış, uygulama belgeleri basitleştirilmiş ve “Teşvik Belgesi” uygulamasına geçilmiştir.

933 sayılı Yasa ile Geliştirme ve Teşvik Fonu kurularak yatırım ve ihracatın finansmanını kolaylaştırmak istenilmiş ve yine, planda belirtilen

³⁹ SELÇUK, a.g.e., s.43.

sektörlere yapılacak yatırımlar ile ihracata yönelen ve bölgelerarası dengeli kalkınma koşuluna uyulan yatırımlar için, bu fondan ödemesiz dönemli uzun vadeli ve düşük faizli krediler verilmesi amaçlanmıştır.⁴⁰

Ancak, 933 sayılı yasanın bazı hükümleri 25.10.1969'da Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiş ve en önemli teşvikler yürürlükten kalkmıştır. Ortaya çıkan boşlukları gidermek amacıyla yeni teşvik önlemleri 6/12585 sayılı Kararname ile geliştirilmesine rağmen; 933 sayılı Yasa'daki yatırım teşviklerindeki kapasite ve selektiflik uygulaması kararnamede yer almadığı ve teşviklerin çok yaygın bir şekilde uygulandığı, sanayi dışında, tarım faaliyetlerine de yöneldiği görülmüştür.

1.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973-1977)

Bu plan döneminde teşvik politikası özel sektöre yol gösterici olma niteliği olan bir uygulama aracı olmuştur. Çalışılmış ve özellikle ileri teknoloji gerektiren ana ve yatırım malı sanayileri dışalma karşı korunması sağlanmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde; sanayinin dışalma karşı korunması yanında, yurt düzeyinde yaygınlaştırılması ve yöresel gelişmişlik farkının uzun dönemde giderilmesi amacı ile Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) tespit edilerek bu yörelerin kalkınmasına özel bir önem verilmesi planlanmış fakat planda amaçlanan hedeflere ulaşılamamıştır.⁴¹

Bu dönemde yeni teşvik önlemleri geliştirilememiş ancak var olan önlemlerin zamanın koşullarına göre değiştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bunlardan en önemlileri orta vadeli krediler ile dış satımda vergi iadesi

⁴⁰ SELÇUK, a.g.e., s.44.

⁴¹ Rıza AŞIKOĞLU, **Türkiye'de Yatırım Teşvik Tedbirleri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:278, Eskişehir 1988, s.42.

uygulaması ve yurt dışında çalışan işçilerin tasarrufları ile kurulan ve işçi şirketleri olarak bilinen şirketlerle çok ortaklı şirketlere finansman desteği sağlamak amacı ile Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'nın (DESİYAB) kurulması olmuştur.

Üçüncü plan döneminde ortaya çıkan dünya petrol bunalımı sanayimizin gelişmesini teşvik uygulamalarına rağmen olumsuz yönde etkilenmiş ve işçi döviz akışının azalmasına yol açmış ve ithal edilen makine ve teçhizata, hammaddeye ödenen döviz miktarının giderek artması sonucu ihalat büyük ölçüde kısıtlanmış ve bu durum maliyetleri artırarak yeni yatırım isteğini önemli ölçüde etkilemiştir.⁴²

1.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

Dönemi (1979-1983)

Değişen konjonktür nedeniyle yatırımların özendirilmesi, bu plan döneminde farklı bir yaklaşım içerisinde ele alınmıştır. Nitekim, Plan'da varolan özendirme önlemlerinden ve bu önlemlerin derecelerinden yararlanma; tasarrufların yatırımlara yönelmesini sağlamak üzere örgütlü, düzenli ve yaygın halk girişimlerine ve kooperatiflere öncelik verilme ilkesine dayandırılmış ve girişimci açısından farklılıklar getirilmesi ilk kez bu dönemde yer almıştır.⁴³

Yine, bu plan döneminde önceki dönemlerde uygulanan teşvik tedbirlerinin daha selektif olarak üretim dalı, kapasitesi, teknolojisi, sermaye sahipliği, ödemeler dengesine katkısı ve yer seçimine göre etkili ölçülerde farklılaştırılarak uygulanması amaçlanmıştır. Ancak, planı hazırlayan siyasal

⁴² EBİÇLİOĞLU, a.g.e., s.74.

⁴³ Cenk Murat ASLAN, Bölgesel Kalkınmada Teşvik Edici Vergi Politikası ve Planlı Dönem Uygulaması, HUK, Ankara 1990, s.18.

iktidarın bir yıl sonra değişmesi ve ekonomi alanında köklü değişiklikler getiren ünlü 24 Ocak kararları ile yepyeni bir dönem başlamıştır.

24 Ocak 1980 tarihinde, süregelen ekonomik bunalımdan çıkışı kolaylaştıracak bir dizi ekonomik önlem alınmıştır. Bu önlemler içesinde yatırımların teşvikine ilişkin önlemler de yer almıştır. Bunlardan başlıcaları,

-Faiz oranları ve faiz farkı ödeme oranları, Merkez Bankası kararları ile yeniden düzenlenmiş ve kredi faizleri enflasyon oranlarına uygun olarak 8/174 sayılı karar ile yararlanmıştır.

-GATT ülkelerinden yapılan ithalattan alınan damga resmi oranları 8/181 sayılı karar ile %25'den %1'e indirilmiştir.

24 Ocak 1980 kararları sonrasında getirilen bu teşvik önlemleri ile yeni yatırımlardan önce üretimin teşviki daha uygun bulunmuş ve ağırlık ihracat teşviklerine kaydırılmıştır. Ancak, 24 Ocak 1980 sonrası da yatırımları teşvik edici politikalara yine de devam edilmiştir.

24 Ocak 1980 sonrasında Teşvik Belgesine dayalı uygulama kolaylaştırılmış ve orta vadeli kredi sistemi teşvik belgesine bağlanarak uygulama 80/5 sayılı Tebliğ ile yaygınlaştırılmıştır. Bu dönemde faiz hadlerinin serbest bırakılması ile birden yükselmesi; yatırımların geleceği için düşük faizli orta vadeli krediler önem kazanmış ve dolayısıyla bu dönemde Teşvik Belgesinin önemi artmıştır. Yine, teşvik edilecek yatırım konularını gösterir "Genel Teşvik Tabloları" sürekli şekilde geliştirilerek plan döneminin son yılında 10 grupta toplanmıştır. Dış kredilerin kullanımı için kur farkı tesisine dair "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında"ki 27 Sayılı Karar ile döviz kredilerine kur garantisi getirilmesi düzenlenmesine geçilmesi kararlaştırılmış ancak söz konusu karar bu plan döneminde uygulanamamasına karşın 14.4.1984 tarih ve 29 sayılı Karar'la uygulamaya geçilebilmiştir.

Bu dönemde, turizmin geliştirilmesi için 12.3.1982 tarih ve 2634 sayılı “Turizmi Teşvik Kanunu” yürürlüğe girmiş ve turizmin teşvikine ilişkin esasların Turizm Bakanlığı ile DPT’nin birlikte belirlemeleri kararlaştırılmıştır. Yine, Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi ile tüm teşviklerin yabancı sermaye içinde geçerli olması öngörülmüş ve 28.7.1981 tarih ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Diğer taraftan bu dönemde mali denge vergisi kaldırılmış, Kurumlar Vergisi oranı %40’a indirilmiş, gelir vergisi oranları aşağıya çekilerek sabit kıymetlerin yeniden değerlemesine olanak sağlayan yatırımların teşviki konusunda önemli gelişmeler sağlanmıştır.⁴⁴

Dördüncü BYKP’nın son yılı olan 1983 yılı yeni bir hükümetin yönetime geleceği bir yıl olması nedeniyle, Beşinci BYKP’nın başlangıcı 1985’e ertelenmiş 1984 yılı için bir geçiş programı düzenlenmiştir.

1984 yılı programında teşvikler konusunda öngörülen hedefler önceki yıllara göre büyük bir değişiklik göstermemiştir. Ancak, uygulamada gerice yörelere daha yüksek oranlı yatırım teşvik tedbirleri getirilmiş ve yatırım indirimi oranı %100’e çıkarılarak özkaynak oranları indirilmiştir.

Diğer önemli bir gelişme ithalatın liberalleşmesi eğiliminin, 1984 yılı ithalat rejimi ile birlikte yerleşmesidir. Planlı dönem boyunca uzun süre uygulanan gümrük vergilerinin bazı yatırımlarda 5 yıl süre ile taksitlendirilmesi işlemi, 1985 yılından itibaren kaldırılmış ve gümrüklerle ilgili sadece gümrük muafiyeti önlemi uygulanmaya başlamıştır.⁴⁵

⁴⁴ EBİÇLİOĞLU, a.g.e., s.76.

⁴⁵ İlhan ULUDAĞ, “Sanayileşme Stratejileri Yönünden Yatırım Teşvik Tedbirleri, Yatırımlarda ve İhracatta Teşvik Politikaları ve Uygulamaları Sempozyumu”, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yayın No:4, İstanbul 1986, s.277.

*1.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
Dönemi (1985-1989)*

Beşinci BYKP döneminde; teşvik ve yönlendirme araçlarının yatırımın konusuna, kapasitesine, teknolojisine, istihdam ve ödemeler dengesine katkısı ile yer seçimine göre etkili ölçülerde farklılaştırılmış olarak ve selektif biçimde kullanacakları belirtilmiş ve bu çerçevede yatırımların yurt düzeyinde dengeli dağılımının yönlendirilmesi teşvik tedbirlerinin yörelere göre farklılaştırılması ve organize sanayi bölgelerinde yapılacak yatırımlar ile ihracata dönük yatırımlara ilave teşvikler verilmek suretiyle plan hedeflerine varılması amaçlanmıştır.

Bu dönemde, 1985 yılı program kararnamesi ile; bürokrasinin azaltılması konusunda önemli değişiklikler yapılmış ve kararname ekinde teşvik edilen yatırım konularını gösteren genel teşvik tablosu yerine teşvik edilmeyen yatırım konularını gösteren bir tablo yer almıştır. Bu tablo haricindeki bütün yatırım konuları, uygun bulunduğu takdirde teşvik tedbirlerinden yararlandırılmış ve böylece ilk kez pozitif teşvik listesinden negatif teşvik listesi uygulamasına geçilerek teşvik mekanizması basitleştirilmiştir.⁴⁶

1985 Yılı Program Kararnamesi ile getirilen bürokratik işlemleri asgariye indirmeye yönelik bir diğer yenilik de, teşvik belgesinde yazılı olan teşviklerden yararlanabilmek için ayrıca uygulama belgeleri alma zorunluluğunun kaldırılması olup, fizibilite zorunluluğu yatırım tutarı limitine bağlanmıştır. Belirlenen limitlerin üzerindeki yatırımlar için zorunlu bulunan fizibilite raporu, belirlenen limitin altında kalması halinde zorunlu olmaktan çıkarılmıştır.

Bu dönemde Merkez Bankası nezdinde Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) kurularak, Faiz Farkı İadesi Fonu iptal edilmiş ve KKDF'ndan

⁴⁶ EBIÇLIOĞLU, a.g.e., s.78.

yatırımın büyüklüğü ve yöresi dikkate alınarak belirlenen oranlar dahilinde gerçekleşen sabit yatırım üzerinden destekleme primi ödemelerine başlanmış ve bu uygulama 1988 yılında özkaynak üzerinden verilecek şekilde değiştirilmiştir. Ayrıca bu kararname ile yurt içinden temin edilen makine ve teçhizata teşvik primi ödenmesi uygulanmasına başlanılmış ve bu uygulama ile makine üretimi özendirilmiş ve içalım makine bedelinin yüzde 6'sı oranında koşulsuz ve karşılıksız bağış niteliğinde yardım yapılması esası getirilmiştir.⁴⁷

1.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994)

Altıncı BYKP'nın temel amacı, rekabet edebilir bir yapı içinde, döviz kazandırıcı faaliyetlerin ve plan hedefleri ile uyumlu olarak yatırımların artırılması ve bölgeler arası dengesizliğin azaltılmasıdır.⁴⁸

Altıncı Plan döneminde Yatırım ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Sistemi, tek bir yasada toplanarak, birbirini tamamlayan, değişen iç ve dış piyasa şartlarına uyum sağlayabilecek esneklikte, bürokrasiyi en alt düzeye indirecek, daha az sayıda ve daha etkin araçlara sahip olacak şekilde geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Avrupa Topluluğu'na (AT) tam üyelik konusu da dikkate alınarak, teşvik edilecek yatırım projelerinin uzun dönemde rekabet şansına sahip teknolojik yapıda kurulması, var olan tesislerin ise modernize ve tevsi edilmesi hususlarının gözönünde bulundurulması ve yine; araştırma-geliştirme, yüksek teknoloji, çevre kirliliğini önleme, enerji tasarrufu, doğal kaynakları harekete geçirme gibi konular üzerinde durulması plan hedefleri arasında sayılmıştır.

⁴⁷ ŞEFTALİCİ, a.g.e., s.12.

⁴⁸ Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 7.6.1989 Tarih ve 20217 (Mükerrer) Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Altıncı Plan döneminde büyümenin serbest rekabet ortamında ve özel kesimin dinamizminden azami ölçüde yararlanılarak gerçekleştirilmesi ve iktisadi faaliyetlerde kamunun yönlendirici ve özendirici olması ve uluslararası entegrasyona olanak verecek bir ekonomik yapının oluşturulması amaçlanmış ve bu amaca ulaşmak için kaynakların etkin kullanımı, üretimin yapısı verimlilik ve rasyonellik ilkeleri dikkate alınarak istihdamı artıracak şekilde yönlendirilmiştir.

Yatırım politikası, öngörülen üretim yapısını gerçekleştirilecek şekilde belirlenmiş ve kamu kesimi yatırımlarının, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlar dışında, ekonomik ve sosyal alt yapıya dönük olması, özel kesim yatırımlarının imalat sanayiinde ve özellikle ihracata yönelik sektörlerde yoğunlaşması için özendirilmesi şeklinde belirlenmiştir.

Altıncı BYKP döneminde, özel kesim yatırımlarının gerçekleştirilmesi açısından kritik faktör olarak finansman olanakları, faiz politikasıyla mali tasarrufların özendirilmesi, mali sistemin etkinleştirilmesi, kamunun kullandığı kaynakların nispi olarak daraltılması, özel kesimin yurt dışından sağlanan kaynaklardan daha fazla yararlanmasıyla artırılmaya çalışılmıştır. Yine, turizm alt ve üst yapısının nitelik ve niceliğinin yükseltilmesine çalışılacağı, var olan tesislerde doluluk oranını artırıcı, faaliyet mevsimini uzatıcı ve nitelik yükseltici önlemlerin alınacağı ve kalkınmada öncelikli yörelerin diğer bölgelerle olan farklılıklarının azaltılması konusundaki çabalar bu plan döneminin temel amaç ve politikaları olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁹

Bu plan döneminde, teşvik politikaları dört ana konudan birisi olarak ele alınmış ve özendirme araçları sisteminin tek yasada toplanması hedeflenmiştir.

⁴⁹ ŞEFTALİCİ, a.g.e., s.14.

1.2.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
Dönemi (1995-1999)

Yedinci BYKP döneminde temel amaç, bölgeler ve yöreler arasındaki gelir dağılımının iyileştirilerek refahı yaygınlaştırmak ve yaşam düzeyini yükseltmek olarak belirtilmiştir. Bu amaçla, milli kaynakların en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde geliştirilerek dağıtılmasının sağlanması hedeflenmiştir.⁵⁰

Ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal yönleri ile bir bütün teşkil eden gelişmenin, ulusal birliği güçlendirecek şekilde sağlanması ve tüm bölgelerde ortaya çıkan sorunlara çözüm yolları bulmak için, kalkınma planları ile bütünleşen bölgesel ve fiziksel planlama çalışmaları ön plana çıkarılmıştır.

Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması için başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, geri kalmış bölgelerde gelişme sürecine hız ve süreklilik kazandıracak, yatırımlarda sosyal fayda unsurları dikkate alınarak bu bölgelerde devletin öncülük yapması amaçlanmıştır.

Bu plan döneminde, ülke bütününde ye alan her bölge için bölgelerin olanakları, özellikleri ve sorunları dikkate alınarak farklı bölgesel politikalar uygulanmasına çalışılmış ve bölgelerdeki imalat ve sanayi merkezleri ile küçük sanayi kollarının belirlenmesi ve bölgesel gelişmeye katkının artırılması amacıyla, küçük aile işletmelerinin özendirilmesi ve küçük ölçekteki teşebbüslerin desteklenmesi makro hedef olarak belirlenmiştir. Yine, özel sektör yatırımlarını, seçilecek bölgesel gelişme merkezlerine yönlendirmede hem düzenli kentsel gelişme, hem de endüstriyel faaliyetler için “toplanma etkisi” yoluyla pozitif dışsal ekonomiler sağlama gibi olumlu özelliklere sahip

⁵⁰ DPT Yedinci BYKP “Bölgesel Dengelerin Sağlanması” Temel Yapısal Değişim Projeleri Komite Raporları, Mart 1995, s.5.

Organize Sanayi Bölgelerinden azami ölçüde yararlanılması ve özellikle gelişmiş yörelerdeki organize sanayi bölgelerinde son teknolojileri kullanacak tarzda örgütlenme için Araştırma-Geliştirme (AR-GE) faaliyetleri ve üniversite-sanayici işbirliğini geliştirici yönde düzenlemeler yapılması temel hedef olarak belirlenmiştir.

Bu çerçevede; yukarıda belirtilen hedeflere ulaşabilmek için 1995 yılından itibaren yürürlüğe giren 94/6411 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yatırımları”na ilişkin karar ve bu kararın uygulanmasına ilişkin 95/2 ve 95/3 sayılı Tebliğler ile; istihdam artırıcı, bölgelerarası dengesizlikleri giderici özelliklere sahip döviz kazandırıcı faaliyetlere yönelik ve uygun teknoloji getiren uluslararası rekabet gücü sağlayan yatırımlar ile araştırma-geliştirme, çevre koruma, kalite ve standart geliştirme, yöresel el sanatlarının geliştirilmesine yönelik yatırımlar ile küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ’lerin) desteklenmesi sağlanmıştır.⁵¹

Yine, 16 Ekim 1996 tarih ve 22789 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan KOBİ’lerin desteklenmesine ilişkin karar ile küçük ve orta boy işletmelerin Gümrük Birliği (GB)’ne uyum yasaları çerçevesinde devlet yardımlarından yararlandırılması için olanak sağlanmıştır.

Yedinci BYKP döneminde, AB ülkeleri ile yapmış olduğumuz GB anlaşması çerçevesinde; parasal teşvikler kaldırılmış ve daha çok GB mevzuatına uygun bölgesel kalkınmanın sağlanmasına yönelik teşvik tedbirleri ile AR-GE, çevre koruma, uluslararası ihtisas fuarlarına katılma, pazar araştırması, yurt dışı ofis-mağaza işletme ve tanıtım faaliyetleri, eğitim ve tarımsal ürünlerde ihracat iadesi yardımları kararname ile belirlenmiştir.⁵²

⁵¹ Selahattin TUNCER, “1995 Yılı Yatırım ve İhracatı Teşvik Tedbirleri” ISO Haziran/1995 Dergisi, Sayı: 351, s.61.

⁵² TUNCER, a.g.d., s.62.

1.3. 24 Ocak 1980 Sonrası Yatırım Teşvik Uygulamaları

24 Ocak kararları Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Serbest piyasa ekonomisi şartlarının daha göze battığı 24 Ocak 1980 sonrası uygulamalarda; yatırım teşvik tedbirleri de önemli değişikliklere uğramıştır. Yine, aynı şekilde; Türkiye teşvik mevzuatını GB'ne aykırı olmayacak şekilde belli bir zaman diliminde ayarlamayı taahhüt etmiştir.

İşte bu nedenlerle; 24 Ocak sonrası yatırım ve ihracatı teşvik tedbirlerinde önemli değişiklikler olmuş ve ekonominin yapısında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Burada, 24 Ocak sonrası teşvik tedbirlerinin iki bölümde değerlendirilmesi kanımızca daha yararlı olacaktır.

1.3.1. 24 Ocak 1980 Sonrası Teşvik Uygulamaları

1980 yılına kadar gerek yatırım teşvikleri ve gerekse ihracat teşvikleri ithal ikamesine dayalı kalkınma stratejisi doğrultusunda uygulanmıştır. 1980'deki ihracata yönelik politika değişimine kadar, sermaye yoğun sanayi ve sektörler üzerinde yoğunlaşan ve büyük devlet yatırımları ağırlıklı yatırım stratejisini desteklemeye yönelik yatırım teşvikleri uygulaması sözkonusu olmuştur. Bu uygulama ilk önce tüketim malları ithali ikamesine daha sonra da ara yatırım malları ithali ikamesine yönelik olmaktadır.

24 Ocak kararları ile ihracata yönelik kalkınma politikası belirlenince; yatırım teşvikleri de yeni bir boyut kazanarak ihracata yönelik yatırımların teşvikine ağırlık kazandırılmıştır.⁵³

1980'den sonra, teşvik uygulama birimleri dağınıklıktan kurtarılarak DPT Teşvik ve Uygulama Dairesi bünyesinde toplanmış ve devlet yardımlarına

⁵³ SELÇUK, a.g.e., s.51.

ilişkin mevzuat basileştirilmeye çalışılarak 8/543 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile birçok değişikliğe gidilmiştir. Bunlardan birkaçını şöylece özetleyebiliriz:

Teşvik Belgesi Esası: Faiz hadlerinin serbest bırakılması nedeniyle faiz oranları yükselmiş ve yatırımlar açısından düşük faizli orta vadeli kredilerin önemini artırmıştır. Söz konusu kredilerin teşvik belgesine bağlanmak suretiyle sağlanması teşvik belgesinin önemini artırmıştır.

Genel Teşvik Tabloları: Teşvik edilecek yatırım konularını gösteren bu tablolar sürekli değişkenlik göstermiş ve 1983 yılı itibariyle 10 grupta toplanmıştır.⁵⁴

Sonraki yıllarda teşvik edilmeyecek sektörlerin de belirlenmesi ile, pozitif teşvik listesinden negatif teşvik listesine geçilmiştir.

Kur Garantisi: 24 Ocak kararları sonrasında döviz kredilerine kur garantisi uygulanmasına geçilmiş ve yatırımlara orta vadeli döviz kredisi verilmeye başlanmıştır. Sınai Kredi Bankası ile Kalkınma Bankası bu tür kredilerden uzun süre kullandırma eğiliminde olmuşlardır.

Yabancı Sermayenin Teşvik Tedbirlerinden Yararlanması: 24 Ocak sonrası yapılan bir değişiklik de, yabancı sermaye çerçeve kararnamesi ile tüm teşviklerden yabancı sermayenin de yararlanması öngörülmüştür.

Teşvik Formu ile Başvurma Esası: Yatırım teşvik konusunda sağlanan en önemli gelişmelerden birisi de “Teşvik Formu” ile başvuru esasının getirilmiş olmasıdır. Getirilen bu düzenleme ile; toplam sabit yatırım tutarı belirli bir miktarın altında bulunan yatırım konularında iki nüsha “Teşvik Formu” doldurulması başvuru için yeterli görülmüş ve fizibilite raporu hazırlanması ise, belirli bir miktarı geçen yatırımlar için istenmiştir.

⁵⁴ DPT “Yatırım ve İhracatı Teşvik Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, a.g.e., s.38.

Belge Sayısının Bire İndirilmesi: 1985 Yılı Program Kararnamesi ile belge sayısı bire indirilmiş ve bu uygulama ile bürokratik işlemlerin büyük ölçüde azaltılması sağlanmıştır. Bu uygulama ile teşvik tedbirlerine ilişkin belgeler “Yatırım Teşvik ve Yatırım İndirimi Belgesi” adı altında tek bir belgede toplanmıştır.

Gümrük Muafiyeti: Gümrük muafiyeti konusunda yapılan yeni düzenlemeler ile belirli sanayi yatırımlarında, belirli bir miktarın üzerinde olan teşvik belgeli komple yatırımlara azami üç aylık ihtiyaçları da dikkate alınarak hammaddeler için %10, yedek parçalar için %5 fon yatırılması kaydıyla, proje bazında gümrük muafiyeti getirilmiştir. Ayrıca, eğitim ve öğretim yatırımları, ilaç hammadde ve yardımcı maddeleri ithali ile gemi ve gemi inşa tesislerine ilişkin olarak gümrük muafiyeti uygulaması getirilmiş ve daha önce uygulanmakta olan taksitlendirmeye yönelik teşvik uygulaması 85/1 Nolu Tebliğ ile kaldırılmıştır.

Özel Önem Taşıyan Sektörler: Yeni teşvik sisteminde, özel önem taşıyan sektörlerle yer verilmiştir. Her program döneminde tespit edilen bu sektörlerle ilave teşvik olanakları sağlanmaktadır.

Bu sektörler ülke ekonomisinin gereklerine göre tespit edilmekte ve sağlanan teşviklerle hızlı geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Kaynak Kullanımı Destekleme Primi: 84/8860 sayılı BKK ile getirilen bu teşvik tedbirleri ile; belirli bir miktarın üzerindeki yatırımlarda yatırımın gerçekleşen kısmı üzerinden belirli oranda prim tutarı sabit yatırım üzerinden verilmekte iken; bu uygulama özkaynak üzerinden prim ödenmesi esası şeklinde değiştirilmiş ve 1990’lı yıllardan sonra da uygulamadan kalkmıştır.

Finansman Fonu: Finansman fonu yalnızca vergi ertelemesine yönelik bir teşvik aracı olarak getirilmiş ve girişimciler açısından bir yıl vadeli faizsiz

kredi niteliğinde olmuştur. Ancak, ayrılan fonun T.C. Merkez Bankası'nda açılacak olan her an paraya çevrilebilir devlet tahvili hesabına yatırılması zorunlu olduğundan fonun kullanım olanağı sınırlandırılmıştır.

Teşvik Primi: 84/8630 sayılı kararname ile getirilen bu uygulama ile; girişimciler tarafından global listede yer alan makine ve teçhizattan yurt içinde temin edilen kısmına fatura karşılığında DPT'na başvurmak suretiyle sağlanan teşvik primi uygulaması; 1988/3 sayılı Tebliğ'le değiştirilerek Valiliklerce uygulanmaya başlanmıştır.

1.3.2. Gümrük Birliği Sonrasında Teşvik Uygulamaları

6 Mart 1995 tarihinde T.C. Hükümeti ile Avrupa Birliği (AB) arasında Gümrük Birliği'nin (GB'nin) tamamlanmasına ilişkin olarak imzalanan 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı ile Türkiye AB'ne üye ülkelerle Gümrük Birliği'ne tabi olmuştur.

Bu karar çerçevesinde, AB mevzuatı ile uyum sağlayacak yasal düzenlemelerin öncelikle yürürlüğe konulması amaçlanmış ve bunun için bir geçiş süresi belirlenmiştir. Kararın 32. maddesinde; "Avrupa Topluluğu (AT) üyesi ülkelerin veya Türkiye'nin belli kuruluşları veya belli ürünlerin üretimini özendirmek suretiyle rekabeti bozan veya bozma tehdidi oluşturan ve devlet kaynaklarından yaptıkları her türlü yardım Toplulukla Türkiye arasındaki ticareti etkilediği ölçüde, GB'nin düzgün işleyişi ile uyumlu değildir" denilmiştir.⁵⁵ Yine, aynı maddenin devamında 35, 36, 37 ve 38 No.lu maddelerde; özetle bazı geri kalmış yörelerdeki AT ile ortak çıkara hizmet eden, ekonomideki ciddi sorunları gidermeye yönelik olan, GB'ne uyum

⁵⁵ Necati ARIKAN, "Gümrük Birliği ve Yatırım Teşvikleri", Haziran/1995 Forum Dergisi, Sayı:6, s.23.

zorluğu çekilen konu ve sektörlerde, yatırımlar için devlet yardımlarının kabul edilebilir olduğu ifade edilmiş ve aykırı uygulamaların AB mevzuatına göre Ortak Komite’de değerlendirileceği, AB’nin Rekabet Kanunu ile ilgili yönetmelikleri ve içtihatlarının Türkiye’de aynen uygulanacağı, GB’nden önce Rekabet Kurulu’nun kurulacağı karara bağlanmıştır.

AB ile yapılmış olan sözleşmeye göre, uygulamalarda şeffaflık ve karşılıklı bildirim zorunlu olması ve uygulamaların AB kontrolü altına girmesi kararlaştırılmış ve bu çerçevede tekstildeki varolan teşvik sistemimiz AB tarafından değerlendirilmesi ve gerekirse değiştirilmesi ve 2 yıl içinde AB sistemine uygun hale getirileceği ve 12 milyon ECU üzerindeki bütün teşviklerin AB’ne bildirilmesi kararlaştırılmıştır.

Türkiye’de 1995 yılından itibaren 95/2 Sayılı Tebliğ ile uygulamaya konulan “Yatırımlardaki Devlet Yardımları” GB kararlarına uygun hale getirilmeye çalışılmış ve bunun için yasal düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmıştır.

AB teşvik mevzuatı rekabet ilkesini ön planda ele almakta ve üye devletlerin rekabeti bozan veya bozma tehdidi oluşturan yardımlarda bulunmaları kabul edilmemektedir.⁵⁶

Bu çerçevede; AB’ne üye ülkelerde daha çok nakdi AR-GE, eğitim ve çevre korumaya yönelik yardımlar ile yeni istihdam yaratıcı, makine parkı modernizasyonu, bina ve kira sübvansiyonu, faiz sübvansiyonu ve sermaye yardımları gibi diğer nakdi yardımların yapılması esas alınmıştır. Yine, bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesine yönelik teşvik tedbirleri ile KOBİ’lerin desteklenmesine yönelik teşvik stratejileri esas alınmış ve böylece AB’nin kendi anlayışı doğrultusunda spesifik sektörler ile spesifik bölgelerin devlet yardımları ile desteklenmesi amaçlanmıştır.

⁵⁶ ARIKAN, a.g.d.

Türkiye’de 95/2 No.lu Tebliğ ve 16 Ekim 1996 tarih ve 22789 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 96/8615 sayılı karar ile; Teşvik Belgeli KOBİ’rin desteklenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, 96/3 sayılı Hazine Müsteşarlığı Tebliği, AB’ne üye ülkelerde yapılan GB anlaşması çerçevesinde yürürlüğe konulan teşvik tedbirleri içerisinde yer almakta ve küçük ayrıntılar dışında AB’ndeki özendirmelemlerle bağdaşmaktadır.⁵⁷

2. TÜRKİYE’DE UYGULANAN BAŞLICA YATIRIM TEŞVİK TEDBİRLERİ

Ülkemizde devlet yardımları sanayileşmeyi hızlandırmak uluslararası rekabet gücünü artırıcı etkide bulunmak, işsizliği ve bölgelerarası dengesizliği azaltmak, yatırımların maliyetlerini ve finansman ihtiyaçlarını düşürmek amacıyla uzun yıllardan beri uygulanmaktadır. Devlet yardımlarının geçirdiği aşamalar ayrıntılı olarak incelendiğinde; yardımların sanayileşmede ve yatırımların artırılmasında daha etkin ve amaca daha uygun olabilmesi için, yıldan yıla gittikçe olumlu bir yapıya kavuşmakta olduğu gözlenmektedir.⁵⁸

Son olarak 1995 yılında yayınlanan ve halen geçerliliğini koruyan devlet yardımları ile ilgili 6411 sayılı Karar ile 95/2 No.lu Tebliğ ile Hazine Müsteşarlığı’nın 96/3 No.lu Tebliği dikkate alınarak, Türkiye’de uygulanan devlet yardımları aşağıdaki gibi üç ana gruba ayrılarak değerlendirilebilir.⁵⁹

- Vergi, resim ve harçlarla ilgili devlet yardımları,
- Finansal kolaylıklar sağlayan devlet yardımları,

⁵⁷ Nurgül REÇBER CHAMBERS, “Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Yatırımlara Uygulanan Devlet Yardımları”, Vergici ve Muhasebeci ile Diyalog Dergisi, SÜRYAY, Sayı: 1996/6, s.53.

⁵⁸ REÇBER CHAMBERS, a.g.e., s.47.

⁵⁹ Oktay GÜVEMLİ, Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi ve Değerlendirilmesi, M.Ü. Nihat Sayar Eğitim Vakfı Yayınları No: 463-696, İstanbul 1994, s.186.

- Yönetmelik ve teknolojik devlet yardımları.

Şimdi, söz konusu devlet yardımları üzerinde kısaca durmakta yarar vardır.

2.1. Vergi, Resim ve Harçlarla İlgili Devlet Yardımları

Vergi, resim ve harçlarla ilgili devlet yardımları: gümrük muafiyeti, yatırım indirimi, vergi, resim ve harç istisnası, yatırım finansman fonundan yararlanma, bina inşaat harcı istisnası ve katma değer vergisi ertelemesi gibi başlıklar altında ele alınabilir.

2.1.1. Gümrük Muafiyeti

Gümrük muafiyeti, Teşvik Belgesi kapsamında dışalım yapılacak yatırım malı, hammadde, aramalı ve işletme malzemelerinin dışalım sırasında ödenmesi gereken vergi, resim ve harçlardan muafiyeti kapsamaktadır.

Uluslararası rekabet gücü kazandıran ileri ve uygun teknoloji getiren ve Hazina Müsteşarlığı'nca sektör ve/veya proje bazında belirlenecek asgari ekonomik kapasitelerde olan projeler kapsamındaki makine ve teçhizatın gümrük vergisi ile eğitim, öğretim ve araştırma ihtiyaç ve faaliyetleri için üniversite, akademi, yüksekokullarda genel, mesleki ve teknik öğretim ve eğitim kurumları, kamu araştırma kurumlarınca faydalanılmak üzere, yıllık yatırım programlarında yer alan veya uluslararası bir anlaşma gereğince uygulanan bir proje için gerekli yatırım ve işletme mallarının ithalinde, Teşvik Belgesi aranmaksızın da gümrük muafiyeti uygulanacağı karar altına alınmıştır.⁶⁰

⁶⁰ Mehmet ÖZEN, "Yatırımlarda Devlet Yardımları", Maliye Dergisi, Maliye Bakanlığı APK Başkanlığı, Eylül-Aralık 1995, Sayı:120, s.10-11.

AB ve Türkiye arasında yapılan “Türkiye-AT 36. Ortaklık Konseyi Toplantısı”nda alınan kararda; “Topluluk ile Türkiye arasında ithalat veya ihracattan alınan gümrük vergileri ile eş etkili vergiler, bu kararın yürürlüğe giriş tarihinde tamamen uygulamadan kaldırılacaktır. Topluluk ve Türkiye o tarihten itibaren yeni ithalat ve ihracat vergileri ile eş etkili vergileri uygulamaya koymaktan kaçınacaklardır.” hükmü esasa bağlanmıştır.⁶¹

GB'nin sağlanması nedeniyle söz konusu karar uygulamaya geçmiş ve bunun sonucunda; Birliğe üye herhangi bir ülkeden yapılacak dış alımda gümrük vergi, resim ve harçların ödenmesi durumu ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte AB dışında kalan ülkelere yapılacak proje bazındaki yatırımlar ile eğitim-öğretim ve gemi ve gemi inşa tesislerine ilişkin yatırımlara gümrük muafiyeti uygulaması devam etmektedir.

2.1.2. Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi, sanayileşmeyi hızlandırmada önemli bir rolü olan özel sektör yatırımlarını desteklemek amacıyla getirilmiş bir vergi muafiyetidir. Gelir veya Kurumlar Vergisi mükelleflerine tanınan ve teşvik belgesi esasına dayanan bir vergi istisnasıdır.

Yatırım indiriminden yararlanılabilmesi için bilanço esasına göre defter tutulması, teşvik belgesinin bulunması ve yatırım indirimi için belge tarihinden itibaren bir ay içinde Maliye Bakanlığı'na başvurulması ve yatırımın belirlenen şartlar ve süreler içinde gerçekleştirilmesi gerekir.

Yatırım indirimi, yatırımları artırarak yatırımların sektör ve bölge dağılımını etkilemek için faydalanılan önemli bir teşvik aracı olup, yatırım indirimi

⁶¹ “Türkiye-AT 36. Ortaklık Konseyi Toplantısı”, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No:131, İstanbul 1995, s.2.

uygulamasında bölgeler itibariyle farklı oranlar tespit edilmek suretiyle, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasında en önemli teşvik araçlarından birisi olmaktadır.

Yatırım indirimi uygulanacak yatırımların DPT tarafından hazırlanan kalkınma planlarına uygun olması gerekmekte ve yatırımlar üretimin verimliliğini artırmaya, ihracatı geliştirmeye, ürünlerin kalitesini ıslaha, enerji tasarrufu sağlamaya, kültür seviyesini yükseltmeye, ilmi ve teknik araştırmaları geliştirmeye, çalışma güvenliği ve yabancı turist akımını temin etmeye yönelik olması gerekir.

2.1.3. Vergi, Resim ve Harç İstisnası

Teşvik Belgesi'ne bağlı ve dışarıya yönelik yatırımlar için alınan yatırım kredilerinin alınmasından başlayıp, ödenmesine kadar geçen süre içinde yapılan her türlü banka, noter, tapu masraflarından muafiyet söz konusu olmaktadır. Şirket kuruluşu ve sermaye artırımı ile gayrimenkullerin ve irtifak haklarının aynı sermaye olarak konulması durumunda yapılacak tapu işlemleri sırasında oluşacak damga vergisi ve harçlar da istisna kapsamındadır.

Çeşitli vergi kanunlarında değişiklik yapan 3.12.1988 tarih ve 3505 sayılı Kanun'un Geçici 2'nci maddesine göre; ihracat, ihracatı teşvik belgesine bağlanan döviz kazandırıcı faaliyetler ile bu belge kapsamındaki ithalat ve ihracat işlemleri ve bu işlemlerle ilgili düzenlenen kağıtlar damga vergisi ve harçlardan istisna edilmiştir.

2.1.4. Yatırım Finansman Fonundan Faydalanma

Bir önceki yıl safi kurum kazancından ayrılan finansman fonu, hesap dönemi sonunda kurum kazancına eklenmekte olup, finansman fonundan teşvik belgesine bağlanmış olan ve sermaye şirketleri ile kooperatiflerce yapılacak yatırımlar için yararlanılabilmektedir.

Finansman Fonu bir muafiyet veya istisna olmayıp, vergi ertelemesine yönelik bir uygulamadır. Yapılacak yatırımların finansmanında kullanılacak bir fon niteliğindedir.

Finansman Fonu'ndan faaliyetine devam eden ve hesap dönemini kârla kapatan kurumların yatırımları yararlanabilmektedir. Söz konusu fondan yararlanabilmek için; ayrılacak finansman fonunun kurumlar vergisi matrahının %25'ini ve yapılacak yatırım tutarını aşmaması, yatırımın Teşvik Belgesi'ne bağlanması ve yatırım indiriminden faydalandırılmış bir yatırım olması, yatırım indiriminden faydalanacak yatırımların finansmanında kullanılmak üzere ayrılmış olması ve fon'a ayrılacak paranın Merkez Bankası'nda açılacak ve her an paraya çevrilebilir "Devlet Tahvili Hesabına" yatırılması zorunlu olmaktadır. Yine, yapılacak yatırımın finansmanı için hesaptan çekişler, Hazine Müsteşarlığı'na verilecek "çekiş izinleri" ile yapılabilmekte olup yıl içindeki çekilecek Fon miktarı yatırım tutarını aşmamaktadır.

2.1.5. Bina İnşaat Harcı İstisnası

Belediye Gelirleri Kanunu uyarınca alınması gereken bina inşaat harcı;
-hastane, prevantoryum, sanatoryum, dispanser ve benzeri sağlık kuruluşları,

-her türlü fabrika, değirmen, sınai nitelikteki imalathaneler ve tersaneler,
 -organize sanayi bölgeleri ve küçük sanat sitelerinde yapılan her türlü bina inşaatı,

-Turizm Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı'nca desteklenmesi karara bağlanmış otel, motel ve benzeri turistik tesisler,

-belediye ve mücavir alanlar içinde veya dışında inşa edilecek ahır, samanlık, kümes ve hayvan barınakları ve yemlik gibi yapı ve tesisler için istisna edilmiştir.

Bina inşaat harcı istisnasından yararlanabilmek için ayrıca bir belge alınmasına gerek yoktur.

2.1.6. Katma Değer Vergisi Ertelemesi

1.1.1985 tarihinde yürürlüğe giren 3065 sayılı Katma Değer Vergisi (KDV) Kanunu ile Teşvik Belgelerinde gösterilen yatırım mallarının ithalinde ödenmesi gereken katma değer vergisinin ithalat esnasında ödenmemesi ve teminat gösterilmek suretiyle, yatırımın gerçekleşmesinden sonra, yatırımcının vergi dairesine normal işlemleri nedeniyle ödediği katma değer vergilerinin, yatırım malının ithali esnasında ödenmeyen katma değer vergisine ulaşınca kadar ertelenmektedir.

Katma değer vergisi erteleme uygulamasından sadece gerçek usuldeki katma değer vergisi mükellefleri DPT tarafından verilen teşvik belgesi ve ithal edilecek yatırım mallarının çeki listesinde görülmesi kaydıyla ertelenebilmektedir.

Katma değer vergisi ertelemeyle yatırımcıların kısa vadede sermaye sıkıntısı çekmemeleri hedeflenmiştir.

Öte yandan, Teşvik Belgeli yatırımlarda, iç piyasadan satın alınan amortismanına tabi iktisadi kıymetler için ödenen katma değer vergisinin, iktisadi kıymetin aktife girdiği veya kullanılmaya başlandığı vergilendirme döneminden itibaren bir yıl içinde, makine ve teçhizatın üç yıl süre ile işletmede kullanılması şartıyla indirim konusu yapılabilme olanağı tanınmıştır.

2.2. Finansal Kolaylıklar Sağlayan Devlet Yardımları

Finansal kolaylıklar sağlayan devlet yardımları olarak krediler, makine ve teçhizat alımında katma değer vergisi desteği, enerji desteği, arsa sağlanması, dış kredi teminat mektubu masraflarına katkı, taşınma desteği ve kalite-standart sağlama destekleri sayılabilir. Şimdi, bu yardımlara kısaca değinelim.

2.2.1. Krediler

Teşvik Belgesi'ne bağlı olan yatırımların orta ve uzun süreli iç ve dış kredilerden yararlanması söz konusudur. Ayrıca 6411 sayılı karar'da belirtilen konularda özellikle AR-GE, çevre koruma ve yöresel el sanatları dallarında yapılacak yatırımlar ile KOBİ'lerin teknik danışmanlık, kalite-kontrol, kalibrasyon ve ürün geliştirmeye yönelik talepleri ile imalat sanayindeki Tebliğ'de belirtilen yatırımları kredilerden yararlanabilmektedirler.

Ayrıca, RO-RO, havayolu kargo, karayolu-demiryolu kombine taşımacılığı ile havalimanlarında soğuk hava deposu yatırımları ile KÖY'de ve Organize Sanayi Bölgelerinde yapılacak yatırımlar için toplam sabit yatırım tutarının belirli bir oranında kredi verilebilmektedir. Yine, turizm yatırımlarında, seyahat acentalarının doğrudan veya yabancılarla ortak olarak yapacakları pazarlama

ve tanıtım giderleri üzerinden %50'sine kadar fon kaynaklarından kredi verilebilmektedir.

Devletin fon kaynaklarından vereceği krediler, normal piyasa koşullarında alınabilecek kredilerden daha düşük faiz oranına sahip olmaktadır.

2.2.2. Makine ve Teçhizat Alımında Katma Değer Vergisi Desteği

Teşvik Belgesi'ne istinaden düzenlenen yerli global listelerde yer alan, yeni olarak temin edilen, yurt içinde imal edilmiş olan makine ve teçhizattan Müsteşarlıkça proje bazında uygun görülenlerin katma değer vergisine 10 puan ilave edilerek tespit edilen tutar, fon kaynaklarından yatırımcılara ödenmektedir. Bu oran inşa edilen gemi ve yatlara fatura bedeli üzerinden uygulanmakta olup, bu desteğe ilişkin işlemler yatırımın bulunduğu yer Valiliklerince oluşturulacak komisyonlar aracılığıyla veya Yeminli Mali Müşavirlerce Tebliğ'de belirtilen esaslar çerçevesinde yürütülmektedir.

2.2.3. Enerji Desteği

Kalkınmada Öncelikli Yörelerde gerçekleştirilecek belli sektörlerdeki komple yeni yatırımların, ilk beş işletme yılındaki elektrik enerjisi tüketiminin %25'ine kadar olan kısmı, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu tarafından belirlenecek esaslar çerçevesinde Fon kaynaklarından karşılanabilmektedir.

2.2.4. Arsa Sağlanması

KÖY’de veya Sanayi Kuşaklarında yapılacak yatırımlar için devlet tarafından arsa sağlanması söz konusu olabilmektedir.

Yatırımcılar kamudan arsa isteğinde bulunmaları halinde; bu isteği Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü tarafından stok arazilerden karşılanabilmektedir.

2.2.5. Dış Kredi Teminat Mektubu Masraflarına Katkı

Yatırımcıların kendi olanakları ile aldıkları dış kredi için verecekleri teminat mektubu masraflarının %50’si devlet tarafından karşılanabilmektedir.

Türkiye’de döviz kazandırıcı yatırım yapan, mal üreten girişimcilerin faaliyetlerine dönük, kendi olanakları ile temin ettikleri dış krediye, kamu bankaları aracılığıyla verecekleri teminat mektubu masraflarının %50’si, Hazine Müsteşarlığı’nca çıkarılacak Tebliğ ile, belirlenecek esaslar çerçevesinde Fon’dan karşılanmaktadır.

2.2.6. Taşınma Desteği

Yatırımların gelişmiş yörelerden sanayi kuşaklarına veya KÖY’e taşınması durumunda, taşınma masraflarının %50’si kadar Fon kaynaklarından kredi verilebilmektedir. Ancak, var olan yatırımların fiziki bütünlüklerinin bozulmadan komple taşınmaları ve taşınılan yerde faaliyetlerini sürdürmeleri halinde; bu destekten faydalanılabilmektedir.

Bu destekten faydalanabilmek için Teşvik Belgesine gerek bulunmaktadır.

Taşınma desteği, bölgelerarası dengesizliğin giderilmesine katkıda bulunmak amacıyla getirilen bir destek aracıdır.⁶²

2.2.7. Kalite-Standart Sağlama

Yatırımcıların TSE ve ISO normlarına uygun kalite ve standart belgesi almak için yapacakları başvuru sırasında, TSE tarafından yapılan hizmet bedelinin tamamı fon kaynaklarından karşılanabilmektedir.

Bu destekten faydalanabilmek için Teşvik Belgesine gerek bulunmamaktadır. Önceki yıllarda söz konusu olmayan bu desteğin, yatırımcıların GB'ne uyum sorunlarını azaltmak amacıyla uygulamaya getirildiği düşünülmektedir.⁶³

2.3. Yönetmelik ve Teknolojik Devlet Yardımları

Türkiye'de uygulanan yönetmelik ve teknolojik yardımların başlıcaları; AR-GE ile ilgili devlet yardımları ile yeni teknolojilerin yurda getirilmesi için yapılan desteklerden oluşmaktadır.

2.3.1. Araştırma-Geliştirme (AR-GE) ile İlgili Devlet Yardımları

Teknoloji üretilmesi, kalite ve verimlilik artışına yönelik olarak yeni ürün veya üretim yöntemi geliştirilmesi için sağlanan bir yardım türü olup, önemli bir destek unsurudur.

⁶² REÇBER CHAMBERS, a.g.d., s.51.

⁶³ REÇBER CHAMBERS, a.g.d., s.51.

Teşvik Belgesi aranan bu destek unsuru için, 6411 Sayılı Karar'da; araştırma projelerinin alet, teçhizat ve yazılım giderlerinin %50'si için Fon kaynaklarından kredi verilebileceği ve bunun yanısıra eğitim, öğretim ve araştırma amacıyla dışalımı yapılacak yatırım ve işletme mallarının gümrük muafiyetinden yararlanabileceği belirtilmiştir.

95/2 No.lu Tebliğ'de yatırımların Teşvik Belgesi almak için ulaşmaları gereken toplam yatırım tutarı belirtilerek, AR-GE yatırımları için söz konusu tutarın yarısı kadar yatırım yapılmasının Teşvik Belgesi almak için yeterli olabileceği açıklanmıştır.⁶⁴

8.9.1995 tarih ve 22398 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 95/3 sayılı Tebliğ'de ise, özel önem taşıyan sektörler arasına AR-GE yatırımları da alınmış ve %100'e varan yatırım indiriminden yararlanmaları sağlanmıştır.

2.3.2. Yeni Teknolojilerin Yurda Getirilmesi

95/2 No.lu Tebliğ'de uluslararası rekabet gücü sağlamayan, uygun ve ileri teknoloji getirmeyen yatırımların destek unsurlarından yararlanamayacağı belirtilmiştir. Böylece sanayileşmiş ülkelerin terkettikleri eski teknolojilerin değil, modern teknolojinin getirilerek kalkınmanın çağa uygun olması amaçlanmıştır.⁶⁵

3. DÜNYA'DA YATIRIMLARI TEŞVİK UYGULAMALARI

Çeşitli dünya ülkeleri, özellikle yatırımlar ve yatırımların uluslararası rekabetle de ilgisini dikkate alarak ihracat teşviklerini kendilerine göre faydalı

⁶⁴ REÇBER CHAMBERS, a.g.d., s.52.

⁶⁵ REÇBER CHAMBERS, a.g.d., s.52.

saydıkları araçlar yardımıyla bir sisteme sokmak istemişlerdir. Bu ülkelerin teşvikten ne anladıkları, hangi temel hedefleri dikkate aldıkları ve bu hedefler açısından ne gibi pratik uygulamalara girdikleri önem arz etmektedir.⁶⁶

Dünya ülkeleri, ülke içindeki yöreler itibariyle ortaya çıkan gelişmişlik düzeyini dengelemek, yatırımları artırmak suretiyle işsizliği azaltmak ve üretim ve ihracatı artırmak, yeni teknolojileri elde ederek verimliliği artırmak ve maliyetleri azaltarak kârlılığını artırmak, girişimcilerin eğitim ve kültürel yönden gelişmelerini sağlamak ve çevrenin korunması amacıyla önem arz eden konularda devlet yardımlarına öncelik vermektedirler.

Dünya ülkeleri içindeki küreselleşme hareketleri, teşvik tedbirleri üzerinde de etkili olmaktadır. Avrupa Birliği de küreselleşme yönünden dünyada çok önemli bir yere sahiptir. Son yıllarda ülkemizin de AB'ne üye ülkelerin içerisine girmesi sebebiyle, Teşvik Tedbirlerini içeren devlet yardımlarını, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden bazıları ile coğrafi bakımdan çeşitli yerlerde bulunan dünyadaki bazı ülkeler için, ayrı ayrı değerlendirmekte yarar vardır.

3.1. Avrupa Birliği'ne (AB'ne) Üye Bazı Ülkelerdeki Teşvik Uygulamaları

Avrupa Birliği'nde devlet yardımları bölgesel gelişmişlik farklılığını gidermek, sanayinin yeniden yapılanmasını sağlamak, yeni teknolojileri geliştirmek ve dışsatımı artırmak gibi amaçlarla uygulanmaktadır.⁶⁷

⁶⁶ Özel Kesim Yatırım İmkanları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği, TOBB Yayını, Ankara 1990, s.13.

⁶⁷ REÇBER CHAMBERS. a.g.d., s.42.

AB'nde; nakit ve vergisel yardımlar, devletin kurum sermayesine hisse senedi olarak katılması, düşük faizli ve uzun süreli krediler ve çeşitli risklere karşı devlet garantileri şeklinde karşımıza çıkan teşvik tedbirleri ülkeler itibariyle farklılıklar gözetmektedir. Bu nedenle; seçilmiş bazı ülkelerdeki devlet yardımlarının açıklanmasında yarar görüyoruz.

3.1.1. İngiltere'de Teşvik Uygulamaları

İngiltere'de yardım programları Ticaret ve Sanayi Departmanı tarafından yönetilmekte ve 4 başlık altında toplanmaktadır:

- Ulusal, bölgesel ve kentsel alanlara yatırımların desteklenmesi,
- Araştırma ve geliştirmenin desteklenmesi,
- İhracatın desteklenmesi,
- Danışman kullanımının desteklenmesi.

İngiltere'de Ticaret ve Sanayi Departmanı dışında diğer bazı kamu kuruluşları da faaliyet veya coğrafi alana göre turizmde olduğu gibi yardımda bulunmaktadır.⁶⁸

İngiltere'de bölgeler öncelik sırasına göre gelişmiş ve orta gelişmiş olarak iki bölümde değerlendirilmiştir. Gelişmiş bölgelere en önemli teşvikler Bölgesel Gelişme Yardımı çerçevesinde verilmektedir. Yardımlar, onaylanmış projeler çerçevesinde sermaye harcamaları veya projeye birlikte yaratılan yeni iş sayısına göre verilmektedir. Gelişmiş ve orta gelişmişlik seviyesindeki bölgelere Ticaret ve Sanayi Departmanları'na verilen selektif yardımlar, ihtiyari nitelikte olup, yardımdan yararlanabilmek için başvuruda bulunanların yardım olmaksızın, projenin öngörülen ölçekte ve zamanda ve teklif edilen yerde gerçekleştirilemeyeceğini gösterebilmeleri gerekir.

⁶⁸ SELÇUK, a.g.e., s.72.

Gerek imalat ve gerekse hizmet sektörleri itibariyle gerçekleştirilen projelerin sabit sermaye ve yaratılan iş sayısına göre 3 yıl içinde bölgesel selektif yardımlardan ve verimlilikte veya performansta önemli gelişmeler kaydedecek ya da yeni sınai ürünlerin üretilmesini sağlayacak uluslararası alanda alışkanlığı olan projeler ise ulusal selektif yardımlardan yararlanmaktadırlar. Ayrıca, kentsel gelişme için kent yardımları, küçük işletmelerin büyümeleri için piyasa araştırması, danışmanlık ve yeni ürünleri tanıma aşamalarında verilen ticareti geliştirme hizmetleri, gelişmiş bölgelerdeki yeni ürün ve üretim süreçlerinin desteklenmesi için araştırma ve teknoloji yardımı gibi teşvik tedbirleri uygulanmaktadır.

İngiltere’de 10 yıllık süreyle kurulan 25 tane teşebbüs bölgesinde; sınai ve ticari mülkiyet üzerinde yerel vergilerden muafiyet, bütün ticari ve sınai binalar için %100 oranında sermaye tahsisi ve planlama gereklerinin yumuşatılması ve denetimlerin basitleştirilmesine yönelik devlet yardımları uygulanmıştır.⁶⁹

Diğer taraftan, malların serbest dolaşıma girene kadar gümrük vergisi ve katma değer vergisinden muaf tutulması ve basitleştirilmiş gümrük usulleri ile İngiltere’de var olan 6 serbest liman, devletin teşvik araçlarından yararlanmaktadır.

İngiltere’de sabit sermaye maliyetleri ve istihdam bazında tüm imalat sanayiine verilen nakit yardımlar, firmaların özellikle uzun dönemli olan AR-GE programlarına teşvik sağlanması, imalat ve hizmet projelerinde, yeni teknoloji kullanımı ile ilgili olarak eğitim giderlerinin %40’ının eğitim yardımı olarak karşılanması önemli devlet yardımları içerisinde yer almaktadır.⁷⁰

⁶⁹ SELÇUK, a.g.e., s.75.

⁷⁰ Avrupa Birliği’nde Uygulanan Devlet Yardımları, Teşvikler ve Türkiye İle Mukayeseli İncelenmesi. İGEME Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı, Ocak 1995. s.32-34.

3.1.2. Yunanistan'da Teşvik Uygulamaları

Yunanistan'da ilke olarak verimli yatırımlara, ilgili mevzuatlarda adı geçen belirli yatırım konularına ve kalkınmada öncelikli bölgelere göre farklı oranlarda yatırım teşvik uygulaması benimsenmiştir. Bu çerçevede;

-Yeni tevsii, modernizasyon için yapılan binalar, tesisler, oteller ve eklentileri,

-Atıl kalmış yatırımların (tamamlanmış veya düşük kapasitede kalmış) verimli hale getirilmesi için yapılan yatırımlar,

-Yeni bilgisayar makineleri ve diğer data işlem merkezleri yatırımları,

-Gelişmiş yörelerdeki yatırımlar, gerice yörelere taşınması için yapılan yardımlar,

-Yeni depolar, ambalajlar, soğuk depolar, gemiler, frigo taşıyıcılar, frigo TIR'lar,

-Kitle taşımacılığı için yapılan tüm yatırımlar,

-Personel için lojman, rekreasyon, sosyal tesisleri yatırımları,

-Maden, mineral, yeraltı, gaz yatırımları ve bunlarla ilgili tüm yatırımlar,

-Entegre hayvancılık yatırımları,

-Süpermarketler, hipermarketler, menbalar, geniş boyutlu gıda maddeleri satış depolama ve entegre tesisleri gibi verimli yatırımlara ve 4 kategoride değerlendirilen (A, B, C, D) bölgelere gelişmişlik düzeyine göre farklı oranlarda öz kaynak katılımı aranması ve verimli yatırımlarla orta vadeli düşük faizli krediler verilmesi gibi devlet yardımı sağlanmaktadır.⁷¹

Ayrıca, çalışanların mesleki eğitim programları İşçi Bulma Kurumu tarafından maliyetlerin %30'una kadar finanse edilmesi, banka kredileri kamu tahvilleri veya diğer finansal kuruluşlardan sağlanan kredilere faiz

⁷¹ EBIÇLIOĞLU, a.g.e., s.56-58.

sübvansiyonu sağlanması, çevre koruması amacıyla yapılan yatırımlara 3-6 yıl arasında faiz sübvansiyonu uygulanması, B, C, D bölgelerinde kurulu veya bu bölgelerde üretken yatırımları olan firmaların gelir vergisine tabi net kârları üzerinden alınacak vergilerde bölgelere göre %60-%100 arasında indirim uygulanması, verimli yatırımların kurumlar vergisinin %5'i oranında indirim uygulaması ve bölgelere göre farklı oranlarda sabit sermaye yatırımı üzerinden kredi uygulaması en önemli devlet yardımları olarak sayılabilir.⁷²

3.1.3. Fransa'da Teşvik Uygulamaları

Fransa'da vergi muafiyeti ve istisnalar yolu ile yatırımlar teşvik edildiği gibi prim verilmek suretiyle de teşvik edilebilmektedir.

Fransa'da bölgeler normal, 2. derecede geri kalmış ve birinci derecede geri kalmış olarak 3 kategoride değerlendirilmiş ve sadece geri kalmış bölgelere yatırımları teşvik için teşvik primi uygulaması getirilmiştir. Ayrıca, özellik taşıyan bazı sektörlerdeki kurulan sanayi, depolama ve dağıtım tesisleri en az 10 işçi çalıştırmak kaydıyla 10 yıl süreyle vergiden muaf tutulmuştur. Bu istisnalardan yararlanabilmek için işletme merkezi ile faaliyet alanını tesis bölgesi içinde bulunması ve işletme alanını kurulmasından itibaren 5 yıl içinde girişimcinin işe başlaması gerekmektedir.

Fransa'da uygulanan teşvik tedbirlerinin başlıcaları şunlardır.⁷³

-A bölgesi için yatırımın %12-17'si B bölgesi için de %15-25'i oranında bölgesel yardım sağlanması,

-Paris bölgesi hariç olmak üzere, Fransa'nın her yerinde üç yıllık zaman dilimi içinde yaratılan iş sayısına göre; yaratılan iş başına 50.000 ve 35.000 F.F.

⁷² İGEME, a.g.e., s.34-44.

⁷³ İGEME, a.g.e., s.32-42.

(şehirlerin büyüklüğüne göre) AR-GE projeleri için yardım yapılması,

-Birçok belediye ve ticaret odaları işgücü eğitim programlarına mali yardım sağlanması,

-Sınai projeler ve AR-GE projeleri için yaratılan yeni iş olanaklarına bağlı olarak nakit yardım sağlanması,

-Birçok belediye, bina ve şantiyeler ile ilgili yatırım maliyetine finansman yardımı yapılması ve hükümet kuruluşu olan DATAR'ın başvuruda bulunan yatırımcılara yatırımın ilk üç yılı sırasında arazi, bina ve ekipman alımlarının %25'inin finansmanı için mali yardım sağlanması (Kuzeydoğu Fransa'da yardım oranı %35'e çıkabilmektedir.)

-Kuruluş bölgelerine bir firma kurulduğunda kurumlar vergisi ile ruhsatname harcından 10 yıl süre ile muafiyet kazanılması,

-Fransa'da yeniden yatırıma dönüştürülen kârlarda %42 yerine %34 oranında kurumlar vergisi alınması ve ayrıca özel girişim bölgelerinde yeni kurulan firmaların ilk on yılda kurumlar vergisinden muaf tutulması.

Fransa'da teşvik primi verilecek yatırımlar için fizibilite raporunun hazırlanması ve yetkili komite tarafından onaylanması gerekir. Prim ödemeleri, yatırım programının gerçekleşme durumuna göre kontroller yapılarak genellikle 3 defada ödenir.⁷⁴

3.1.4. Portekiz'de Teşvik Uygulamaları

Portekiz'de yatırım teşvikleri 2 temel kategoriye ayrılmaktadır. Birincisi bölgesel teşvikler ikincisi ise özel sanayi programları teşvikleridir.

Bölgesel teşvikler, bölgeler itibariyle kalkınmışlık standardını birbirine ulaştırmak amacıyla imalat sanayiine ve madencilik sektörüne verilmektedir.

⁷⁴ EBİÇLİOĞLU, a.g.e., s.32-33.

Bölgesel teşviklerin sermaye yoğun yerine emek yoğun projelere verilmesi tercih edilmekte ve bölgeler liste halinde yayınlanmaktadır.

Özel sanayi programları çerçevesinde verilen teşviklerin ise; sanayinin daha modernize olması ve yeni teknolojilerin getirilmesi amaçlanmıştır.

Portekiz’de uygulanan başlıca devlet yardımları;

-Bölgelere göre yatırım harcamalarının %15-%25’i istihdam yaratma özelliğine göre %10’unu, projenin sınai niteliğine göre %20-%40’ının karşılanması,

-Serbest bölgelerde yapılacak üretim, ticaret ve off shore hizmetlerine yönelik faaliyetlere, kurumlar vergisi ve yerel vergilerde 2011 yılına kadar muafiyet getirilmesi, sayılabilir.⁷⁵

3.1.5. Hollanda’da Teşvik Uygulamaları

Hollanda’da en önemli teşvik araçlarından birisi vergi muafiyetidir. Ayrıca, çok gelişmiş bir ülke olmasına rağmen kendi içinde çeşitli gelişmiş yörelere ayrılmış ve bu bölgelerde %15 ile %35 arasında değişen vergi muafiyeti sağlanmıştır.

Hollanda’da verim artırıcı yatırımlara ve çevre kirlenmesine önlem alınan yatırımlara %25-%40 arasında masraf iadeleri teşviği ile dışarıda tanıtım, fuar, sergi, bilgi, enformasyon, dünya ticareti hakkında bilgiler, ucuz ihracat kredisi ve ihracat sigortası tercüman yardımları gibi pek çok teşvikler uygulanmaktadır.⁷⁶

Hollanda’da uygulanan teşvik tedbirlerinin başlıcaları şunlardır:

-İlgili projenin ibrazı ve değerlendirilmesini takiben yatırım miktarına bağlı

⁷⁵ İGEME, a.g.e., s.32-42.

⁷⁶ EBİÇLİOĞLU, a.g.e., s.63.

olarak %15-20 arasında bölgesel sermaye yardımı,

-Firmaların AR-GE ücret maliyetleri yönünden azami %80 oranında sübvansane edilmesi,

-Uzun dönemli işsiz kalan kişilerin eğitimi için sübvansiyon sağlanması ve 23 yaşın altındaki gençlerin mesleki eğitiminin sağlanması,

-Çevreye verilen zararı azaltan veya çevre teknolojisi uygulamasını sağlayan fizibilite, geliştirme ve gösterim projesinin maliyetinin %20 ile %90 arasındaki bir kısmının sübvansane edilmesi,

-Küçük yatırımlarda %18'e kadar değişen 457000 HF tutarındaki yatırımlara %2 oranında yatırım indirimi sağlanması.

3.1.6. Almanya'da Teşvik Uygulamaları

Almanya'da büyük bir imalat sanayi kapasitesi bulunduğu için, ülkenin en önemli sorunu, bu kapasitenin tam olarak kullanılabilmesidir. Bunun için ihracat önemli bir ihtiyaç olarak görülmüş ve bu yönde teşviklere ağırlık verilmiştir. Ancak, bunun yanında, AR-GE yatırımlarına, enerji üretim ve dağıtım tesislerinde tüm sabit tesislere parasal iade ve federal devlet tarafından seçilmiş kalkınma yörelerine yatırımların yeni olması, yeni teknolojiler getirmesi, tevsii ve modernizasyon yatırımları olmaları kaydıyla parasal teşvikler verilmesi, yetişmiş insangücünün hazırlanması ve küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının verimlilik esasına göre modernize edilmeleri için kredi verilmesi gibi yatırım teşvik tedbirleri de uygulanmıştır.⁷⁷

Almanya'da uygulanan başlıca yatırım teşvik tedbirleri şunlardır.⁷⁸

-Yatırım maliyetinin maksimum %20'si oranında kuruluş yatırım

⁷⁷ EBIÇLIOĞLU, a.g.e., s.45-46.

⁷⁸ EBIÇLIOĞLU, a.g.e., s.50.

yardımları, harcamaların maksimum %15'i oranında uyum ve modernleştirme yardımı verilmesi ve ayrıca Almanya hükümeti Batı Alman ve Eski Doğu Almanya'nın bazı bölgelerinin temel ekonomik problemlerini giderebilmek için çeşitli sermaye yardımları sağlanması,

-Eski Batı Almanya'daki işletmeler eski Doğu Almanya'dan yaptıkları alımlarda %2'den %10'a kadar değişen oranlarda KDV indiriminden yararlanabilmesi,

-Sanayi ve ticarete gerekli yapısal önlemlerin yerine getirilmesi, fabrikaların modernizasyonu ve KOBİ'lerin kurulması amacıyla %8 oranında (1991-1994 dönemi için) yatırım indirimleri sağlanması,

-Kalkınmada öncelikli iller için bölgesel program kredileri, çevre korumasına yönelik yatırımlar için dalgalanan faiz oranları ile krediler verilmesi, tercihli faiz oranı ile ticari kredi verilmesi ve Çalışma Bakanlığı tarafından daha önce işsiz olduğu tescil edilmiş kişilerin istihdamı için eğitim kredisi verilmesi.

3.1.7. İtalya'da Teşvik Uygulamaları

İtalya'da teşviklerin 2 temel kategoriye ayrıldığı görülmektedir. Birincisi, AT'nca belirlenen standart teşvikler, ikincisi ise İtalya'nın kendisi tarafından özerk olarak firmalara vermekte olduğu teşviklerdir. Bu çerçevede de doğrudan ve dolaylı olmak üzere 2 tür teşvik verilmektedir. Doğrudan teşvikler, ihracatta vergi iadesi, prim ve mali teşvik araçları, dolaylı teşvikler ise; kurumlar vergisi ile uzun ve kısa vadeli kredilerdir.

İtalya'da yatırım teşvikleri daha ziyade gerice bölgeler içerisinde en ön sırayı alan Güney İtalya (Mezzogiorno) Bölgesine sağlanmaktadır. Ayrıca, devlet çeşitli sanayi-ihracat hizmet alanlarında uzmanlaşmış kamu veya yarı

kamu kuruluşları vasıtasıyla üretici ve sanayicilere uluslararası ihaleler, pazar ve teknoloji bilgilerini anında sağlamaktadır.

İtalya'da;

-%15-%40 arasında nakdi sermaye yardımı,

-Yeni projeler ve tevsî projeleri bakımından araştırma merkezleri 10 yıl süre ile sosyal yardım kesintilerinden muaf tutulması,

-Yönetici ve idari personel için eğitim hizmetleri verilmesi,

-Mezzogiorno bölgesinde kurulan yeni işletmeler ve yeni KOBİ'lere firma kazançları üzerinden alınan yerel vergiden 10 yıl süresince %100 muafiyet, ayrıca yeniden yatırılan kârlar üzerinden alınan yerel vergiden %100 muafiyet (bu muafiyet İtalya'nın neresinde yerleşik olduğuna bakılmaksızın her firma için uygulanabilmektedir), finansman kolaylıkları ile ilgili işlemlerin damga vergisi, kayıt vergisi ve bazı tali vergilerden muaf tutulması.

3.1.8. İspanya'da Teşvik Uygulamaları

İspanya, Avrupa Yatırım Bankası'ndan ve Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'ndan çok büyük boyutlarda kredi alarak bölgesel kalkınma planlarını realize etmiştir.⁷⁹

İspanya'da yeni projelere teşvik alabilmek için belli bir kapasiteye sahip olma şartı yoktur. Yatırımcılar, sabit yatırımın %33'ünü öz kaynağı ile karşılamak zorunda olup, yatırımların yeni istihdam olanakları yaratması, ihracata yönelik olması, üretim teknolojisini üstün tutması, çevreyi kirletmemesi ve çevreyi koruma tedbirleri olmalı, yerli hammadde kullanma olanağı bulunması, ithal ikame olanağı yaratmalı ve lojman ve rekreasyon merkezleri de yapılarak sosyal etkinlik yaratmaya katkısı bulunması gerekmektedir.

⁷⁹ EBİÇLİOĞLU, a.g.e., s.46.

İspanya'da; Ekonomik Teşvik ve Koruma Bölgeleri ile Gerileme Dönemindeki Sanayi Bölgelerinde %20-%75 arasında sermaye yardımı,

-Bilbao-Bask bölgesinde AR-GE faaliyetlerini teşvik etmek amacıyla değişen oranlarda yardımda bulunulması,

-Eğitim masraflarının %25'ine kadar mali yardım verilmesi,

-Firmalara finansman kurumlarından sağladıkları krediler için faiz sübvansiyonu sağlanması,

-Pratik eğitim gören işsiz kişilerin istihdamı halinde kurumun sosyal güvenlik katkısında %75 indirim yapılması, özel grupların istihdamı halinde eğitim süresinin uzunluğuna bağlı olarak 120 ile 280 bin Peseta arasında sübvansiyon sağlanması, mesleki eğitim alan işsizlerin istihdamında, kurumun sosyal güvenlik katkısında %90-%100 arasında indirim yapılması ve 45 yaş ve üzerindeki işsizlerin istihdamında kurumun sosyal güvenlik katkısında %12'lik indirim yapılması ve istihdam edilen her bir kişi için 400 bin Pesetalık sübvansiyon yapılması,

-Bilbao-Bask bölgesinde çevre korunması ve kirliliğin önlenmesine yönelik yatırımlara %40 veya azami 10 milyon Peseta yardımda bulunulması,

-Sabit sermaye yatırımının azami %5'i, her yıl tahakkuk eden verginin %20'si oranında indirim ve yaratılan istihdam ile ilgili iş başına 500.000 Peseta vergi indirimi yapılması.⁸⁰

3.2. Dünyada Seçilmiş Bazı Ülkelerde Teşvik Uygulamaları

AB dışındaki bazı dünya ülkelerinde uygulanmakta olan teşvik tedbirlerinden kısaca bahsetmekte yarar vardır. Bunun için değişik coğrafi bölgelerde bulunan ve gelişmişlik düzeyleri farklı olan Avustralya, Ürdün,

⁸⁰ İGEME, a.g.e., s.32-42.

Japonya, İsviçre, Kanada, Kore ve Finlandiya'daki teşvik uygulamaları seçilmiştir.

Şimdi bu ülkelerdeki teşvik uygulamalarına kısaca değinelim:

3.2.1. Avustralya'da Teşvik Uygulamaları

Avustralya var olan yerli sanayilerini korumaya büyük özen göstermektedir. Dampingle ithalata karşı, bu ülkelerde anti dumping yasaları ve telafi edici vergi uygulamaları çok etkilidir. Herhangi bir üretim kolunda dampingle ithalat olduğunda, o dalda faaliyet gösteren Avustralya'lı sanayici "Industry Assistance Commission" (IAC)'ya başvurarak derhal müdahale hakkını kullanabilmektedir.

Bir taraftan dumping uygulamaları ile telafi edici gümrüklerini koyarak sanayisini korurken diğer taraftan sanayi kollarında da önemli teşvikler verilmektedir.

Avustralya'da üretim teşvikleri seçilmiş sanayi ürünlerine verilmektedir. Bu ürünler aynı zamanda bölgesel kalkınmaya da katkı sağlamaktadır.⁸¹

Avustralya parlamentosu her yıl çıkardığı yasalarla yatak çarşafı, kitaplar, ticari araçlar, tarım geliştirme makine ve araçları, ürün hasat makineleri, yüksek alaşımlı çelik ürünleri, kalıp fışkırma püskürtme plastik ve metal makineleri, tekstil ve iplik ve gemiler ve gemi onarımı doklarına ilişkin sektörlere verilecek teşvik primlerini ve destekleri belirlemektedir. Ayrıca, firmaların pazar araştırma masrafları, ürünlerini denizaşırı ülkelere pazarlama giderleri, dış fuar ve sergilere katılmak, dış ülkelere seyahat masrafları, her türlü komisyon giderleri, Avustralya'ya getirilecek yabancı büro acenta açma

⁸¹ TOBB Yayını, a.g.e., s.33.

giderleri ve dış ülkelerde temsilcilik açma giderleri firma bazında 5000 \$'dan 200.000 \$'a kadar parasal teşvik olarak desteklenmektedir.⁸²

3.2.2. Ürdün'de Teşvik Uygulamaları

Ürdün'de, yeni iş sahası ve ihracatı artıran yatırımlara 25 puan, yerli hammadde kullanan ve yeni teknoloji getiren yatırımlara 20 puan ve kalite kontrolü ve araştırma-geliştirme yatırımlarına 10 puan uygulaması çerçevesinde, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik konjonktür karşısında makro hedeflere uygun yatırım teşvikleri verilmektedir.⁸³

Böylece toplam 100 puan üzerinden yapılan hesaplama sonunda, projelerin A bölgesi için en az %70, B bölgesi için en az 60, C bölgesi için en az 50 puan alması gerekmektedir.

Projeler testten geçirilerek onaylanmakta, onaylanmamış projeler teşvik edilmemektedir. Sanayi-madencilik, tarım-hayvancılık ve balıkçılık, turistik otel, ulaştırma ve hastane yatırımları 75000 Dinardan aşağı olmamak üzere onaylanmakta ve sadece bu projelere mahsus olmak üzere gümrük ve vergi muafiyeti verilmektedir.

3.2.3. Japonya'da Teşvik Uygulamaları

Japonya'da teşvik uygulamaları, var olan teşvik bölge ve yatırım sahalarına göre yapılmamakta olup, teşvikler doğrudan Japon Kalkınma Bankası'nın sağladığı düşük faizli krediler yoluyla yapılmaktadır. Ayrıca, dolaylı teşvikler verilmemektedir.

⁸² TOBB Yayını, a.g.e., s.34.

⁸³ TOBB Yayını, a.g.e., s.36.

1951 yılında kurulan Japon Kalkınma Bankası'nın kredilendirme planları, zaman içinde ortaya çıkan ihtiyaçlara göre tespit edilmektedir.

1985 yılından itibaren banka kredilendirme işlevlerinde, ağırlıklı olarak ihracata yönelik üretim yapan firmaların, iç talebe yönelik üretim yapmalarını, üstün teknoloji yaratmak için yapılan AR-GE faaliyetlerini, hava ve demiryolu taşımacılığını ve çevre koruması ile ilgili olarak özel sektörün alacağı tedbirler gibi yaşam standartlarını artırıcı faaliyetleri teşvik etmektedir. Hükümet söz konusu projelerin bazılarını Japon Telgraf ve Telefon (NTT)'nin özelleştirilmesinden elde ettiği gelire faizsiz kredi ile teşvik etmiştir.⁸⁴

Japon demiryolları işletmesi özelleştiği için, hükümet istediği yeni hatların yapılmasında, proje maliyetinin bir bölümünü karşılamaktadır. Kredilerin faiz haddi, genellikle ticari bankaların en iyi müşterilerine uzun dönemli kredilerde uyguladıkları faiz haddi olan uzun dönem temel faiz haddi ile bu haddin 0,9 altında tespit edilmektedir.

3.2.4. İsviçre'de Teşvik Uygulamaları

İsviçre, bilindiği üzere politik, ekonomik ve sosyal istikrar bakımından dünyanın en ileri ülkelerinden biri ve hatta başındadır.

Bu ülkede 500 değişik banka (veya finans kurumu) ve bunların 5000 branşı bulunmaktadır. Tarafsızlığı nedeniyle, pek çok uluslararası merkez bu ülkede bulunmaktadır.⁸⁵

İsviçre'de teşvikler kanton seviyesinde ve federal seviyede olmak üzere iki türlü uygulanmaktadır.

⁸⁴ TOBB Yayını, a.g.e., s.38.

⁸⁵ TOBB. Yayını, a.g.e., s.31.

3.2.4.1. Kanton Seviyesinde Teşvikler

Federal hükümetin ülke genelinde aldığı ekonomik kararların her kantona bazen uymadığı veya adapte olmakta güçlük çekildiği görülmektedir. Böyle hallerde; federal devletin ekonomik kararlarına uyum kolaylığı için bazı kantonlara önemli katkılar, 30 yıla varan ve sadece %5'e kadar sabit faizli kredi yoluyla teşvikler verilmektedir.

Ayrıca, bazı kantonlarda yatırımların yapılması halinde 10 yıl vergi muafiyeti verilmektedir. Federal devletin yapısal olarak güçsüz durumda bulunan kantonlar için yatırım teşvikleri verme yetkisi bulunmaktadır.⁸⁶

3.2.4.2. Federal Seviyede Teşvikler

İsviçre'de kantonal teşviklerin dışında yüksek teknoloji getiren, yapısal olarak kuvvetlendirmek isteyen, enerji tasarrufu sağlayan her türlü projeye düşük faizli uzun vadeli kredi teşvikleri ile vergi muafiyeti yoluyla teşvikler verilmektedir.

Ayrıca, kantonlar ve federal bürolar, bankalar, meslek odaları girişimciye her türlü sanayi projeleri hakkında bilgi verilebilmektedir.

3.2.5. Kanada'da Teşvik Uygulamaları

Kanada'da yatırımlara uygulanan teşvikler yatırımın yapılacağı eyalete ve büyüklüğüne göre değişmektedir. Örneğin Quebec Eyaleti'nde yapılacak yatırımlar uygun şartlarla desteklenirken, Toronto'da yapılacak yatırımlar için teşvik uygulanmamaktadır.⁸⁷

⁸⁶ EBİÇLİOĞLU, a.g.e., s.48.

⁸⁷ TOBB Yayını, a.g.e., s.26.

Kanada’da Bölgesel Sınai Gelişme Bakanlığı (BSGB) ülke çapında sınai, ticari ve turistik faaliyetlerin geliştirilmesinden sorumlu bulunmaktadır. BSGB sözkonusu alanlarda izlenen hükümet politikaları ile uygulanmak istenen programları yürütür. Ayrıca hükümet, özel girişimciler, işçi ve üniversite kesimleri arasında irtibat ve işbirliği kurar ve Kanada firmalarının yeni ürün geliştirme, üretim kapasitelerini artırma, dış pazarlara uyum sağlama ve gerektiğinde mali destek sağlama gibi hizmetleri gerçekleştirir.

Bir federal kalkınma kuruluşu olan “Atlantik-Canada İş Olanakları Bürosu” (AKIB); Atlantik kıyısı eyaletlerinde bulunan işletmeleri desteklemek amacı ile kurulmuş ve Atlantik kıyısında bulunan eyaletlerin uzun dönemli ekonomik kalkınma programlarını teşvik etmektedir. AKIB’ın; program çerçevesinde kredi bulamayan yeni ya da tevsi yatırımları için kredi garantisi sağlama desteği, yeni yatırımlar için faiz oranını düşürme desteği, KOBİ’lere danışmanlık yönetici eğitimi gibi uzmanlık gerektiren ve ticari nitelikte olmayan hizmetleri sağlayan kuruluşlara iş desteği sağlama yardımı, önerilen bir ticari faaliyet programının uygun görülmesi halinde bu proje maliyetinin %75’ine kadar ve ayrıca bu ticari projenin gerçekleştirilebilmesi için gerekli pazarlama planları yapma ve uygulama, teknoloji transferi araştırması, fizibilite çalışmaları için istihdam edilecek uzman kişilerin bir yıllık ücretlerinin %50’si araştırma desteği, ilgili bölgelerin teknolojik ve ticari gelişmesini geliştirecek projelere AR-GE desteği ve tevsi-modernizasyon yatırımı ile yeni mamul üretim kapasite artırımına ilişkin olarak yatırımların %30 oranında desteklenmesi yönünde teşvik uygulamaları vardır.

Ayrıca BSGB’nin yetki ve sorumluluğu altında bulunan Kuzey Ontorio Eyaleti’nin kırsal kesimlerinde faaliyet gösteren ve yeni kurulacak olan küçük işletmelere dönük bir teşvik programı, devlete ait bir kuruluş olan “Federal İş

Geliştirme Bankası”nca sağlanan teşvikler ve Küçük İşletmeleri Geliştirme Kuruluşları Yasası”nca Ontario Maliye Bakanlığı yönetiminde uygulanan küçük işletmelerin desteklenmesine yönelik teşvik uygulamaları da söz konusudur. Küçük İşletme Geliştirme Kuruluşu tarafından 1976’dan bu tarafa Ontario’da 620 işletme kurulmuş ve 1970’den fazla yatırım için 370 milyon dolarlık para kanalize edilmiştir.⁸⁸

3.2.6. *Kore’de Teşvik Uygulamaları*

Kore’de vergi yoluyla yapılan teşvik uygulamaları üç temel amaca dayanmaktadır:⁸⁹

-Yerli ve yabancı sermayeyi artırmak suretiyle sermaye fonunu güçlendirmek,

-Denizaşırı inşaat sektörü ve yatırımları, ihracata yönelik işletmelerini desteklemek, finansal sorunları bulunan firmaların endüstriyel yapılarını geliştirmelerine ve ulusal ekonomide istikrarı korumak ve güçlendirmek için orta ve küçük işletmelere yardım etmek ve doğal kaynakları geliştiren işletmeleri teşvik etmek ve desteklemek suretiyle selektif endüstrileri korumak,

-Ülkede dengeli kalkınma için nüfusun yoğun olduğu bölgelerden öteki bölgelere çekmek üzere ve kırsal kesimlerde halkın gelirini yükselten işletmeleri teşvik etmek suretiyle ülke topraklarından etkin bir şekilde yararlanmak.

Kore hükümetleri, vergi istisnaları ve vergi yoluyla kredi sağlama gibi doğrudan vergi teşvikleri, kurumlar ve gelir vergisi istisnası veya indirimi, mahalli idarelerin vergi teşvikleri, yeni kurulan küçük ve orta ölçekli işletmelere yatırım yapan şirketlerin bu yatırımlardan elde ettikleri gelirler için

⁸⁸ EBİÇLİOĞLU, a.g.e., s.44.

⁸⁹ TOBB Yayını, a.g.e., s.23-24.

kurumlar vergisinden muaf tutulması, elde edilen gelirlerin ayrı vergilendirilmesi, hızlandırılmış amortisman, teknoloji ve insangücü geliştirmeye yönelik vergi teşvikleri gibi küçük ve orta ölçekli işletmelerde vergi teşvikleri ve madencilik alanlarında yapılan yatırımlar için normal amortismanın %100'ü kadar hızlandırılmış amortisman ayrılması, büyük şehirlerden gerice kalmış yörelere taşınma giderlerini karşılamak üzere ayrılan kaynakların vergi istisnası olarak kabul edilmesi ve büyük şehirlerden gerice yörelere taşınan işletmelerin kazançlarının kurumlar vergisinden muaf tutulması “Dengeli Kalkınmaya Yönelik” teşvikler olarak uygulamışlardır.

3.2.7. Finlandiya’da Teşvik Uygulamaları

Finlandiya’da yatırımlara ilişkin teşvikler devlet, yerel yönetimler ve mali kuruluşlar tarafından verilebilmektedir.

Devlet teşvik amacıyla her yıl Ticaret ve Sanayi Bakanlığı bütçesine değişen bir miktarda ödenek koymakta ve gelişmişlik düzeyine göre 4 bölgeye ayrılan Finlandiya’da; sağlanan teşviklerin miktarı ve şartları bölgelerin gelişmişlik düzeyine göre değişmektedir.

Hibe, kredi ve hizmet şeklinde üç ana gruba ayrılan teşvikler, yardımın miktarına göre Ticaret ve Sanayi Bakanlığı’nın merkez ve taşra teşkilatı tarafından yürütülmektedir.

Yörenin gelişmişliğine göre %45’e kadar sermayeye katkı için yatırım yardımı, gelişmiş yöreler dışındaki bölgelere yeni yatırım yapan veya yatırımlarını genişleten yatırımcılara işletme kredisi olarak başlama ve genişleme yardımı, araştırma-geliştirme, pazarlama, eğitim ve benzeri giderlerini karşılamak üzere bütün yatırımcılara hibe şeklinde geliştirme yardımı, gençlerin hizmetiçi

eğitimi ile ilgili ücret ve benzeri giderlere ilişkin istihdam yardımı, 18-24 yaş grubunda olan ve bir yılı aşkın sürede iş bulamayan işsizleri işe alıp eğiten firmalara verilen işçilerin eğitimine katkı yardımı, işsizlerin kuracakları küçük işletmelere yapılan yardımlar, müşavirlik firmalarına yaptırılan ve maliyetlerin %5'ine kadar çıkabilen araştırmalara yapılan katkılar, %100'e kadar esnek amortisman uygulaması, az gelişmiş yörelerde üretilen maddelerin taşıma giderlerinin devletçe sübvansede edilmesi, küçük yatırımların özel bankalardan alacakları kredi için devletçe garanti verilmesi, ürününü geliştirmek isteyen yatırımcıya geliştirme giderlerinin %50'sine kadar hibe, %75'ine kadar kredi verilmesi ve ayrıca ücretsiz teknik yardım sağlanması, yatırımcılara uygulanan başlıca teşvik tedbirleri olarak sayılabilir.⁹⁰

⁹⁰ TOBB Yayını, a.g.e., s.19-20.

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK TEDBİRLERİNİN BÖLGESEL KALKINMANIN SAĞLANMASINDAKİ ÖNEMİ VE BİR ÖRNEK

1. TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARININ BÖLGESEL KALKINMANIN SAĞLANMASINDAKİ ÖNEMİ

1.1. Bölgesel Kalkınma İçin Sağlanan Teşviklerin Nedenleri

Ülkemizde bölgesel kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak verilen teşviklerin en önemli nedenleri bölgelerarası gelişmişlik farkları ve devlet yardımlarına ihtiyaç duyulmasıdır. Şimdi bu konulara kısaca değinelim.

1.1.1. Bölgelerarası Gelişmişlik Farkları

Genel olarak, kalkınma için sağlanan teşviklerden gelişmiş bölge ve sektörler daha çok yararlanmaktadırlar. Çünkü, bu bölgelerde var olan yetişmiş insangücü, yeterli sermaye ve tasarruf birikimi ile alt yapı yatırımlarının tamamlanmış olması girişimcileri bu bölgelere yatırım yapmaya çekmektedir.

Ülkemizde, Marmara Bölgesi gibi çok gelişmiş bölgeler olduğu gibi, Doğu Anadolu Bölgesi gibi göreceli olarak çok gerilerde bulunan bölgeler de vardır. Yine, gelişmiş bir bölgede az gelişmiş ya da gelişmemiş yöreler bulunduğu gibi, az gelişmiş bir bölgede de gelişmiş yöreler bulunabilmektedir. Örneğin İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara gibi gelişmiş yörelerin yanında Yozgat, Sivas ve Aksaray gibi gelişmemiş yöreler bulunur iken; geri kalmış bölgeler içinde yer alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep gibi gelişmiş yöreler de bulunmaktadır.

Ülkemizde bölgelerarası gelişmişlik farklarının en önemli nedenlerinden birisi; bazı bölgelerdeki sermaye ve tasarruf birikiminin yetersiz oluşudur. Yine, bölgelerin nüfus yapısı, coğrafi durumu ve kültürel farklılıklar bölgelerarası gelişmişlik farklarının en önemli unsurları olmaktadır.

Türkiye'de göreceli olarak geri kalmış yöreler ülke alanının %50'sini kapsamakta bu yöreler içindeki iller ise ülke nüfusunun yaklaşık %30'unu barındırmaktadır. Dolayısıyla, merkez ilçeler hariç olmak üzere, ülkedeki toplam yerleşim sayısının %48'inin göreceli olarak geri kalmış yörelerde yer aldığı görülmektedir. Nitekim bu yörelerdeki şehirli nüfusun ülke toplam şehirli nüfusu içindeki oranına baktığımızda bunun yalnızca %21 olduğu görülmektedir. Kırsal nüfus ise, ülke toplam nüfusunun %36'sını oluşturmakta ve 1985 yılından bu tarafa göreceli olarak geri kalmış olan yörelerden gelişmiş yörelere yoğun bir şekilde dış göç vermeye devam etmektedirler.⁹¹

Yine, DPT tarafından yapılan "İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması"na göre; toplam 76 ildeki istihdam sağlık sanayi, tarım, inşaat, alt yapı, mali ve demografi göstergelerinden oluşan 58 değişkenli endeks dahilinde, iller gelişmişlik derecelerine göre beş gruba ayrılmışlardır.⁹²

⁹¹ TOBB, "Kalkınmada Öncelikli Yöreler Raporu", Ağustos 1994, Forum Dergisi, s.49.

⁹² 25 Aralık 1996 tarihli Milliyet Gazetesi, s.7.

Birinci grupta; İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli ve Bursa'dan oluşan beş il,

İkinci grupta; Eskişehir, Antalya, İçel, Tekirdağ, Adana, İçel, Muğla, Aydın, Balıkesir, Kırklareli, Kayseri ve Denizli gibi ikinci derecede gelişmiş 12 il,

Üçüncü grupta; Bilecik, Edirne, Zonguldak, Çanakkale, Isparta, Manisa, Uşak, Konya, Gaziantep, Hatay, Sakarya, Bolu, Burdur, Kırıkkale, Kütahya ve Nevşehir gibi belli bir standardı yakalayan 16 il,

Dördüncü grupta; Elazığ, Trabzon, Samsun, Kırşehir, Rize, Malatya, Amasya, Karaman, Afyon ve Niğde'nin yer aldığı sosyo-ekonomik açıdan gerileyen 10 il yer alırken,

Beşinci grupta da; yukarıda sayılanlar dışındaki sosyo-ekonomik yönden adeta köyleşen iller yer almaktadır.

Ülkemizde 1995 yılından itibaren yürürlüğe giren 6411 sayılı Karar ve bu Karar'a ilişkin olarak çıkarılan 90/2 sayılı Tebliğ'e göre; ülke çapında yörelerin sınıflandırılması yapılmış ve bu yörelerdeki teşvik tedbirleri farklı oranlarda tespit edilmiştir. Bu sınıflandırmaya göre yöreler Gelişmiş, Kalkınmada Öncelikli ve Normal yöreler olmak üzere üç grupta ele alınmıştır.

1995 Yılı Programıyla başlamak üzere Kalkınmada Öncelikli, Normal ve Gelişmiş Yöreler kapsamına alınan iller tezimiz ekinde yer almıştır. (Ek:1)

1.1.2. Devlet Yardımlarına Duyulan Gerekseme

Kalkınma planlarında, devletin alt yapı yanında sosyal yapıyı da güçlendirecek alanlarda yatırım yapması gerektiği belirtilmiş ve bunun için yapılması gereken çalışmalar makro hedefler arasında sayılmıştır.

Geri kalmış bölgelerde özel sektör ve kamu kesimindeki yatırımların kalifiye işgücü eksikliği, sermaye yetersizliği, pazarlama güçlükleri ve düşük

kapasite kullanım sorunları vardır. Yine, bu yörelerde ekonomik ve sosyal alt yapı yeterli ölçüde gelişmemiş, bölgesel kalkınmanın sosyal yönüne ağırlık verilmediği için kırsal alanlarda çevre sağlığı, altyapı, yaşanabilir konutun teminine yönelik sorunlar yeterince çözülememiştir.

Ayrıca, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki bazı illerde görülen terör olayları toplumsal huzursuzluklara yol açmakta ve bu durum yeni yatırımları engellemektedir.⁹³

Kalkınmada Öncelikli Yörelerde (KÖY'lerde) yoğun bir göç yaşanmaktadır. Bunun da en önemli nedenlerinden birisi, bölgelerdeki talep yetersizliği ve yukarıda belirtilen sorunların oluşması sonucu yatırımların yeterince yapılamamasıdır. Girişimciler, var olan sorunlar dahilinde, teşviklere rağmen yeterince yatırım yapamamışlar, yapılanlar ise çeşitli nedenlerle çalıştırılmamış ve bu bölgelerde yapılan yatırımlara verilen teşvikler ve bu teşviklere istinaden özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine aktarılan kaynaklar plansızlık ve programsızlık nedeniyle heba olmuştur.⁹⁴

İşte bu nedenlerden dolayı, devlet kalkınma planlarında şu hususlara ağırlık vermektedir:

-Kamu kesiminin hizmet yatırımlarıyla özellikle aşama standardını ve sağlık, eğitim koşullarını iyileştirici alanlara öncelik vermek,

-Stratejik şehirleşme merkezlerinde sanayi yatırımlarını çekici nitelikte alt yapı yatırımlarının yoğunlaştırılması, özellikle düzenli sanayi bölgelerinin oluşturulması ve ucuz enerji sağlayacak yatırımları yapmak,

-Devletin üretime dönük yatırımlarının bu bölgelere kaydırılması ve devlet yardımlarının daha çok bölgesel hammadde kaynaklarının değerlendirilmesine dönük olması,

-Kentleşmeyi düzenleyici bölge yerleşme planlarının yapılması.

⁹³ DPT, Yedinci BYKP "Bölgesel Dengelerin Sağlanması", a.g.e., s.3.

⁹⁴ TOBB, Kalkınmada Öncelikli Yöreler Raporu, a.g.e., s.48.

Devletin daha çok alt yapıya ve yaşayanların temel gereksinimlerine yönelik bu çabalarına, özel kesimin potansiyel gücünün eklenmesi de kuşkusuz önemlidir. Bunun için, bu bölgelerde öteki bölgelere göre farklı özendirme önlemlerinin uygulanması gerekir.⁹⁵

1.2. Kalkınma Planlarında Öncelikli Yörelere Uygulaması

İlk defa 1968 yılında 2.BYKP ile bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi amacıyla, kalkınmada öncelikli bölge olarak 22 il saptanmış ve il sayısı 1973 yılında 23'e, 1978 yılında ise 40'a yükseltilmiştir. Daha sonra 24 Ocak 1980 tarihli kararların alınmasıyla kalkınmada öncelikli il sayısı 25'e düşürülmüş ve bunun yanında kalkınmada bir ve ikinci derecede olmak üzere öncelikli yörelere iki gruba ayrılmıştır.

Son olarak, 6411 sayılı karar ile kalkınmada öncelikli bir ve ikinci derecedeki iller yanında, organize sanayi bölgeleri sanayi kuşağı sayılmıştır.

Sanayileşmenin ülke geneline yayılması ve adil bir gelir dağılımı için bölgesel kalkınma planları önem arz etmektedir. İşte bu nedenle, kalkınma planlarında bölgesel kalkınmaya yönelik sorunlar ve çözüm önerileri belirtilmekte, kamu sektörünün yapacağı alt yapı yatırımları yanında özel girişimcileri özendirici yasal düzenlemeler yapılmaktadır.

Türkiye'de bölgesel kalkınma çalışmalarının bu kadar önemli olması karşısında; kalkınmada öncelikli yörelere ve sanayi kuşağı kapsamındaki organize sanayi bölgelerine sağlanan teşvik tedbirlerinin bilinmesi gerekmektedir.

⁹⁵ ASLAN, a.g.e., s.131.

1.2.1. KÖY'de Uygulanan Teşvik Tedbirleri

Devlet, alt yapı yatırımlarına hız verip özel girişimcilerin işini kolaylaştırmak ve onlara öncülük etmek dışında, kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlar için diğer yörelerden farklı bir teşvik uygulaması getirmiştir.

6411 Sayılı Karar'a istinaden 95/2 Sayılı Tebliğ ile esasları belirlenen teşvik tedbirleri; kalkınmada birinci ve ikinci derecedeki yöreler için şu şekilde belirlenmiştir:⁹⁶

-Azami oranda %100 yatırım indirimi,

-%100 oranında gümrük vergisi ve fon muafiyeti (ancak bazı malların ithali %5-%20 arasında Fon'a tabidir)

-Yerli yatırım mallarına KDV'ne 10 puan ilave edilerek sağlanan KDV desteği

-Sabit yatırım tutarı üzerinden AR-GE, çevre, RO-RO, havayolu kargo, karayolu ve demiryolu kombine taşımacılığı, havalimanlarında soğuk hava deposu ve seyahat acentalarının pazarlama ve tanıtım giderlerinin karşılanmasına ilişkin yatırımlarda %50, yöresel el sanatları ve diğer yatırımlarda %25 kredi

-İthalatta katma değer vergisi erteleme,

-Arsa desteği,

-Dış kredi teminat masraflarına teminat mektubu masraflarının %50'si oranında katkı,

-Gelişmiş yörelerdeki var olan tesislerin kalkınmada öncelikli yörelere taşınma giderlerinin %50'si oranında taşınma desteği,

⁹⁶ ÖZGEN, a.g.e., s.24.

-TSE ve ISO normlarına uygun kalite ve standart belgesi için, TSE'ye yapılan kalite ve standart sağlamaya yönelik ödemelerin tamamı.

-Belli sektörlerdeki komple yeni yatırımlarda ilk beş işletme yılındaki elektrik enerjisi tüketiminin %25'i oranında elektrik enerjisi desteği,

-Finansman fonundan faydalanma,

-Vergi, resim ve harç istisnası ile,

-Bina inşaat harcı istisnasına yönelik destekler.

Diğer taraftan destek unsurlarından yararlanacak yatırımlar için KÖY'de, özkaynak oranı göreceli olarak daha az istenmekte ve diğer bazı hususlarda aynı şekilde indirimli olarak uygulanmaktadır.

1.2.2. Organize Sanayi Bölgelerinde Uygulanan Teşvik Tedbirleri

Türkiye'de ilk defa 1961 yılında kullanılmaya başlayan Organize Sanayi Bölgeleri (OSB), Birinci BYKP döneminden itibaren kalkınma ve plan programlarında sürekli olarak yer almış ve sanayinin geliştirilmesine ve bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik olarak özendirme tedbirleri yönünden daima ön planda tutulmuştur.

Organize Sanayi Bölgeleri, plansız ve programsız sanayileşmenin sonucunda ortaya çıkan sorunların çözülmesi amacıyla ülkenin kalkınması ve refah seviyesinin yükselmesi değişen ve gelişen toplum ihtiyaçlarını karşılayacak üretim birimlerinin artması ve bu işletmelerin geliştirilmesi için kurulmaktadır.

Bu şekilde, orta ve küçük ölçekteki esas itibariyle birbirini tamamlayan ve birbirinin yan ürünü olan sanayilerin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi için önemli bir ortam hazırlanmaktadır.⁹⁷

⁹⁷ ASLAN, a.g.e., s.157.

Organize Sanayi Bölgelerinin arsa kamulaştırılması ve altyapı kredileri Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesindeki Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri Genel Müdürlüğü tarafından sağlanmaktadır. Kamulaştırma çalışmaları Arsa Ofisi veya İl Özel İdareleri tarafından yapılmaktadır. Ayrıca, yeni hazırlanan yasa tasarısı ile özel organize sanayi bölgelerinin kurulması da hedeflenmektedir. Yine, Türkiye’de 1996 yılına kadar 36 organize sanayi bölgesi kurulmuş iken, bu sayı 1996 yılında kurulan 118 organize sanayi bölgesi projesi ile 154’e ulaşmıştır.⁹⁸

Organize sanayi bölgelerinde yatırım yapan sanayiciler altyapı, enerji, ulaşım kolaylığı gibi avantajlar sağlarken, bu bölgelerde 10 yıla varan vadelerde arsa alabilmektedirler.⁹⁹

Ayrıca, organize sanayi bölgelerinde yatırım yapan girişimciler, gerçekleştirecekleri yatırımlar için arsaları %25’i peşin geri kalan %75’ini ise bölgelerin kalkınmışlık derecelerine göre 4-6 yıl gibi sürelerle faiz farkı uygulanmadan sabit fiyatlarla ve 6 eşit taksitte ödenmesi, her türlü vergi, resim ve harç muafiyeti ile yapı ve tesislere ilişkin bina inşaat harcı ve yapı kullanma izin harcı muafiyeti, inşaatın bitiminden itibaren 5 yıl süreyle emlak vergisi muafiyeti ve belediye sınırları dışındaki katı atık toplama hizmetleri haricindeki çevre temizlik vergisi muafiyeti gibi farklı oranlarda diğer özendirici teşvik tedbirlerinden yararlanmaktadırlar.

Diğer taraftan, organize sanayi bölgelerinde uygulanan Kaynak Kullanımı Destekleme Primi, söz konusu primin uygulandığı yıllarda birinci derecede öncelikli yörelerdeki organize sanayi bölgelerinde %60, ikinci derecede öncelikli yörelerdeki organize sanayi bölgelerinde %50, normal yörelerdeki organize sanayi bölgelerinde %25 ve diğer yörelerdeki organize sanayi bölgelerinde de %15 oranında uygulanmıştır. Yine, KÖY’de yer alan organize sanayi bölgelerindeki yatırımlar için %25 kredi oranı, %40 kredi faiz

⁹⁸ 27 Ekim 1996 tarihli Ekonomist Dergisi, Sayı: 43, s.16-20.

⁹⁹ Ekonomist Dergisi, Sayı:43, s.17.

oranı ve %40 özkaynak oranı ile sanayi kuşaklarında yer alan organize sanayi bölgelerindeki yatırımlar için de %15 kredi oranı, %50 kredi faiz oranı ve %50 özkaynak oranı aranmaktadır. Ayrıca, %100 gümrük muafiyeti, %70 yatırım indirimi, %5 fon muafiyeti, yatırım malı ithalatında KDV ertelemesi ve yurt içinden yatırım malı alımında KDV iadesi diğer bazı teşvik tedbirleri içerisinde yer almaktadır.¹⁰⁰

Bu arada, “KOBİ Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Kararname” çerçevesinde, KOBİ’lerin KÖY’de %30 diğer yörelerde %40 özkaynak kullanmaları halinde, Halk Bankası’ndan 1 yılı ödemesiz 3 yıl vadeli kredi kullanabilmeleri sağlanmış ve kredi limiti KÖY’deki OSB için 20 milyar kredi faizi %20 ve diğer bölgelerdeki OSB için de kredi limiti 15 milyar ve faizi %30 olacak şekilde teşviklerden yararlanmaları sağlanmıştır. Ayrıca, KOBİ’lerin 5 milyar liraya kadar fon kaynaklı işletme kredisi de kullanabilecekleri belirtilmiştir.

*KOBİ = küçük ve orta ölçekli işletme
OSB = organize sanayi bölgesi*

1.3. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Çalışmaları

1.3.1. GAP Uygulaması

Kısa adı GAP olan ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa illerini kapsayan Güneydoğu Anadolu Projesi, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santraller ve sulama tesislerinin yanı sıra tarım, ulaştırma, konut, sanayi, eğitim, sağlık ve diğer sektörleri de kapsayan entegre bir projedir.¹⁰¹

¹⁰⁰ Ekonomist Dergisi, Sayı: 43, s.20.

¹⁰¹ Recep Baki DENİZ, “Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Kapsamında Yatırım Teşvikleri”, 15 Şubat 1989, İSO Dergisi, Sayı: 276, s.54.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi sonucu hızla artacak ekonomik ve sosyal faaliyetlerin düzenlenmesi, nüfus değişimlerinin ortaya çıkaracağı yerleşim yeri alt yapı gibi ihtiyaçların giderilmesi, bölgenin üretim ve refah seviyesinin artırılarak bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi, bölgenin istihdam kapasitesinin artırılması, potansiyel, fiziksel ve finansal kaynakların durumu dikkate alınarak yatırım projelerinin orta ve uzun vadede önceliklerinin belirlenmesi ve ekonomik verimliliğini azaltmayacak bir sürede bitirilmesinin planlanması ve uygulanması ile kırsal alandaki sosyal, ekonomik ve fiziki altyapının düzenlenmesi, kaynaklardan en etkin bir şekilde faydalanılması ve şehir sektörü üzerindeki etkilerin koordineli bir şekilde ele alınarak kentsel büyümenin kontrol edilmesi GAP projelerinin amaçları içinde yer almaktadır.¹⁰²

GAP kapsamında yapılan çalışmaları bölgesel, kırsal, kentsel ve diğer çalışmalar olarak dört grupta inceleyebiliriz:

1.3.1.1. Bölgesel Kalkınma Çalışmaları

Master planı hazırlanması, tarıma dayalı sanayi perspektif çalışması ile endüstriyel gelişme, yer seçimi ve sosyo-ekonomik faaliyet dağılımı, koridor gelişme planı, bölgesel ulaşım, sağlık ve eğitim sektörü, bölgesel turizm envanter ve gelişimi, bölgesel durum tespiti ve bilgi tabanı kuruluş çalışmaları; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bölgesel ölçekli çalışmaların önceliğini ortaya koyan ve proje entegrasyonunun önemini belirten bölgesel kalkınma çalışmaları içerisinde yer almaktadır. Ayrıca, kırsal ve kentsel çalışmaların koordineli bir biçimde yürütülmesi için gerekli bilgiler ile genel politika ve stratejilerin bölgesel çalışmalarla hazırlanması hedeflenmiştir.

¹⁰² ASLAN, a.g.e., s.150-151.

1.3.1.2. Kırsal Kalkınma Çalışmaları

Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Proje Paketi, Tarımsal Pazarlama ve Bitki Deseni Çalışması, Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi, Şanlıurfa İli Arazi Düzenlemesi Projesi, İpekböcekçiliğinin Geliştirilmesi Projesi, Diyarbakır İli'nde Çiftçi ve Personel Eğitim Merkezi Kurulması, Şanlıurfa Harran Ovaları Entegre Tarımsal Gelişme Projesi, Alternatif Kırsal Yerleşim Modellerinin Hazırlanması ve Pilot Proje Uygulanması, Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Kısa, Orta ve Uzun Vadeli Kredi İhtiyacı ile Kredi Sistemlerinin Araştırılması, Gaziantep-Oğuzeli Ovası'nda Toprak Kirliliği ve Bu Toprakların Tarımsal Kullanıma Yeniden Kazandırılması Teknolojilerinin Araştırılması, Batman-Siirt Organize Besicilik Sitelerinin Kurulması ve Su Kaynaklarını Geliştirme Çalışmaları kırsal kalkınma çalışmaları olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰³

1.3.1.3. Kentsel Kalkınma Çalışmaları

Güneydoğu Anadolu Projesi çerçevesinde; Kentsel Kalkınma Çalışmaları, Alt Yapı ve Üst Yapı Çalışmaları olarak iki ana faaliyet altında yürütülmektedir.

1.3.1.4. Diğer Çalışmalar

Yukarıda belirtilen çalışmaların dışında eğitim, haberleşme, kültürel gelişim, fizibilite ve tanıtım çalışmaları diğer çalışmalar içerisinde sayılabilir.¹⁰⁴

¹⁰³ ASLAN, a.g.e., s.155-156.

¹⁰⁴ "Gelişen Türkiye Güneydoğu Anadolu Projesi", T.C. Başbakanlık Yayını, Ankara 1989, s.36-43.

1.3.2. Diğer Bölgesel Kalkınma Uygulamaları

Ülkemizde geri kalmış yöreler ülke alanının %50'sini kapsamakta ve bu alan içerisinde toplam ülke nüfusunun %30'u barınmaktadır. Aynı zamanda, bu yörelerde 35 ili kapsayan yerleşim merkezleri bulunmaktadır.

Plan dönemlerinde bölgelerarası gelişmişlik farklarının belirlenmesi ile bölgelerin gelişmelerini sağlayıcı hedefler çizilmekte ve yıllık programlar çerçevesinde de kamu sektörünün yapacağı çalışmalar belirtilerek özel girişimciler içinde ayrıca özendirici tedbirler uygulanmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, ülkemizde KÖY için kamunun GAP dışında başlatmış olduğu önemli projeler bulunmaktadır. Bunlar:

-Zonguldak-Bartın bölgesinin kalkınması için 1994'te başlanılan ve Dünya Bankası finansmanı ile yürütülen "Zonguldak-Bartın Bölgesel Gelişme Etütü",

-Çankırı'da Organize Sanayi Bölgesi kurulması,

-Yozgat Kalkınma Projesi,

-Tokat'ta Organize Sanayi Bölgesi Kurulması

-Erzincan-Sivas Kırsal Kalkınma Projesi,

-Karst'ta Organize Sanayi Bölgesi kurulması

-Kış sporlarını ve turizmi canlandırmayı hedefleyen Erzurum-Palandöken Projesi,

-Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi,

-Habur Sınır Kapısı,

-Mardin ve Erzurum İlleri Serbest Bölge Projeleridir.¹⁰⁵

2. TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARI VE TEŞVİK TEDBİRLERİNİN YATIRIMLAR ÜZERİNE ETKİSİ

2.1. Türkiye'de Yatırım Teşvik Uygulamaları

Türkiye'de yatırımları özendirmeye yönelik devlet yardımları için verilen teşvik belgelerini sektörel, mahiyetlerine göre ve bölgelere göre üç grupta incelemek mümkündür.

2.1.1. Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı

Ülkemizde, 1980-1996 yılları arasında verilen Yatırım Teşvik Belgeleri sabit yatırım tutarları yüzdesinin Tablo:1'deki gibi olduğu anlaşılmıştır.

Tablo: 1
1980-1996 Yılları Arasında Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri Sabit
Yatırım Tutarlarının Sektörlere Göre Dağılımı (%)

Sektörler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Tarım	17.58	2.76	2.43	2.24	3.71	0.93	0.44	1.72	0.66
Madencilik	1.23	12.56	1.55	4.52	15.22	3.06	2.64	2.59	1.33
İmalat	75.52	44.51	70.22	46.96	54.37	28.49	46.38	37.29	37.89
Enerji	0.16	0.06	0.05	0.27	4.36	30.37	0.20	3.84	4.17
Hizmetler	5.51	40.12	25.76	46.01	22.33	37.15	50.34	54.55	55.96
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Sektörler	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996(*)	
Tarım	1.95	5.70	1.34	0.71	0.83	1.25	0.43	1.81	
Madencilik	2.25	2.78	2.55	2.12	2.68	2.23	0.62	0.96	
İmalat	42.48	64.60	64.38	60.11	73.79	58.72	87.45	74.77	
Enerji	0.92	8.34	3.68	18.22	4.51	5.29	1.98	4.00	
Hizmetler	52.41	18.58	28.05	18.85	18.19	32.51	9.52	18.46	
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	

(*) 31.10.1996 İtibariyle

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Dairesi

Tablonun incelenmesinden de görüleceği üzere, yatırım teşvik belgelerinin en fazla imalat sektörü ile hizmetler sektörüne verildiği diğer sektörlerin çok az teşvik tedbirlerinden yararlandığı ve özellikle hizmetler sektöründe 1989 yılına kadar sürekli bir artış sağlandığı anlaşılmıştır. Tarım sektöründe ise; diğer sektörler içinde 1980 yılı itibariyle %17,58 olan pay bu

yıldan itibaren sürekli düşüş göstermiş ve 1995 yılında %0,43'lük bir orana gerilemiştir.

Bu nedenle; yatırım teşvik belgelerinin sektörler itibariyle dağılımını ve yıllar itibariyle seyrini analiz etmek yararlı olacaktır.

2.1.1.1. Tarım Sektörü

Tarım sektörü, toplam sabit yatırım tutarları üzerinden 1980 yılında %17,58'lik bir pay almakta iken; bu oran sonraki yıllarda sürekli düşüş göstermiş ve 1981-1984 yılları arasında %2,24 ile %3,71 arasında, 1985-1989 yılları arasında da %0,44 ile %1,95 arasında değişen bir oranda bir pay almış ve 1990 yılında belirgin bir artışla %5,70'lik bir orana yükselmiştir. Sonraki yıllarda yeniden bir düşüş trendi izlemiş ve 1991 yılında %1,34'lük bir paya 1992-1995 yıllarında ise %0,43 ile %1,25'lik oranlar dahilinde bir paya sahip olmuştur. 1996'da ise onbir aylık bir zaman dilimi içinde %1,8'lik bir oranda gerçekleşmiştir.

Dolayısıyla, tarım sektörüne verilen teşviklerin sabit yatırım tutarının diğer sektörler toplamına göre sürekli azalma göstermesi, ülkemizin tarımdan sanayiye doğru yöneldiğini ifade etmektedir.

2.1.1.2. Madencilik Sektörü

Ülkemizde madencilik sektörüne verilen yatırım teşviklerinin diğer sektörler içindeki payının genelde düşük olduğu gözlenmektedir. 1980 yılında %1,23 oranında olan madencilik sektörü payı 1982 yılında %1,55, 1984 yılında da %4,52 oranında gerçekleşmiş ve 1985 yılında 1980-1996 yılları arasındaki en yüksek orana yani %15,22'lik bir pay almıştır. Bu yıldan sonra yeniden bir düşüş göstererek 1985-1989 yılları arasında %1,33 ile %3,06 arasında, 1990-

1995 yılları arasında da %0,62 ile %2,78 arasında değişen oranlarda bir pay almış ve 1996 yılı ilk onbir aylık verilere göre de; madencilik sektörüne ilişkin payın %0,96 olduğu anlaşılmıştır.

Madencilik sektörüne verilen yatırımlar, uzun süreli ve yüksek miktarda bir özkaynak gerektiren yatırımlar olup, ülkedeki maden sahaları ile de direkt olarak ilgilidir. Bu nedenle, diğer sektörler göre daha az teşvikten yararlanılması bu hususlarla bağlantılı olmaktadır. Diğer taraftan, ülkemizde belli başlı madencilik sektörüne ilişkin yatırımlar halen Kamu İktisadi Teşebbüsleri tarafından işletilmekte ve özelleştirilme kapsamında bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu hususun da madencilik sektörüne teşvik belgesi verilmesinin azlığını ifade ettiği kanaatindeyiz.

2.1.1.3. İmalat Sektörü

Ülkemizde yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan sektör olmaktadır. Buna rağmen; toplam yatırımlar içinde 1980 yılında %75,52'lik bir paya sahip iken yıllar itibariyle sürekli değişkenlik göstermiştir. 1981 yılında %44,51, 1982 yılında %70,22, 1983 yılında %46,96, 1984 yılında da %54,37 olan imalat sektörü payı 1985 yılında %28,49 ile 1980-1996 yılları arasında en düşük seviyeye düşmüştür. 1986 yılında %46,38, 1992 yılında %60,11, 1993 yılında %73,79, 1994 yılında %58,72 oranında gerçekleşmiş ve 1995 yılında da 1980-1996 yılları arasındaki en yüksek seviyeye %87,45'lik bir orana yükselmiştir.

İmalat sektörüne ilişkin olarak 1996 yılının ilk onbir ayında verilen yatırım teşvik belgesi tutarı diğer sektörler göre %74,77 oranında gerçekleşmiştir.

Ülkemizde imalat sektörüne verilen yatırımların diğer yatırımlara göre yüksek olmasının nedeni; daha fazla istihdam yaratmaları ve ihracat artışını gerçekleştirmeleridir. Çünkü, ülkemizde özendirici teşvik tedbirlerinin birinci hedefi işsizliğin azaltılması ve üretim ve ihracatın artışının sağlanarak ödemeler

dengesindeki açığın azaltılmasıdır. Bu da, imalat sektörüne verilen teşviklerin daha fazla olmasına yol açmıştır.

2.1.1.4. Enerji Sektörü

Enerji sektörü en az teşvik alan sektörlerden bir tanesidir. Çünkü, enerji sektörüne yapılacak yatırımlar büyük finansman kaynağı istemekte ve özel sektör için çekici bir nitelik taşımamaktadır.

Enerji sektörü için 1984 yılına kadar %0,05 ile %0,27 arasında değişen oranlarda teşvik verilmiştir. 1984 yılında %4,36, 1985 yılında da %30,37'lik bir paya sahip olan enerji sektörü; toplam teşvik belgeli yatırımlar içinde 1980-1996 yılları içindeki en yüksek orana yükselmiştir. 1986 yılında büyük bir düşüşle %0,2 oranında gerçekleşen teşvikli yatırımlar, 1987 yılında %3,84, 1988 yılında %4,17, 1989 yılında %0,92, 1990 yılında %8,34, 1991 yılında %3,68 oranlarında seyretmiş ve 1992 yılında %18,22'lik bir orana yükselerek 17 yıllık zaman dilimi içinde en yüksek ikinci paya sahip olmuştur. 1993 yılında yeniden %4,51 seviyesine düşen teşvik belgeli enerji sektörü yatırımları; 1994 yılında %5,29, 1995 yılında %1,98 ve 1996 yılının ilk onbir ayında da %4 oranında gerçekleşmiştir.

Enerji sektörü için verilen teşviklerin az olmasının nedeni bu sektördeki yatırımların daha çok kamu tarafından yapılmasından kaynaklanmakta ve yukarıda bahsedildiği gibi, büyük miktarda finansman gerektirmesine ve büyük ölçekli olmasına rağmen kârlılık diğer sektörlerle nazaran beklenen düzeyde olmadığı için özendirici önlemlere karşın daha az tercih edilmektedir.

2.1.1.5. Hizmetler Sektörü

Yatırım teşvik tedbirlerinden en fazla yararlanan sektörlerin ikincisi hizmetler sektörüdür. Hizmetler sektöründe en fazla teşvik alan yatırımlar ise turizmde gerçekleşmektedir. Ülkemizin turizm için çok elverişli bir durumda bulunması, 1980'li yıllardan sonra sağlanan teşvikler ile çok önemli gelişmeler sağlamıştır. Bu durum, hizmetler sektörüne verilen yatırım teşvik belgelerinden de görülebilir. 1980 yılında %5,51 gibi çok düşük seviyede bulunan hizmetler sektörüne ilişkin yatırım teşvikleri, 1981 yılında birden yükselerek %40,12'lik, 1982 yılında %25,76'lık, 1983 yılında da %46,01'lik bir oranda gerçekleşmiştir. 1984 yılında %22,33'e gerileyen hizmetler sektörüne ilişkin teşvik belgeli yatırımlar, yeniden artış göstererek 1988 yılında %55,96'lık en yüksek orana ulaşmıştır. 1989 yılını takip eden yıllarda yeniden düşüş eğilimi gösteren teşvik belgeli yatırımlar 1994 yılında yeniden %32,5'lik bir orana yükselmiştir. 1995 yılında çok büyük düşüş göstererek %9,52 oranına gerilemiş ve 1996 yılının ilk onbir ayında da %18,46'lık bir oranda gerçekleşmiştir.

Hizmetler sektörü, yatırımlar için çekici bir sektör olması ve ülkemizin coğrafi konumu nedeniyle, en fazla teşvik alınan sektör olma özelliğini beraberinde getirmiştir.

2.1.2. Yatırım Teşvik Belgelerinin Mahiyetlerine Göre Dağılımı

Türkiye'de yatırım teşvikleri, komple yeni yatırım, tevsi, tamamlama, modernizasyon, darboğaz giderici ve diğer yatırımlar için farklı farklı özendirme tedbirleri ile verilmektedir. Bu durum yatırımların mahiyetini

göstermektedir. 1980-1996 yılları arasında mahiyetlerine göre verilen teşvik belgelerinin sabit yatırım tutarı yüzdesinin Tablo:2'deki gibi olduğu anlaşılmıştır.

Tablo: 2 -
1980-1996 Yılları Arasında Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin
Mahiyetine Göre Dağılımı, Sabit Yatırım (%)

Yıllar	K.Y.Y.	Tevsi	Tamaml.	Moderniz.	Darboğaz	Diğer
1980	78.97	14.90	0.31	0.28	3.47	2.08
1981	75.93	9.23	1.30	1.05	3.55	8.95
1982	77.75	5.01	10.52	0.84	1.02	4.86
1983	73.92	17.06	0.88	2.21	2.45	3.48
1984	60.31	17.80	1.31	9.50	4.22	6.87
1985	82.06	6.24	0.73	4.82	1.64	4.52
1986	74.47	14.24	1.09	5.60	1.85	2.76
1987	75.66	7.94	0.41	7.62	0.87	7.51
1988	75.00	13.03	2.28	5.55	0.15	3.98
1989	85.03	5.67	1.58	4.07	0.70	2.94
1990	81.83	11.74	0.47	2.21	0.45	3.31
1991	69.25	20.34	3.09	4.82	0.51	1.98
1992	56.54	24.91	0.98	8.81	1.24	7.52
1993	65.52	23.37	0.66	6.93	0.35	3.18
1994	72.83	14.05	1.59	4.40	2.81	4.32
1995	81.95	14.08	0.25	1.71	0.25	1.77
1996*	80.53	14.36	0.22	1.44	0.38	3.07
Toplam	78.83	15.18	0.42	2.47	0.47	2.64

(*) 31.10.1995 itibariyle

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Dairesi

Şimdi Tablo:2’de görülen, sabit yatırım tutarı üzerinden mahiyetlerine göre verilen teşvikleri inceleyelim.

2.1.2.1. Komple Yeni Yatırımlar İçin Verilen Teşvikler

1980-1996 yılları arasında kümülatif olarak %78,83 oranında gerçekleşen Komple Yeni Yatırımlar (KYY); en fazla yararlanan teşvik türüdür.

KYY’ler için verilen teşvikler 1980 yılında %78,97 oranında iken 1984 yılında %60,31 oranına gerilemiş ve 1985 yılında %82,06 oranında yükselmiştir. 1986-1989 yıllarında %74,47-%75,66 arasında gerçekleşen teşvik belgeli KYY’lar, 1989 yılında %85,03’lük en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 1990 yılında %81,83, 1991 yılında %69,25 ve 1992 yılında da %56,54’lük bir orana gerileyen KYY’lar 1993 yılında %65,52’ye 1994 yılında %72,83’e, 1995 yılında da %81,95’lik bir orana yükselmiş ve 1996 yılının ilk onbir ayında ise %80,53 oranında gerçekleşmiştir.

Bu durum, Türkiye’de yatırım teşviklerinin var olan tesisler yerine daha çok yeni kurulan tesisler için alındığını göstermektedir.

2.1.2.2. Tevsi Yatırımları İçin Verilen Teşvikler

Tevsi yatırımları, ikinci en yüksek oranda teşvik tedbirlerinden yararlanan yatırım türü olmuştur. Yıllar itibariyle inişli çıkışlı bir seyir izleyen tevsi yatırımları 1980-1996 yılları arasındaki dönemde kümülatif olarak %15,18 oranında gerçekleşmiştir.

Tevsi yatırımları için verilen teşvikler 1991 yılında %20,34, 1992 yılında %24,91 ve 1993 yılında da %23,37’lik bir oranda en yüksek seviyelerde gerçekleşmiş, 1982 yılında %5,01’lik bir oranda da en düşük seviyeye inmiştir. Son yıllarda tevsi yatırımları için verilen yatırım teşvikleri ise %14,05 ile %14,36

arasında (1996 yılı onbir aylık veriler üzerinden dikkate alınmıştır) değişmektedir.

2.1.2.3. Tamamlama Yatırımları İçin Verilen Teşvikler

1982 yılında tamamlama yatırımları için %10,52 oranında bir teşvik sağlanmış iken diğer yıllarda %0,22 ile %3,09 oranında gerçekleşen yatırım teşviği verilmiştir. 1980-1996 yılları arasında gerçekleşen tamamlama yatırımlarına ilişkin verilen teşvik belgesi oranı ise %0,42'dir.

2.1.2.4. Modernizasyon Yatırımları İçin Verilen Teşvikler

1980-1996 yılları arasında modernizasyon yatırımları için verilen teşvik belgeleri; KYY ve Tevsii Yatırımlar dışında üçüncü sırada önem verilen yatırım teşviği olmuş ve bu yıllarda, kümülatif olarak verilen modernizasyon yatırımları teşviği %2,47'lik bir oranda kalmıştır.

Modernizasyon yatırımları için verilen teşvikler 1987 yılında %7,62, 1992 yılında %8,81 ve 1984 yılında da %9,50'lik en yüksek seviyelere, 1980 yılında %0,28, 1982 yılında %0,84 ve 1996 yılında da %1,44'lük bir oranla en düşük seviyelerde gerçekleşmiştir.

2.1.2.5. Darboğaz Giderici Yatırımlar İçin Verilen Teşvikler

Darboğaz giderici yatırımlar için verilen teşvikler 1980-1996 yılları arasında %0,47 gibi çok düşük bir oranda kalmıştır. 1980-1984 yılları arasında diğer yıllara göre önemli ölçüde fazlalık gösteren darboğaz giderici yatırımlar

için verilen teşvikler, bu yıllardan sonra %0,15 ile %2,81 oranında gerçekleşmiştir.

Ülkemizde 24 Ocak 1980 öncesinde karşılaşılan darboğazdan kurtulmak için 24 Ocak kararları alınmış ve 1980'li yıllar, darboğazdan kurtulmak için önemli kararların alınarak uygulamaya konulduğu yıllar olmuştur. Bu nedenle, 1980-1984 yılları arasındaki darboğaz giderici yatırımlar için verilen teşvik tutarı diğer yıllara oranla önemli derecede fazlalık göstermiştir.

2.1.2.6. Diğer Yatırımlar İçin Verilen Teşvikler

Yukarıda sayılanlar dışında verilen teşvik tedbirleri olup, 1980-1996 yılları arasındaki oranı %2,64'tür.

Diğer yatırımlar için verilen yatırım teşvikleri 1981 yılında %8,95 iken 1995 yılında ise %1,77 oranında gerçekleşmiştir.

2.1.3. Yatırım Teşvik Tedbirlerinin Bölgelere Göre Dağılımı

Yatırım teşvik tedbirlerinin bölgelere göre dağılımını görmek, bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması çalışmalarına ışık tutacaktır.

1980-1996 yılları arasında verilen yatırım teşvik belgelerinin sabit yatırım tutarı yüzdesi Tablo:3'e çıkarılmıştır.

Tablo: 3
1980-1996 Yılları Arasında Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin
Bölgelere Göre Dağılımı, Sabit Yatırım (%)

Yıllar	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	D.Anadolu	G.D.Anadolu	Muhtelif
1980	67.38	4.48	4.98	4.71	15.01	0.82	0.76	1.86
1981	55.03	16.04	5.59	6.91	8.23	1.12	2.14	4.93
1982	64.56	5.75	6.91	5.86	1.64	1.14	4.53	9.61
1983	38.79	5.76	16.71	9.31	1.76	5.45	20.94	1.28
1984	38.58	10.11	17.12	11.65	9.47	4.68	5.65	2.73
1985	33.31	17.97	15.43	8.62	3.25	1.08	20.11	0.24
1986	36.94	19.99	12.81	8.34	3.73	1.72	6.81	9.68
1987	33.62	8.19	22.85	11.02	4.21	1.27	3.07	15.77
1988	30.25	14.14	22.47	18.53	3.60	2.49	4.55	3.99
1989	34.43	8.26	11.52	17.98	4.02	4.81	8.11	10.88
1990	22.06	7.08	6.05	25.99	3.07	11.75	22.04	1.96
1991	32.28	21.77	10.39	10.49	3.61	4.46	12.82	4.19
1992	61.76	9.53	8.49	7.52	7.14	1.52	2.19	1.83
1993	46.87	16.84	7.64	11.66	5.36	1.11	4.63	5.89
1994	48.43	9.17	11.77	7.58	4.93	3.39	6.46	8.27
1995	41.46	10.33	12.53	16.10	2.62	2.96	13.50	0.51
1996*	50.85	11.79	9.15	10.90	4.56	2.25	8.73	1.76
Toplam	45.41	11.47	10.78	13.37	3.77	2.68	10.50	2.02

(*) 31.10.1996 itibariyle

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Dairesi

Şimdi, bölgelere göre verilen yatırım teşviklerinin dağılımına kısaca değinelim.

2.1.3.1. Marmara Bölgesi'ne Verilen Yatırım Teşvikleri

Ülkemizde, 1980 yılı öncesinde olduğu gibi 1980-1996 yılları arasında da, yatırım teşvik tedbirlerinden en fazla yararlanan bölge Marmara Bölgesi olmuştur. Marmara Bölgesi, yatırımlar açısından ulaşım, haberleşme ve nitelikli işgücü yönünden büyük avantajlara sahiptir. Bu avantajlara sahip olma, bölgenin tüm yörelerinin aynı gelişmişlik düzeyine sahip olduğunu göstermemektedir. Özellikle, 1980 yılından önce, yatırımlar daha çok İstanbul ve Kocaeli illerinde yoğunlaşmış iken, 1980 sonrası diğer illerde de önemli sayılabilecek bir büyüklükte artış kaydetmiştir.

Marmara Bölgesi, 1980 yılında %67,38, 1982 yılında %64,56 ve 1992 yılında da %61,76 oranında yatırım teşvik belgesinden yararlanmıştır. 1983'lü yıllardan itibaren oransal olarak düşüş gösteren teşvik belgeli yatırımlar, 1983 yılında %38,58 oranında iken 1990 yılına kadar sürekli azalmış ve bu yılda %22,06 gibi diğer bölgelere nazaran en düşük seviyesine inmiştir. 1991 yılından itibaren yeniden bir artış trendi yakalayan teşvik belgeli yatırımlar, 1991 yılında %32,28, 1992 yılında %61,76, 1993 yılında %46,87, 1994 yılında %48,43, 1995 yılında %41,46 ve 1996 yılının ilk onbir ayında da %50,85 oranında gerçekleştirilmiştir. Bölgenin 1980-1996 yılları içindeki payı ise %45,41 oranında olmuş ve diğer bölgelere göre en ön sırada yer almıştır.

2.1.3.2. İç Anadolu Bölgesi'ne Verilen Yatırım Teşvikleri

İç Anadolu Bölgesi'ne verilen teşvikler yıllar itibariyle sürekli inişli-çıkışlı bir grafik izlemiştir. 1980 yılında %4,48, 1981 yılında da %16,04 oranında

yatırım teşvik belgesi verilen bölgeye 1982 yılında %5,75, 1984 yılında da %5,76 oranında verilmiştir. 1984 yılından itibaren bir artış trendi göstererek; sırasıyla 1984 yılında %10,11, 1985 yılında %17,97 ve 1986 yılında da %19,99 oranına yükselmiştir. Daha sonra yine inişli-çıkışlı bir grafik izlemiş ve 1987 yılında yeniden düşerek bu yıl içinde %8,26, 1990 yılında da %7,08 oranına gerilemiştir. 1991 yılında ise tüm yıllar itibariyle %21,77 gibi en yüksek oranda teşvik belgesinden yararlanan yıl oluştur. 1992 yılında yeniden %9,53 oranına gerileyen teşvik belgeli yatırımlar 1996 yılının ilk onbir ayında %11,79 ve 1980-1996 yıllarında ise kümülatif olarak %11,47 oranında gerçekleşmiştir.

İç Anadolu Bölgesi, yatırım teşviklerinden 1980-1996 yılları arasında en fazla yararlanan üçüncü bölge olmuştur.

2.1.3.3. Ege Bölgesi'nde Verilen Yatırım Teşvikleri

1980-1996 yılları arasında Ege Bölgesi %10,78 oranında yatırım teşvik belgelerinden yararlanmıştır. 1980'li yıllarda sürekli artış gösteren yatırım teşvikleri 1980'de %4,98, 1981'de %5,59, 1982'de %6,91, 1983'te %16,71 ve 1984'te de %17,12 oranında gerçekleşmiştir. 1985 yılında %15,43, 1986 yılında da %12,81'lik bir orana gerilemiş ise de; 1987 yılında %22,85, 1988 yılında da %22,47 oranına yükselerek en yüksek artış trendine ulaşmıştır. Daha sonra yeniden azalan teşvikli yatırımlar 1990 yılında %6,05 oranına düşmüş ve 1991-1995 yılları arasında %7,64 ile %12,53 arasında gerçekleşmiştir. 1996 yılının ilk onbir ayında ise %9,15 oranında kalmıştır.

2.1.3.4. Akdeniz Bölgesi'ne Verilen Yatırım Teşvikleri

Akdeniz Bölgesi, Marmara Bölgesi'nden sonra en fazla teşvikten yararlanan bölgemiz olmuştur. 1980'li yıllardan itibaren sürekli bir artış

gösteren teşvikli yatırımlar 1980 yılında %4,71 iken 1984 yılında %11,65 oranına yükselmiştir. Daha sonra %8,34-%11,02 oranında gerçekleşen yatırım teşvikleri 1988 yılında %18,53, 1989 yılında %17,98 ve 1990 yılında da %25,99 oranına yükselmiştir. Sonra yeniden bir düşüş trendine girmiş ve 1992 yılında %7,52, 1994 yılında da %7,58 oranına gerilemiştir. 1996 yılının ilk onbir ayında ise %10,90 oranında kalmıştır.

1980-1996 yılları kümülatif teşvik belgesinden yararlanma oranı ise %13,37 olmuştur.

2.1.3.5. Karadeniz Bölgesi'ne Verilen Yatırım Teşvikleri

Karadeniz Bölgesi 1980 yılında %15,01 gibi çok yüksek bir oranda yatırım teşviklerinden yararlanmış iken diğer yıllarda %1,64 ile %9,47 oranında değişen miktarda teşvik belgesi almıştır.

Karadeniz Bölgesi 1980-1996 yılları arasında kümülatif olarak %3,77 oranında yatırım teşviklerinden yararlanmıştır.

2.1.3.6. Doğu Anadolu Bölgesi'ne Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri

Doğu Anadolu Bölgesi, yatırım teşviklerinden 1990 yılı hariç %0,82 ile %5,45 arasında değişen bir oranda yararlanmıştır. 1980 yılında %0,82 olan payı 1990 yılında %11,75 oranına yükselmiştir. 1980-1996 yılları arasında ise kümülatif olarak %2,68 oranı ile en düşük yatırım teşviklerinden yararlanan bölge olmuştur.

2.1.3.7. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne Verilen Yatırım Teşvikleri

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne verilen yatırım teşvikleri de 1980-1996 yılları arasında inişli-çıkışlı bir grafik izlemiş ve kümülatif olarak %10,50 oranında gerçekleşmiştir. 1980 yılında %0,76, 1981 yılında da %2,14 olan teşvik belgeli yatırımlardan yararlanma oranı 1983 yılında %20,94'e yükselmiş, 1984 yılında ise %5,65'e düşmüştür. 1984 yılında %20,11'e yükselen teşvik belgeli yatırımlar 1985-1989 yılları arasında %3,07 ile %8,11 oranında kalmıştır. 1990 yılında ise %22,04 ile en yüksek orana yükselmiş ve 1992 yılında da %2,19'a düşmüştür. 1995 yılında %13,50 oranına çıkmasına rağmen 1996 yılının ilk onbir ayında %8,73 oranında gerçekleşmiştir.

2.1.3.8. Muhtelif Bölgelere Verilen Yatırım Teşvikleri

Yukarıda sayılan bölgeler dışında kalan ve bölgesi belirsiz olan teşvikler ise, 1980-1996 yılları arasında %2,02 oranında gerçekleşmiştir. Diğer muhtelif bölgelere verilen yatırım teşvikleri 1985 yılında %0,24 ile en düşük seviyede kalmış iken, 1987 yılında da %15,77 ile en yüksek oranda gerçekleşmiştir. Diğer yıllarda ise sürekli inişli-çıkışlı bir grafik izlemiştir.

2.2. Yatırım Teşviklerinin Etkinliği

Yatırım teşvikleri, genel yatırım hacminin ve buna bağlı olarak istihdamın ve milli gelirin artması, yatırım alanlarını etkilemek suretiyle yatırımların verimli ve gelecek vaadeden, rekabet gücü yüksek sektörlere yönelmesini sağlamak ve yatırımların geri kalmış coğrafi bölgelere akmasını sağlayarak bölgesel

gelişme farklarını ortadan kaldırmak gibi işlevlere sahiptir. Bu işlevler ile yatırımların verimli alanlara yönlendirilmesi istenmesi ile yüksek istihdam yoğunluğu yaratmak isteği birbiriyle karşılaştırılması güç yönlerde sahiptir. Dolayısıyla yatırım teşviklerinde etkinlik kavramının farklı kriterlere göre değerlendirilmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Yatırım teşviklerinin etkin olarak kullanılabilmesi için kontrol edilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu da, girişimciler tarafından bürokratik işlemler olarak değerlendirilmekte ve denetimin artması ile teşviklerin gecikerek işe yaramaz hale gelmesine neden olmaktadır. Yeterince kontrol yapılmadığı hallerde ise, kötüye kullanımlar artmakta ve kaynaklar heba olmaktadır.

Ülkemizde, teşvikler 1992'li yıllara kadar tek merkezden sınırlı kadrolarla ve sıkça yapılan kapsamlı değişikliklerle yürütülmüş ve "kontrol" optimizasyonunun tam olarak sağlanamadığı sıkça eleştirilmiştir.¹⁰⁶

Yatırım teşviklerinin kantitatif yöntemlerle ölçülmesi zorluk arzutmekte ise de, 1980-1991 yıllarında verilen teşvik belgeleri ve öngörülen istihdam sayısı açısından ülkemizde ve 1983-1991 yılları arasında verilen teşvik belgeleri ve öngörülen yatırım ve istihdam açısından da KÖY'ler için yatırım teşviklerinin etkinliğini görmekte yarar vardır.

2.2.1. Türkiye'de Verilen Yatırım Teşviklerinin Etkinliği

Türkiye'de 1980-1991 yılları arasında verilen teşvik belgeleri ve öngörülen istihdam sayısı Tablo:4'te gösterilmiştir.

¹⁰⁶ HANŞIN DALBAYRAK, **İhraca ve Yatırımları Teşvik Düzeni Bekleyen Etkiyi Sağlıyor mu? (Teşvik Sistemimizin Etkinliği Üzerine Düşünceler)**, HUK. Konferansları IV, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1994, s.96.

Tablo:4
1980-1991 Yıllarında Verilen Teşvik Belgeleri ve Öngörülen İstihdam Sayısı

Yıllar	Teşvik Belgeleri Sayısı						Öngörülen İstihdam							
	Tarım	Maden- cilik	İmalat	Enerji	Hiz- metler	İhracata Dönük Teşvikler	Toplam	Tarım	Maden- cilik	İmalat	Enerji	Hiz- metler	İhracata Dönük Teşvikler	Toplam
1980	101	17	399	1	55	--	573	5392	1352	60201	125	2842	--	69820
1981	485	54	1033	5	1662	25	3264	9013	5133	57545	118	53139	4094	129042
1982	200	48	428	8	748	37	1469	3353	4233	32258	63	22094	3569	65570
1983	167	32	385	8	401	38	1031	3107	3500	27071	39	15298	2723	51738
1984	107	53	543	13	407	53	1176	2093	6061	36116	92	11870	2665	58897
1985	94	89	956	21	661	--	1821	2185	7158	52264	2108	42889	--	106604
1986	81	145	1320	12	901	--	2459	1739	11825	74593	383	68766	--	157309
1987	203	160	1533	13	901	--	2810	4484	10316	86712	4871	55017	--	161400
1988	118	161	1536	13	914	--	2742	2284	6261	178503	14935	66314	--	268297
1989	444	139	1575	11	1087	--	3256	6577	7513	131311	108	59829	--	205338
1990	1415	65	1231	3	427	--	3141	20768	6790	124094	211	29545	--	181408
1991	142	70	1014	20	529	--	1775	2905	3605	123699	245	41732	--	172186

Kaynak: DPT ve HDTM Faaliyet Raporları

Yatırım teşviklerinde, dönemsel olarak sektörler itibariyle yapılan sabit sermaye yatırımlarının ne ölçüde ve hangi teşviklerden yararlandıkları tespit edilememektedir. Dolayısıyla, bu konudaki değerlendirmeler genellikle dönemsel ve sektörel teşvik belgesi sayılarına ve teşvik belgelerinde taahhüt edilen yatırım tutarı ve istihdam rakamlarına dayandırılabilir. Ancak, gerçekleşen ve taahhüt edilen yatırım rakamları arasında gerek meşru

nedenlerden, gerekse teşviklerin kötüye kullanımı nedeniyle meydana gelebilecek farklılıklar dikkate alındığında, bu yaklaşımın zaafı da sözkonusu olabilmektedir.

Buna göre; yatırım teşviklerinin etkinliğini verilen teşvik belgelerinden hareketle ölçme olanağı bulunduğu için Tablo:4'teki verilerden yararlanarak bazı değerlendirmeler yapabiliriz.

Yatırım teşvik belge adedindeki sayısal artış (1982 yılı hariç) 1991 yılına kadar devam etmiştir. Bunun da nedeni, özellikle 1984 yılı sonrasındaki teşviklerin türü itibari ile yararlanma kolaylığının sağlanmasından kaynaklanmıştır. Özellikle turizm yatırımları için sağlanan teşvikler, hizmetler sektöründe istihdamın sürekli artmasına sebebiyet vermiştir.

Enerji sektöründe bazı yıllarda görülen sıçramalar, teşviklerden çok zaman ön plana çıkan baraj ve hidroelektrik santrallerinden kaynaklanmaktadır. Tarım sektöründeki teşvik belgelerinin büyük bölümü hayvancılık konusunda yapılan yatırımlara ilişkin olmaktadır. Özellikle 1990 yılında belge adedi ve istihdam yönünden büyük bir artış sözkonusudur. Madencilik sektörüne verilen teşvikler ise 1984 yılından sonra 1990 yılına kadar belge adedi ve istihdam yönünden büyük artışlar sağlamış, ancak 1990 ve 1991 yıllarında hem belge adedi hem de istihdam yönünden azalmıştır.

Bütün bunlara ek olarak imalat sanayi yatırımlarında en fazla teşvik edilen sektör olmuş, teşvik belgeleri ile taahhüt edilen yatırım tutarı ve istihdam bakımından bu sektörün sürükleyici nitelikte olduğunu göstermiştir.

Diğer taraftan Milli Prodüktivite Merkezi (MPM) tarafından yapılan bir çalışmaya göre; yatırım teşviklerindeki %1'lik bir değişimin özel yatırımlarda ancak %0,4'lük bir artışa yol açtığı tespit edilmiştir.¹⁰⁷ Yine aynı çalışmada; emek verimliliğinin belli bir eşğin yukarısında olduğu sektörlerin teşvik

¹⁰⁷ DALBAYRAK, a.g.e., s.98.

edilmesini istihdam ve teknoloji açısından yatırım teşviklerinin etkinliğini artıracığına işaret edilmiştir.

2.2.2. *Kalkınmada Öncelikli Yörelerde Yatırım Teşviklerinin Etkinliği*

1983-1991 döneminde KÖY'ler için verilmiş olan yatırım teşvik belgeleri ile öngörülen toplam sabit yatırım tutarı, istihdam sayısı ve istihdamın belge sayısına oranı Tablo: 5'e çıkarılmıştır.

Tablo:5
1983-1991 Yıllarında KÖY'ler İçin Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri

Yıllar	Belge Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı (Milyar TL)	İstihdam	İstihdam (Belge Sayısı)
1983	76	74	5181	68
1984	134	83	6433	48
1985	260	433	15647	60
1986	405	765	23741	58
1987	406	448	21590	53
1988	432	1327	20437	47
1989	1002	2802	35019	34
1990	2373	9754	71387	30
1991	662	8494	61125	92

Tablo: 5’de görüldüğü üzere KÖY’ler için verilen teşvik belgeleri 1991 yılına kadar gerek sayıca, gerekse yatırım tutarı ve istihdam yönünden sürekli bir artış göstermiştir. Bu artışın büyük ölçüde bu yörelerde ortaya çıkan yatırımlara olan gereksinimden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

KÖY’ler için verilen teşvik belgeleri ile öngörülen istihdam sayısı, 1985’ten itibaren sürekli düşüş göstermiş, bu sayı 1985’te 60 iken 1990’da 30’a kadar gerilemiştir. 1991 yılında verilen teşvik belgesi sayısındaki düşüşe rağmen istihdamın artması, emek yoğun yatırımlara öncelik verildiğini göstermektedir.

Diğer taraftan, TOBB üyesi 500 büyük firmadan 1990 yılında yatırım yapacak firmaların yalnızca %4’ünün kalkınmada öncelikli yörelere yatırım yapmak istediği tespit edilmiştir.¹⁰⁸ Bu da, yüksek istihdam gerektiren orta ve büyük imalat sanayi yatırımcılarının henüz KÖY’lerde yatırım yapma konusunda isteksiz oldukları yönünde yorumlanabilir.

Bu arada KÖY’e şimdiye kadar verilen teşviklerin ve devletçe aktarılan kaynakların verimli kullanılmadığı, bölgeye özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’ne yeterli bir aktivite kazandırmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, KÖY kapsamında verilen teşvikler için aktarılan kaynakların büyük bir kısmının heba olduğu ve çoğu yatırımların yarım veya atıl durumda bırakıldıkları anlaşılmış ve bu duruma gelinmesinin nedenleri olarak da plansızlık, programsızlık ve kontrol mekanizmasının yeterince sağlanamaması olarak gösterilmiş ve teşviklerin kontrolü için yerel odaların ve üniversitelerin de görevlendirilmesi yolsuzlukların önlenmesi açısından önemli olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁸ TOBB, “Özel Kesim Yatırım İmkânları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği”, a.g.e., s.71.

¹⁰⁹ TOBB, “Kalkınmada Öncelikli Yörelere Kurulu Raporu” Hakkında Açıklamalar, Forum Dergisi, Ağustos 1994, s.48-49.

Bütün bunlara rağmen, KÖY için sağlanan teşvikler ile teşviklerin amacına uygun olarak kullanıldığı yörelerde, aşağıda örneğini vereceğimiz Bilecik ilinde olduğu gibi gayrisafi milli hasılaya ve dolayısıyla ihracata katkısı yanında, istihdam olanakları sağlaması, yörelerdeki işsizliğin azaltılması, üretimin artması yoluyla dış göçün ortadan kaldırılması açısından önemli derecede etkin olduğu görülecektir.

3. BÖLGESEL KALKINMANIN SAĞLANMASINDA BİLECİK İLİ ÖRNEĞİ

3.1. Bilecik İli Hakkında Genel Bilgi

3.1.1. İl'in Tanımı

Bilecik ili Marmara Bölgesi'nde yer almakta olup; doğusunda Bolu ve Eskişehir, batısında Bursa, kuzeyinde Adapazarı, güneyinde de Kütahya illeri ile komşu durumundadır.

İlin yüzölçümü 4321 km² olup, topraklarının çoğu tarım arazisidir. Genel olarak ılıman bir iklim yaşanmaktadır.

Bilecik ilinde idari yönden merkez ilçe dahil 8 ilçe 7 kasaba belediyesi ve 243 adet köy bulunmaktadır. 1990 yılı nüfus sayımına göre il nüfusu 17.526 olup, bu nüfusun %52'si şehir merkezlerinde, %48'i de kırsal kesimde yaşamaktadır.¹¹⁰

¹¹⁰ T.C. Bilecik Valiliği Sanayi Ticaret İl Müdürlüğü "1995 Yılı Bilecik İlinin Yıllık Sanayi, Ekonomik ve Ticari Durumu Hakkında Rapor", Bilecik 1996, s.3.

3.1.2. İl'in Ekonomik Yapısı

Bilecik ili ekonomisinin temelini tarım oluşturmaktadır. Buğdaydan zeytine, nardan şerbetçiotuna kadar çeşitlenen çok sayıda bitkisel ürün yetiştirilmektedir. İpekböcekçiliği konusunda Bursa'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Bilecik ili metalik olmayan maden yatakları bakımından önemli ve zengin rezervlere sahip olup; mermer, kil, kaolen, pegmatik, kuvars ve kuvars kumu rezervleri önemli miktarlardadır.

Diğer taraftan orman varlığı bakımından Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır.¹¹¹

3.2. Bilecik İli Sanayisinin Gelişimi ve İl'e Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri

Bilecik'te sanayi, kalkınmada öncelikli yöreler kapsamına alındığı 1973 yılından önce ve sonrasında farklı özellikler taşımaktadır. Şöyle ki, 1973 yılına kadar büyük sanayi işletmeleri yerine daha çok küçük atölyeler ve tezgahlar olarak karşımıza çıkan sanayi, il'in 1973 yılında KÖY kapsamına alınması ile özendirme tedbirlerinin uygulanması sanayinin yapısını değiştirmiştir. Küçük atölye ve tezgahların bir kısmı büyük fabrikalara dönüşmüş, bir kısmı da kapanmıştır. Ayrıca, 1980'li yıllardan itibaren ucuz arsa temini ve il'in coğrafi konumuyla birlikte sanayi yatırımlarında çok büyük artışlar sağlanmıştır.

Şimdi, sanayinin bu gelişimini KÖY kapsamına alınmadan önceki ve sonraki dönemleri kapsayacak şekilde açıklayalım.

¹¹¹ **Bilecik Sanayi 1987**, İl Yayınlar No:1, s.24-28.

3.2.1. Bilecik'te Sanayinin Gelişimi

3.2.1.1. 1973 Yılına Kadar Bilecik'te Sanayi

Bilecik'te ilk ekonomik girişimler Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllara kadar dayanır. Bu yıllarda ipek halı üretilen Bilecik ili 18. yüzyılda ipek ticaretinin merkezi olmuştur. 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa'da "UTRECHT KADİFESİ" olarak bilinen kadifeye eşdeğer kadifeler üretilmiş ve yine bu yüzyıllarda bıçakçılık önemli bir sanayi dalı olmuştur.¹¹²

Kurtuluş Savaşı sırasında düşman işgalinden ve savaştan büyük zarar gören Bilecik sanayii; 1927'de çıkarılan "Teşvik-i Sanayi Kanunu"ndan yararlanarak altı işletme kurulmuştur.

Bilecik sanayiinde 1960 yıllarının ortalarına kadar önemli bir gelişme görülmemiş ve ilk devlet işletmesi "Bozüyük Seramik Fabrikası" 1966 yılında kurulmuştur. Aynı yıl Tekel tarafından kurulan "HUBLON" fabrikası ile Bilecik'te ikinci önemli fabrika kurulmuş ve bu fabrika Bilecik ekonomisine önemli oranda canlılık getirmiştir.

3.2.1.2. 1973 Yılından Sonra Bilecik Sanayi

Bilecik sanayii, 1973 yılında KÖY kapsamına alınması ile birlikte değişime uğramış ve sağlanan teşvikler ile alınan 90'ı aşkın belge ile 41 kuruluş 1981 yılına kadar üretime geçmiştir. Özellikle, Bozüyük ilçesinde yurt düzeyinde faaliyet gösteren büyük holdingler yatırımlarda bulunmuşlardır.

Bu dönemde; toprak sanayinde 10, makine-döküm sanayinde 8, besin sanayinde 7, kimya-plastik-dokuma sanayinde 7, ipekçilik sektöründe 5 ve mermercilik alanında da 5 sanayi kuruluşu faaliyete geçmiş ve ayrıca küçük

¹¹² Bilecik Sanayi 1987, a.g.e., s.23.

çaptaki üretim yerleri, dokuma tezgahları ve atölyeler olmak üzere büyük bir üretim ve yatırım patlaması olmuştur.¹¹³ Hammadde kaynakları yönünden zengin olan Söğüt ilçesinde seramik ve refrakteri alanlarında iki büyük fabrika kurulmuştur.

Bilecik ili 1981 yılında Kalkınmada Birinci Derecede Öncelikli Yörelere kapsamında çıkarılmıştır. Diğer taraftan 1981 yılına kadar 90 adet teşvik belgesi verilmesine rağmen, 41 tanesi üretime geçmiş ve dolayısıyla, verilen teşviklerin bir çoğu amacına uygun kullanılmamış ya da iptal edilmiştir.¹¹⁴ KÖY kapsamında çıkarılması ile birlikte; sanayicinin sempatisi azalmış ve yatırım isteklerinin durmasına yol açmıştır. Ancak, 1.12.1986 tarih ve 19298 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 87/1 No.lu Tebiğ ile yeniden, 1.1.1987 tarihinden itibaren, Organize Sanayi Bölgeleri’nde yapılacak projeler bazında Kalkınmada İkinci Derecede Öncelikli Yörelere kapsamına alınmıştır.

1976 yılında kurulmasına rağmen 1986 yılında altyapısı tamamlanan Bilecik Organize Sanayi Bölgesi; 1992 yılında devreye girmiş ve 43 sanayi kuruluşu tarafından fabrikalar kurulmuştur.

1990’lı yıllarda, Birinci Organize Sanayi Bölgesi’ndeki tüm arsaların dolması ile İkinci Organize Sanayi Bölgesi kurulmuş ve İkinci Organize Sanayi Bölgesi’ndeki tüm arsalar satılmıştır. Yine, son üç yılda 27 yeni fabrika kurularak ve 12 yeni fabrikanın da yapımına devam edilmiştir.¹¹⁵

Bilecik’te kurulan 2 Organize Sanayi Bölgesi dışında, Bozüyük, Söğüt, Pazaryeri, Gölpazarı ve Osmaneli ilçelerinde 5 yeni Organize Sanayi Bölgesi de kurulma aşamasındadır.

1985 yılından itibaren, Bilecik ili sanayi kuşakları içinde yer alan Normal Yörelere kapsamındadır.

¹¹³ Bilecik Sanayi 1987, a.g.e., s.23.

¹¹⁴ 21 Ocak 1996 Tarihli Ekonomist Dergisi, s.34.

¹¹⁵ “Küçük Dev Şehir Bilecik”, Macro Dergisi, Ekim 1996, s.54.

3.2.2. Bilecik İli'ne Verilen Yatırım Teşvikleri

Bilecik ili, 1973 yılından itibaren teşvik tedbirlerinden yararlanmaya başlamış, fakat 1980'li yıllara kadar verilen teşviklerin bir kısmı ya amacı dışında kullanılmış ya da iptal edilmiştir. 1980'li yıllarda KÖY kapsamından çıkarılması ile teşvikli yatırımlarda azalma görülmüş ise de; Organize Sanayi Bölgelerinin 2. Derecede Kalkınmada Öncelikli Yöre ve Sanayi Kuşağı sayılmasıyla teşviklerden önemli ölçüde yararlanılmıştır. Şimdi, 1980-1996 yılları arasında verilen teşvik belgelerinin belge adedi, toplam sabit yatırım tutarı, istihdam ve sektörler itibariyle dağılımını görelim.

3.2.2.1. 1980-1996 Yılları Arasında Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri

1980-1996 yılları arasında Bilecik iline verilen yatırım teşvik belgelerinin adedi, toplam ve sabit yatırım tutarı, işletme sermayesi, döviz kullanımı ve istihdam yönünden Tablo:6'da gösterilmiştir.

Tablo: 6
Bilecik İline Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri

Yıllar	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon TL)	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İşletme Sermayesi (Milyon TL)	Döviz Kullanımı (\$1000)	İstihdam (Kişi)
1980	24	131.152	110.628	1.826	62.543	2769
1981	17	201.344	158.727	5229	53.022	1702
1982	9	272.145	248.213	4678	38.074	1079
1983	7	1.905	1.144	264	2.176	516
1984	3	13.111	8.761	515	6.955	63
1985	8	9.146	5.518	40	5.366	64
1986	16	91.982	67.006	895	21.649	1.339
1987	9	47.925	24.108	3595	16.309	657
1988	27	167.630	120.892	5000	25.815	1805
1989	14	155.866	115.513	4255	7766	838
1990	13	561.794	533.220	28.574	138.513	2637
1991	13	665.348	629.301	19.227	78.665	2832
1992	11	496.840	480.044	14.000	19.840	281
1993	38	4.511.414	4.421.515	67.502	99.023	1336
1994	9	646.916	628.121	17.350	7.275	632
1995	40	33.477.546	31.233.720	903.487	348.891	3765
1996 *	45	18.202.724	17.448.044	324.688	145.856	2040
Toplam	303	59.654.788	56.234.745	1.401.125	1.077.738	24.355

(*) 30.11.1996 tarihi itibariyle

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Dairesi

Tablo: 6'dan da görüleceği üzere; Bilecik iline verilen teşvik belgesi 1980 yılında 24 iken 1985 yıllarına kadar düşüş göstermiş, 1986 yılında 16'ya, 1987 yılında da 27'ye yükselmiştir. 1988-1992 yıllarında 11-14 arasında değişen teşvik belgesi sayısı 1993'te 38'e çıkmasına rağmen; 1994'te yeniden 9'a düşmüştür. Ancak 1995 ve 1996 yılının ilk onbir ayında sırasıyla 40 ve 45 olmuştur.

Diğer taraftan öngörülen istihdam 1980 yılında 2769 iken teşvik belgesi adedindeki azalmayla birlikte 1981-1985 yılları arasında düşmüş ve 1985 yılında 64 olmuştur. 1986 yılı itibariyle artış sağlanmasına rağmen inişli-çıkışlı bir grafik izlemiş ve 1992 yılında 281 olarak gerçekleşmiştir. 1985 yılında ise 3765 ile en yüksek seviyesine ulaşmış ve 1980-1996 yılları arasında toplam 24.355 kişinin istihdam edilmesi öngörülmüştür.

3.2.2.2. Bilecik İline Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Mahiyetlerine Göre Dağılımı

Bilecik iline verilen yatırım teşvik belgeleri tetkik edildiğinde 1980-1996 yılları arasında, 5'er yıllık zaman dilimleri dahilinde sektörler itibariyle belge sayısı, sabit yatırım tutarı ile istihdam sayısının Tablo:7'deki gibi olduğu görülmüştür.

Tablo: 7

Bilecik İline Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı

Sektörler	Yıllar	Belge Sayısı	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İstihdam (Kişi)
1.Tarım	1980-1984	2	172	50
	1985-1989	3	1.748	92
	1990-1994	1	22.402	45
	1995-1996*	3	616.050	121
2.Madencilik	1980-1984	6	2.634	135
	1985-1989	17	14.752	663
	1990-1994	16	777.488	973
	1995-1996*	17	1.808.221	501
3.İmalat	1980-1984	48	525.342	5836
	1985-1989	46	350.552	3802
	1990-1994	63	5.218.201	6648
	1995-1996*	61	41.426.525	5137
4.Enerji	1980-1984	1	102	0
	1985-1989	0	0	0
	1990-1994	3	578.701	12
	1995-1996*	2	4.700.000	16
5.Hizmetler	1980-1984	3	239	108
	1985-1989	8	5318	146
	1990-1994	1	5409	40
	1995-1996*	2	130.968	30

(*) 30.11.1996 tarihi itibarıyla

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Dairesi

Yukarıdaki tablonun incelenmesinde; en fazla teşvik belgesi verilen ve istihdam sağlayan sektörün imalat sektörü olduğu, ikinci sırayı da madencilik sektörünün aldığı anlaşılmaktadır. Enerji sektörü ise en az teşvik belgesi alınan ve istihdam öngörülen sektör olmuştur. Madencilik sektörüne verilen teşvik belgelerinin, Söğüt yöresindeki zengin mermer, kil ve kaolen gibi madenlerle yakın ilgisi bulunmaktadır. İmalat sektörü ise, ülke genelinde olduğu gibi üretim ve istihdam artışına neden olduğu için en fazla tercih edilen sektör olmuştur. İmalat sektörü içinde yeralan bazı faaliyet kolları özel önem taşıyan sektörler olarak devlet tarafından farklı orandaki teşvik tedbirleri ile özendirilmektedir. Bunun da nedeni, üretim artışının ve dolayısıyla dışsatımın artırılmasının sağlanması, işsizliğin azaltılması için emek yoğun projelerin tercih edilmesi ve teknolojik ilerlemenin sağlanmak istenmesidir.

3.2.3. Bilecik İline Verilen Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri

Bir ülkede üretim artışının sağlanması, işsizliğin azaltılması ve var olan tesislerin dış ülkelerle rekabet edebilmesi için teknolojik değişimlerin sağlanması, teşvik uygulamaları ile daha etkili olmaktadır. Sermaye yetersizliği olan bir ülkede girişimcilerin yatırım yapmalarının ve yatırımların da tüm bölgelere yaygınlaştırılmasının sağlanması özendirme önlemleri ile ilgili bulunmaktadır. Dolayısıyla, verilen yatırım teşvikleri öncelikle üretimi, dışsatımı ve buna bağlı olarak gayrisafi milli hasılayı artıracığı kuşkusuzdur. Bunun yanında, yaratılan istihdam kapasitesi de işsizliğin azaltılması için en önemli faktör olmaktadır. İstihdam artışının sağlanması nüfus artışı ile direkt ilgili olmaktadır. Çünkü, yaratılan istihdam nüfus artış hızının altında kalması halinde işsizliğin yok olması önlenemez. Diğer taraftan üretim artışının sağlanamaması

ve istihdam yaratılamaması halinde de; göç olayının ortaya çıkması kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Tersine olan bir durumda ise; göç alınmakta ve yeterli alt yapının bulunmaması veya konut ve eğitim gibi ihtiyaçların giderilememesi halinde de, sosyo-ekonomik birtakım sorunlar beraberinde gelmektedir.

Bilecik ili, yatırım teşviklerinden KÖY veya sanayi kuşağı kapsamında bulunduğu dönemlerde yoğun bir şekilde yararlanmışır. Şimdi, alınan bu teşviklerin yararlı olup olmadığını ve ortaya çıkan sorunları daha yakından inceleyelim.

3.2.3.1. Gayri Safi Milli Hasılaya Etkileri

Ülkemizde 1987-1995 yılları arasında yurt içi gayri safi milli hasılanın değişimi Tablo: 8'deki gibidir. Diğer taraftan bir önceki yıla göre yurt içi gayri safi milli hasıladaki değişimin iller itibariyle dağılımı ise Tablo:9'da belirtilmiştir.

Tablo: 8

İller İtibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Sabit Fiyatlarla)

İller	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Adana	2590	2614	2760	3017	2867	3041	3192	3002	3279
Adıyaman	366	374	365	527	607	610	595	457	465
Afyon	547	555	544	620	653	654	691	647	677
Ağrı	118	132	121	127	120	129	131	132	127
Amasya	301	298	319	326	323	324	344	315	328
Ankara	6478	6476	6159	6580	6608	6964	7667	7248	7739
Antalya	1547	1693	1836	1902	1912	2091	2214	2360	2553
Artvin	262	263	306	325	350	333	356	406	405

Aydın	1156	1293	1166	1311	1217	1293	1472	1547	1645
Balıkesir	1322	1417	1438	1452	1450	1489	1543	1565	1614
Bilecik	321	334	329	378	379	413	458	464	549
Bingöl	79	79	84	85	85	92	92	91	89
Bitlis	115	114	124	138	137	151	151	129	126
Bolu	623	678	707	767	825	908	889	902	928
Burdur	294	297	289	298	302	327	339	324	342
Bursa	2779	2986	3090	3323	3400	3778	4150	3681	3968
Çanakkale	652	733	792	799	827	888	893	880	959
Çankırı	185	187	188	206	226	217	216	205	211
Çorum	587	570	582	633	630	646	750	674	715
Denizli	999	1093	1040	1159	1155	1230	1288	1284	1407
Diyarbakır	928	1116	989	1119	1156	1210	1273	1133	1155
Edirne	468	456	496	499	536	524	556	545	560
Elazığ	559	581	546	653	566	614	638	607	602
Erzincan	235	236	230	226	222	217	216	233	225
Erzurum	506	497	478	515	507	521	547	529	502
Eskişehir	935	946	896	991	1012	998	1066	1109	1139
Gaziantep	1234	1334	1287	1505	1479	1449	1639	1447	1602
Giresun	342	355	375	365	366	436	385	406	422
Gümüşhane	142	133	124	97	96	99	100	98	100
Hakkari	63	61	54	53	54	57	58	55	59
Hatay	1324	1341	1298	1429	1357	1456	1683	1555	1667
Isparta	405	401	389	437	417	434	477	439	456
İçel	1993	2004	2098	2349	2341	2452	2918	2617	2719
İstanbul	15465	15444	15818	17334	17573	18761	20707	18519	20769
İzmir	5797	5942	5903	6338	6335	6781	7587	7443	7950
Kars	261	257	242	281	259	228	170	171	162
Kastamonu	382	366	368	396	405	422	445	407	429
Kayseri	915	934	869	926	958	1026	1097	1026	1100
Kırklareli	535	543	707	791	747	783	724	720	805
Kırşehir	236	239	219	243	227	227	236	221	233
Kocaeli	3335	3260	3238	3644	3772	3918	4635	4230	4548

Tablo:9
İller İtibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Sabit Fiyatlarla)
(Bir Önceki Yıla Göre Yüzde Değişim)

İller	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Adana	0.9	5.6	9.3	-5.0	6.0	5.0	-5.9	9.2
Adıyaman	2.1	-2.5	44.4	15.2	0.5	-2.4	-23.3	1.9
Afyon	1.5	-2.0	14.0	5.2	0.2	5.7	-6.3	4.6
Ağrı	12.5	-8.5	4.9	-5.2	7.3	1.6	0.9	-3.8
Amasya	-1.0	7.1	2.2	-1.0	0.2	6.3	-8.5	4.0
Ankara	0.0	-4.9	6.8	0.4	5.4	10.1	-5.5	6.8
Antalya	9.4	8.4	3.6	0.5	9.4	5.9	6.6	8.2
Artvin	0.3	16.3	6.2	7.6	-4.8	6.8	14.0	-0.2
Aydın	11.9	-9.8	12.5	-7.2	6.3	13.8	5.1	6.3
Balıkesir	7.2	1.5	1.0	-0.2	2.7	3.7	1.4	3.1
Bilecik	4.0	-1.5	14.8	0.5	8.8	11.0	1.2	18.4
Bingöl	-0.8	7.3	1.3	-0.7	9.1	-0.1	-2.0	-1.4
Bitlis	-1.0	9.0	11.3	-1.3	10.4	0.3	-15.0	-2.3
Bolu	8.8	4.3	8.5	7.6	10.0	-2.0	1.4	2.9
Burdur	1.2	-2.9	3.2	1.3	8.1	4.0	-4.4	5.6
Bursa	7.5	3.5	7.5	2.3	11.1	9.8	-11.3	7.8
Çanakkale	12.5	8.0	0.9	3.5	7.4	0.5	-1.5	9.0
Çankırı	1.0	0.7	9.7	9.6	-4.0	-0.7	-4.9	3.1
Çorum	-2.9	2.2	8.8	-0.6	2.5	16.2	-10.1	6.0
Denizli	9.4	-4.9	11.5	-0.4	6.5	4.8	-0.3	9.6
Diyarbakır	20.3	-11.3	13.1	3.4	4.6	5.2	-10.9	1.9
Edirne	-2.7	8.8	0.6	7.5	-2.2	6.1	-2.1	2.8
Elazığ	3.8	-6.0	19.6	-13.3	8.6	3.8	-4.7	-1.0
Erzincan	0.7	-2.9	-1.4	-2.2	-1.9	-0.6	7.8	-3.6
Erzurum	-1.9	-3.8	7.7	-1.5	2.6	5.1	-3.3	-5.2

Eskişehir	1.1	-5.3	10.7	2.1	-1.4	6.8	4.0	2.7
Gaziantep	8.1	-3.5	16.9	-1.7	-2.0	13.1	-11.7	10.8
Giresun	3.9	5.6	-2.7	0.4	19.1	-11.7	5.4	4.0
Gümüşhane	-6.5	-6.6	-21.4	-0.9	3.9	0.4	-1.2	1.1
Hakkari	-3.3	-11.1	-1.4	0.7	6.2	1.1	-5.1	7.1
Hatay	1.3	-3.2	10.1	-5.1	7.3	15.6	-7.6	7.3
Isparta	-1.0	-2.9	12.3	-4.7	4.1	9.8	-7.8	3.7
İçel	0.5	4.7	11.9	-0.3	4.8	19.0	-10.3	3.9
İstanbul	-0.1	2.4	9.6	1.4	6.8	10.4	-10.6	12.1
İzmir	2.5	-0.7	7.4	-0.1	7.0	11.9	-1.9	6.8
Kars	-1.5	-5.9	15.9	-7.6	-12.1	-25.3	0.4	-5.4
Kastamonu	-4.0	0.5	7.5	2.5	4.2	5.4	-8.6	5.5
Kayseri	2.0	-7.0	6.6	3.4	7.1	6.9	-6.5	7.3
Kırklareli	1.6	30.2	11.8	-5.5	4.8	-7.5	-0.6	11.8
Kırşehir	1.3	-8.4	11.0	-6.6	0.0	4.0	-6.4	5.6
Kocaeli	-2.2	-0.7	12.5	3.5	3.9	18.3	-8.7	7.5
Konya	7.4	-12.8	-0.7	4.8	6.5	-3.6	-5.6	4.0
Kütahya	-11.6	-1.6	0.1	5.4	3.4	6.8	7.9	0.9
Malatya	2.4	1.3	2.0	4.2	7.5	3.0	4.4	1.6
Manisa	4.8	4.9	13.1	-2.1	9.5	8.9	-10.6	6.8
K.Maraş	-9.6	18.5	8.5	-8.1	3.6	-0.3	1.7	7.7
Mardin	-6.0	-18.4	15.5	-8.8	7.8	3.0	-3.4	6.9
Muğla	3.8	4.1	0.6	-2.9	11.6	0.8	6.3	7.5
Muş	31.3	-10.8	26.7	0.0	2.0	-4.7	-3.5	-2.4
Nevşehir	-1.1	-8.3	8.1	27.0	-15.8	10.8	-3.6	3.4
Niğde	10.3	-6.8	-23.7	5.0	1.6	-3.4	-5.2	4.8
Ordu	14.9	5.3	6.0	-5.6	18.9	-5.7	4.5	6.6
Rize	0.2	-11.5	5.4	6.6	-4.8	-1.9	4.9	-0.7
Sakarya	5.6	1.3	9.6	0.7	7.2	3.0	-0.8	16.4
Samsun	2.0	8.5	6.0	-8.5	10.0	1.0	-9.8	-9.7
Siirt	0.7	6.5	-22.4	-46.8	5.3	-8.5	-5.5	-3.8
Sinop	0.5	-2.8	0.5	1.9	1.8	5.4	-7.7	0.9
Sivas	-2.5	-6.6	15.1	9.0	-2.5	6.8	1.6	1.4
Tekirdağ	2.3	9.7	7.2	4.4	9.5	4.2	-7.2	10.9

Tokat	6.6	10.1	-0.4	16.3	2.6	5.2	-5.2	0.8
Trabzon	-4.7	2.7	1.8	-2.8	11.6	-2.0	-5.9	5.3
Tunceli	-1.4	-9.7	10.8	-1.4	5.6	-1.3	2.7	-12.9
Şanlıurfa	14.2	-4.3	12.4	0.0	12.9	17.8	14.9	-4.7
Uşak	3.5	-5.7	9.6	4.9	0.6	0.3	3.4	7.5
Van	-0.4	7.6	6.4	2.2	7.4	2.6	-2.5	-3.9
Yozgat	-4.1	-4.0	9.9	-1.9	10.0	4.0	2.7	1.5
Zonguldak	-3.9	-3.0	6.5	-1.1	-1.1	2.6	-5.1	0.7
Aksaray				-99.9	10.0	8.7	-4.8	7.7
Bayburt				-99.9	16.3	8.0	-5.6	1.0
Karaman				-99.9	11.1	10.3	0.3	4.3
Kırıkkale				-99.9	0.4	18.2	-3.6	9.5
Batman					9.2	-7.7	-12.8	5.1
Şırnak					0.0	42.4	4.3	8.7
Bartın							26.7	7.1
Ardahan							19.6	-2.1
Iğdır							11.9	3.7

Her iki tablodan da görüleceği üzere, Bilecik ilinde 1987 sabit fiyatlarıyla milyar lira üzerinden 321 olan yurtiçi gayri safi milli hasıla sürekli bir artış göstererek 1988 yılında 334'e, 1989 yılında 329'a, 1990 yılında 378'e, 1991 yılında 379'a, 1992 yılında 413'e, 1993 yılında 458'e, 1994 yılında 464'e ve 1995 yılında da 549'a yükselmiştir.

Yine, bir önceki yıla göre; Bilecik ilindeki gayri safi yurt içi milli hasıla, 1989 yılı hariç devamlı artış göstermiştir.

Verilen yatırım teşvikleri ile yurtiçi gayri safi milli hasıla arasındaki ilişki her yatırım için ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir ise de; yıllar itibariyle verilen teşvik belgeleri ile gayri safi milli hasıla arasındaki bir ilişkinin varlığı gayri safi milli hasılda görülen artışlardan anlaşılabilir.

3.2.3.2. İstihdama Etkileri

Yatırım teşviklerinin istihdamla direkt olarak ilişkisi vardır. Çünkü, sözkonusu yatırımların gerçekleştirilmesi ile, teşvik belgesinde öngörülen istihdam az veya çok gerçekleşecektir.

Bilecik iline verilen teşvik belgelerine göre öngörülen istihdam aşağıya çıkarılmıştır.

Tablo: 10
Bilecik İline Verilen Yatırım Teşvikleri ile Öngörülen İstihdam (Kişi)

Yıllar	Tarım	Madencilik	İmalat	Enerji	Hizmetler	Toplam
1980	0	0	2761	0	8	2769
1981	50	51	1521	0	80	1702
1982	0	50	1009	0	20	1079
1983	0	34	482	0	0	516
1984	0	0	63	0	0	63
1985	0	0	40	0	24	64
1986	0	115	1215	0	9	1339
1987	30	220	407	0	0	657
1988	62	208	1505	0	30	1805
1989	0	120	635	0	83	838
1990	0	400	2237	0	0	2637
1991	0	100	2732	0	0	2832
1992	0	0	281	0	0	281
1993	45	324	915	12	40	1336
1994	0	149	483	0	0	632
1995	45	329	3345	16	30	3765
1996*	76	172	1792	0	0	2040
Toplam	308	2272	21.423	28	324	24.355

(*) 30.11.1996 itibariyle

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Dairesi

Yukarıdaki tablonun değerlendirilmesi neticesinde; alınan teşvikler sonucu tarımda 308, madencilikte 2272, imalat sektöründe 21423, enerji sektöründe 28 ve hizmetler sektöründe de 324 olmak üzere toplam 24355 kişinin istihdam edilmesi öngörülmüştür. Teşvik belgesi verilen tarım, madencilik, imalat, enerji ve hizmetler sektöründeki yatırımların çoğunun faaliyete geçtiği gözönünde bulundurulduğunda; teşviklerin istihdam artışında ne derece önemli oldukları görülecektir.

Diğer taraftan Bilecik ilindeki Sosyal Sigortalar Kurumu nezdindeki işyeri sayıları ile kamu ve özel kesim sigortalı sayılarının 1993-1996 yılları itibariyle Tablo:11'deki gibi olduğu anlaşılmıştır.

Tablo: 11
Bilecik'te İşyeri ve Sigortalı Sayısı

	Yıllar			
	1993	1994	1995	1996
İşyeri Sayısı	2333	3055	4105	4120
Kamu kesimi sigortalı sayısı	3527	2506	1209	1560
Özel kesim sigortalı sayısı	15811	16105	20998	20795
Toplam sigortalı sayısı	19338	18611	22207	22355

Kaynak: Bilecik Sosyal Sigortalar Müdürlüğü Eylül-Ekim 1996 Tanıtım Bülteni

Yukarıdaki tabloya göre, yıllar itibariyle işyeri ve özel sektör sigortalı sayısında sürekli bir artış sağlanırken, kamu sektörü sigortalı sayısı ise sürekli

azalmıştır. Bu durum, özendirici önlemlerin önem verildiği özel sektörde; teşviklerin ne kadar etkin olduğunu göstermektedir.

3.2.3.3. Nüfus Artışına Etkileri

Türkiye’de yapılan nüfus sayımlarına göre Bilecik ilinin şehir, köy ve toplam nüfusu yıllar itibarıyla Tablo:12’ye çıkarılmıştır.

Tablo: 12

Bilecik İli Şehir ve Köy Nüfusları ile Şehir ve Köy Nüfusunun Toplam İçindeki Oranı

Sayım Yılları	Şehir Nüfusu	Köy Nüfusu	Toplam Nüfus	Şehir ve Köy Nüfusunun Toplam İçindeki Oranı %	
				Şehir	Köy
1927	15927	98116	114043	13.97	86.03
1935	18490	106931	125421	14.74	85.26
1940	17928	110049	127977	14.01	85.99
1945	19315	116738	136053	14.20	85.80
1950	19804	117226	137030	14.45	85.55
1955	28011	111222	139233	20.12	79.88
1960	30913	114786	145699	21.22	78.78
1965	36356	102685	139041	26.15	73.85
1970	43601	95255	138856	31.40	68.60
1975	47219	89901	137120	34.44	65.56
1980	56981	90020	147001	38.76	61.24
1985	71521	89388	160909	44.45	55.55
1990	90373	85153	175526	51.49	48.51

Kaynak: D.İ.E. 1990 Genel Nüfus Sayımı İstatistikleri

Yukarıdaki tabloya göre; 1970’li yıllara kadar köy nüfusları %86,03 ile %68,60’lar düzeyinde, şehir nüfusu da %13,97 ile %31,40 düzeyinde iken; 1970’li yıllardan sonra şehirli nüfus sürekli artmış ve 1990 yılında %51,49 ile köylerdeki nüfusun üzerine çıkmıştır. Yine, 1960 yılından itibaren Bilecik ili toplam nüfusu 1960’taki 145699’dan 1965’te 139041’e, 1970’te 138856’ya, 1975’te ise 137120’ye gerilemiştir. 1973 yılında KÖY kapsamına alınması ve özendirici tedbirlerin uygulanmasıyla hem şehir nüfusları artmış hem de toplam nüfus artış göstermiştir. Bilecik ili nüfusu 1980’de 147001’e, 1985’te 160909’a ve 1990’da da 175526’ya yükselmiş ve bu artışta yatırım teşvikleri ile sağlanan özendirme önlemlerinin önemli rolü olmuştur.

Diğer taraftan, illerin aldığı ve verdiği göçler dikkate alındığında; 1990 yılı nüfus istatistiklerine göre Bilecik ilinin 17269 göç almasına karşılık, 14260 göç verdiği ve net olarak 3009 kişi göç aldığı ve net göç hızının da %5 olduğu anlaşılmıştır.¹¹⁶

Bu durum; Bilecik ilinin, teşvik belgeleri ile sanayileşme yolunda gelişmesi sonucu istihdamın artması ile göç alan bir il konumuna geldiğini ve teşviklerin ne derece etkili olduğunu göstermektedir.

Bilecik ilinde teşvik tedbirlerine istinaden sağlanan gelişme, beraberinde konut sıkıntısını da getirmiş ve kiraların hızla artmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle, köyden şehire göç olayı sanayi yatırımlarının çoğalması sonrasında, istihdam kapasitesinin artışı ile yakından ilgili olmaktadır.

3.2.3.4. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Hasılaya Etkileri

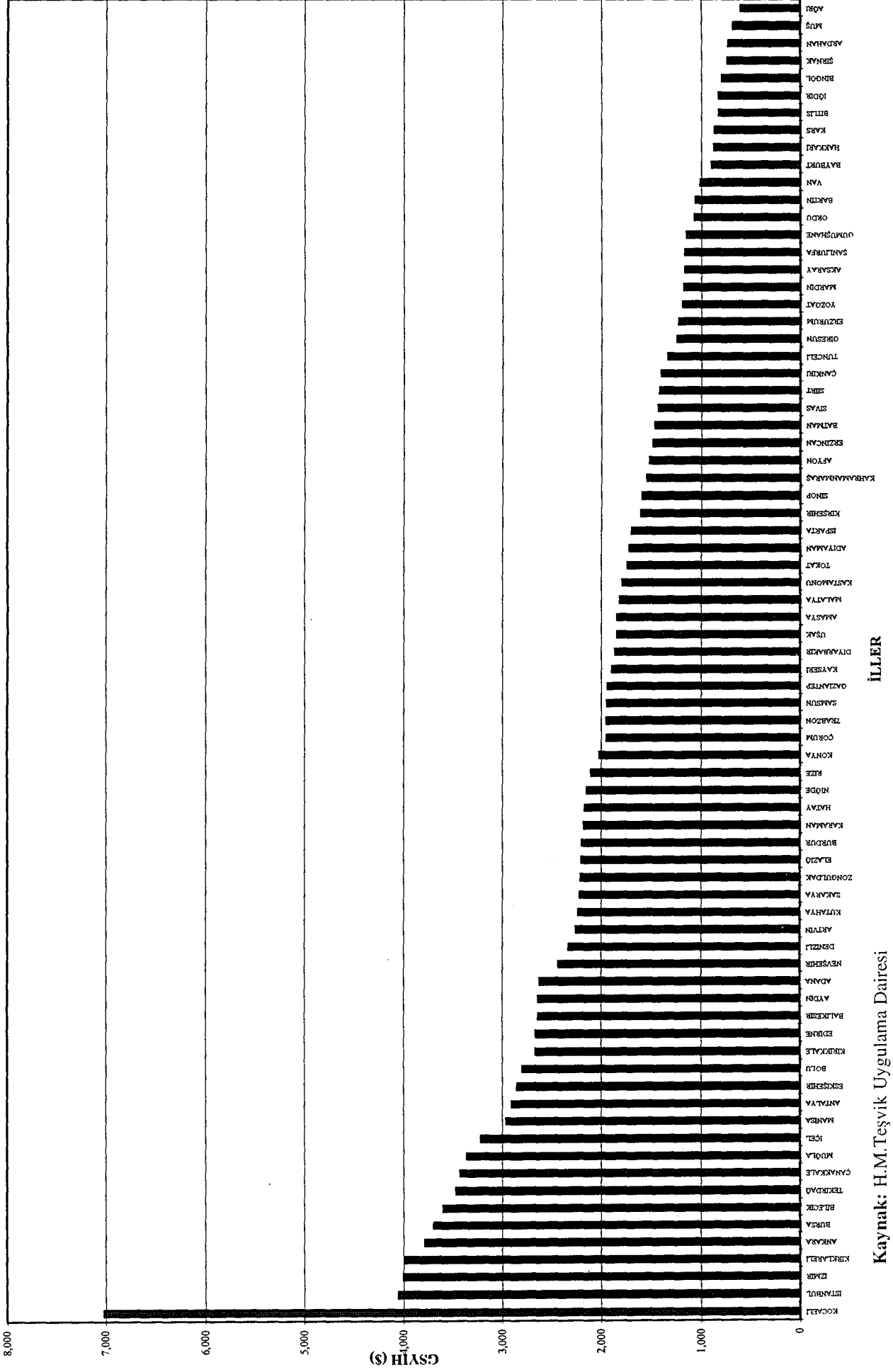
Ülkemizde il bazında kişi başına düşen gayri safi milli hasılanın \$ cinsinden dağılımı ile AT kişi başına düşen gayri safi milli hasılanın karşılaştırılması sonucunda 92 (3) (a) maddesi çerçevesinde yardım verilebilecek bölgelerin tesbitine ilişkin sonuçlar Tablo: 13’de il bazındaki kişi başına düşen gayri safi milli hasıla ortalamaları da aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

¹¹⁶ D.İ.E. 1990 Yılı Nüfus İstatistikleri, s.92.

TÜRKİYE'DE İL BAZINDA GSYİH (\$) DAĞILIMI VE TOPLULUK GSYİH (\$) İLE KARŞILAŞTIRMASI										
SONUCUNDA 92(3) (a) MADDESİ ÇERÇEVESİNDE YARDIM VERİLEBİLECEK BÖLGELERİN TESBİTİ										
	GSYİH (\$) 1990	GSYİH (\$) 1991	GSYİH (\$) 1992	GSYİH (\$) 1993	GSYİH (\$) 1994	GSYİH (\$) AVG.	S.A.S.	S.A.S.	S.A.S.	
							(3)	(4)	(5)	
1 KOCAELİ	6.992	6.951	7.274	7.947	5.924	7.018	22.436	28.070	35.088	
2 İSTANBUL	4.303	4.223	4.151	4.477	3.111	4.053	12.970	16.412	20.265	
3 İZMİR	4.156	3.961	4.075	4.453	3.352	3.999	12.798	15.998	19.097	
4 KIRKLARELİ	4.490	4.041	4.214	4.022	3.143	3.982	12.742	15.328	19.310	
5 ANKARA	3.636	3.653	3.892	4.518	3.202	3.780	12.097	15.124	18.931	
6 BURSA	3.868	3.607	3.753	4.327	2.906	3.692	11.815	14.769	18.468	
7 BİLECİK	3.729	3.467	3.481	4.090	3.205	3.594	11.502	14.378	17.972	
8 TEKİRDAĞ	3.825	3.594	3.506	3.674	2.724	3.465	11.087	13.858	17.323	
9 CANAKKALE	3.414	3.553	3.459	3.843	2.860	3.426	10.963	13.703	17.129	
10 MUĞLA	3.347	3.146	3.466	3.729	3.088	3.355	10.737	13.421	16.778	
11 İÇEL	3.351	3.150	3.099	3.850	2.630	3.216	10.291	12.864	16.086	
12 MANİSA	3.091	2.879	3.164	3.347	2.315	2.959	9.469	11.837	14.796	
13 ANTALYA	2.940	2.795	2.961	3.348	2.479	2.905	9.295	11.618	14.523	
14 ESKİŞEHİR	2.866	2.933	2.887	3.264	2.299	2.850	9.119	11.399	14.249	
15 BOLU	2.595	2.622	2.877	3.506	2.368	2.794	8.940	11.174	13.968	
16 KIRIKKALE	2.694	2.460	2.565	3.128	2.465	2.662	8.520	10.650	13.312	
17 EDİRNE	2.949	2.780	2.600	2.819	2.150	2.660	8.511	10.638	13.298	
18 BALIKESİR	2.810	2.567	2.565	2.946	2.285	2.635	8.431	10.538	13.173	
19 AYDIN	2.865	2.657	2.558	2.839	2.247	2.633	8.426	10.533	13.166	
20 ADANA	2.702	2.543	2.706	2.920	2.237	2.622	8.389	10.486	13.108	
21 NEVŞEHİR	2.820	2.371	2.237	2.780	1.959	2.433	7.787	9.734	12.167	
22 DENİZLİ	2.365	2.308	2.440	2.563	1.951	2.325	7.441	9.302	11.627	
23 ARTVIN	2.151	2.148	2.336	2.653	1.988	2.255	7.217	9.021	11.276	
24 KUTAHYA	2.054	2.181	2.363	2.561	1.984	2.229	7.132	8.914	11.143	
25 SAKARYA	2.249	2.206	2.316	2.454	1.866	2.218	7.098	8.873	11.091	
26 ZONGULDAK	2.181	1.995	2.369	2.587	1.914	2.209	7.069	8.837	11.046	
27 ELAZIG	2.080	2.149	2.314	2.596	1.840	2.196	7.027	8.783	10.979	
28 BURDUR	2.125	2.163	2.321	2.505	1.842	2.191	7.012	8.765	10.956	
29 KARAMAN	1.620	2.110	2.313	2.697	2.137	2.175	6.961	8.702	10.877	
30 HATAY	2.237	2.017	2.118	2.532	1.932	2.167	6.935	8.669	10.836	
31 NİĞDE	2.332	2.189	2.195	2.347	1.643	2.141	6.852	8.565	10.706	
32 RİZE	1.902	2.209	2.214	2.373	1.800	2.100	6.719	8.398	10.498	
33 KONYA	2.113	2.103	2.070	2.235	1.584	2.021	6.467	8.084	10.105	
34 ÇORUM	1.947	1.784	1.897	2.382	1.715	1.945	6.224	7.780	9.725	
35 TRABZON	1.830	1.822	2.004	2.312	1.756	1.945	6.223	7.779	9.724	
36 SAMSUN	1.983	1.890	2.048	2.243	1.538	1.940	6.209	7.762	9.702	
37 GAZİANTEP	2.035	1.964	1.924	2.118	1.649	1.938	6.202	7.752	9.690	
38 KAYSERİ	1.865	1.926	1.957	2.151	1.548	1.889	6.046	7.558	9.447	
39 DIYARBAKIR	1.908	1.902	1.963	2.033	1.485	1.858	5.946	7.433	9.291	
40 USAK	1.839	1.849	1.874	2.059	1.583	1.841	5.891	7.363	9.204	
41 AMASYA	1.902	1.780	1.823	2.155	1.534	1.839	5.884	7.355	9.194	
42 MALATYA	1.744	1.846	1.916	2.014	1.547	1.813	5.803	7.254	9.067	
43 KASTAMONU	1.671	1.711	1.927	2.149	1.463	1.784	5.709	7.137	8.921	
44 TOKAT	1.495	1.894	1.842	2.005	1.441	1.735	5.553	6.942	8.677	
45 ADIYAMAN	2.217	2.005	1.743	1.577	1.042	1.717	5.494	6.867	8.584	
46 İSPARTA	1.748	1.681	1.758	1.925	1.369	1.696	5.428	6.785	8.481	
47 KİRSEHİR	1.667	1.620	1.631	1.828	1.278	1.605	5.135	6.419	8.024	
48 SİNOP	1.573	1.555	1.670	1.884	1.262	1.589	5.084	6.355	7.944	
49 KAHRAMANMARAŞ	1.568	1.531	1.563	1.625	1.431	1.544	4.940	6.174	7.718	
50 AFYON	1.646	1.555	1.527	1.669	1.193	1.518	4.858	6.072	7.590	
51 ERZİNCAN	1.503	1.458	1.477	1.673	1.295	1.481	4.740	5.925	7.406	
52 BATMAN	0	1.615	1.737	1.528	965	1.461	4.676	5.845	7.306	
53 SİVAS	1.355	1.462	1.488	1.649	1.185	1.428	4.569	5.711	7.139	
54 SİRT	1.138	1.618	1.594	1.541	1.176	1.413	4.523	5.654	7.067	
55 ÇANKIRI	1.393	1.478	1.440	1.905	1.064	1.396	4.467	5.584	6.980	
56 TUNCELİ	1.150	1.213	1.431	1.633	1.237	1.333	4.265	5.331	6.664	
57 GİRESUN	1.244	1.212	1.370	1.297	1.076	1.240	3.967	4.959	6.199	
58 ERZURUM	1.152	1.214	1.281	1.446	1.029	1.224	3.918	4.898	6.122	
59 YOZGAT	1.241	1.138	1.185	1.349	995	1.182	3.781	4.726	5.908	
60 MARDİN	1.021	1.179	1.249	1.394	1.023	1.173	3.754	4.693	5.866	
61 AKSARAY	1.131	1.109	1.230	1.373	981	1.165	3.727	4.659	5.824	
62 SANLIURFA	1.010	1.028	1.143	1.465	1.172	1.164	3.724	4.654	5.818	
63 GÜMÜŞHANE	1.150	1.136	1.188	1.330	909	1.143	3.656	4.570	5.713	
64 ORDU	1.093	989	1.081	1.237	933	1.067	3.413	4.266	5.333	
65 BARTIN	0	0	949	1.221	1.002	1.057	3.383	4.229	5.287	
66 VAN	972	1.026	1.061	1.179	805	1.009	3.228	4.034	5.043	
67 BAYBURT	708	889	986	1.107	781	894	2.861	3.577	4.471	
68 HAKKARI	656	849	994	1.033	816	870	2.783	3.478	4.348	
69 KARS	804	784	742	1.167	831	866	2.770	3.462	4.328	
70 BITLİS	772	817	914	962	662	825	2.641	3.302	4.127	
71 İGDIR	0	0	0	939	711	825	2.640	3.300	4.125	
72 BİNGÖL	726	759	858	931	691	793	2.538	3.172	3.965	
73 ŞİRNAK	0	634	691	818	800	736	2.354	2.943	3.679	
74 ARDAHAN	0	0	0	792	663	728	2.328	2.910	3.638	
75 MÜS	694	689	731	727	554	679	2.173	2.716	3.395	
76 AĞRI	597	588	630	667	514	599	1.917	2.397	2.996	

Grafik: 1

1990-1994 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE İL BAZINDA GSYİH ORTALAMALARI

Kaynak: H.M. Teşvik Uygulama Dairesi

Yukarıdaki tablo ve grafiğe göre, AT ile Türkiye’de kişi başına düşen gayri safi hasılatın karşılaştırılması sonucu; Topluluk kriterleri çerçevesinde (3.2.) kriterine göre Kocaeli, (4) kriterine göre Kocaeli, İstanbul, İzmir, Kırklareli ve Ankara (5) kriterine göre de Kocaeli, İstanbul, İzmir, Kırklareli, Ankara, Bursa, Bilecik, Tekirdağ, Çanakkale ve Muğla illeri dışındaki tüm illere Topluluğun 92 (3) (a) maddesi çerçevesinde kredi verilebilecektir. Dolayısı ile; Bilecik (5) No.lu kriter dışındaki tüm teşviklerden yararlanabilmektedir.

Bilecik ili kişi başına düşen gayri safi milli hasılası (Dolar bazında) dikkate alındığında; 1990 yılında 3729 olan kişi başına düşen gelir 1991’de 3467’ye düşmüş ve sonra sürekli artarak 1992’de 3481’e, 1993’te 4090’a yükselmiştir., Ancak, 1994’te ise 3205’e düşmüştür. Bu da, nüfus artışına rağmen kişi başına düşen gayri safi milli hasılanın artmasında ne denli etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2.4. Bilecik İli’nde Yatırım Teşvikleri Etkinliği Hakkında Yapılan Değerlendirme ve Karşılaşılan Sorunlar

3.2.4.1. Bilecik İli’nde Yatırım Teşviklerinin Etkinliği Hakkında Yapılan Değerlendirme

1975’li yıllara kadar köylerde daha fazla nüfusa sahip olan Bilecik ili; tarıma dayalı bir ekonomiye sahipken; 1973 yılında KÖY kapsamına alınması ile teşvikli yatırımların önemli ölçüde artması sonucu, sanayiye dayalı bir ekonomiye sahip olmuştur. Bu çerçevede köy nüfusu şehirli nüfusuna doğru kaymış ve 1975’li yıllara kadar nüfus sürekli geriler iken; KÖY kapsamına alınması ile birlikte nüfus artışı ortaya çıkmış ve 1990 yılı itibariyle göç alan iller arasına girmiştir. Yine, gayri safi milli hasılda ve nüfus artışına rağmen kişi

başına düşen gayri safi milli hasıladaki artışlar ile Türkiye'nin en fazla gelişen illeri sıralamasında 7. sıraya yükselmiştir.

Bu durum; teşvikli yatırımlar sayesinde Bilecik İli'nin tarımdan sanayiye yönelen bir il konumuna gelmesine sebep olmuş ve teşviklerin sonucunda üretimin ve istihdamın artması ile göç veren illerden göç alan iller kapsamına girmesine ve kişi başına düşen gayri safi milli hasıla yönünden de AT kriterlerinin bir kısmını aşan bir seviyeye gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, yatırım teşvikleri ile bir ilin ekonomisinin ne derece kalkındığının en iyi örneklerinden bir tanesi olmuştur.

3.2.4.2. Karşılaşılan Sorunlar

Bilecik ili, 1973 yılında KÖY kapsamına alınmasıyla birlikte yatırım teşviklerinden yararlanmaya başlamış fakat 1980'li yıllara kadar verilen teşvik belgeli yatırımların denetimsizlik yüzünden temel atılıp bırakıldığı ve asıl yatırımların İstanbul ve Gebze civarında yapıldığı belirtilmiştir.¹¹⁷

Bu durum, yatırım teşviklerinin denetimsizlik yüzünden kötü amaçla kullanıldığını göstermektedir. Asıl amaçlardan birisi bölgelerarası gelişmişlik farklarının önlenmesi olan yatırım teşvikleri; denetimsiz kaldığı takdirde, bu amaca hizmet etmemektedir. Nitekim bu durum 1973'lü yıllardan sonra Bilecik ilinde 1980'li yıllardan sonra da Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yoğun bir şekilde görülmüştür.

Bilecik, 1980'li yılların sonlarında önemli ölçüde sanayileşmiş ve şehir merkezlerindeki nüfus önemli ölçüde artmıştır. Nüfusun bu derece artmasının dışında; Bilecik göç veren il durumundan göç alan il konumuna gelmiştir. Yoğun sanayileşme ve nüfus artışı beraberinde nitelikli eleman sıkıntısı ve konut sorununu ön plana çıkarmıştır.

¹¹⁷ Ekim 1996 Macro Yatırım Dergisi, s.54.

Diğer taraftan, sanayileşme ile birlikte ulaşımın önemi artmasına rağmen; Bilecik-Adapazarı arasındaki otoban yol bağlantısının sağlanmaması, Bilecik-Bursa liman bağlantısı yolları ile Bilecik-Eskişehir yolunun ve yine, Söğüt-Bilecik yolunun genişletilmemesi, sanayiciler için önem arzeden bu sorunların giderilememesine yol açmıştır.

Bütün bu sorunların çözümü için bazı çalışmalar başlatılmıştır. Konut sorununun çözümü için belediyelerin öncülüğünde konut yapı kooperatifleri teşvik edilerek konut sorunu çözülmeye çalışılmaktadır. İldeki liselerin bir kısmı çok amaçlı liseler haline dönüştürülmek ve yüksek öğrenimde meslek okullarının çoğaltılması yoluyla sanayinin ihtiyacı olan nitelikli eleman sıkıntısı giderilmeye çalışılmaktadır. Yine, Bilecik-Mekece ve Bilecik-Bozüyük yollarının çift yol haline getirilmesi için projeler hazırlanmış ve ihale aşamasına gelmiştir.¹¹⁸

¹¹⁸ 21 Ocak 1996 Tarihli Ekonomist Dergisi, s.36.

SONUÇ

Milletlerin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi hayatında çok önemli değişiklikler oluşturan faaliyetler yatırım olarak karşımıza çıkmakta ve ülkeler, sermaye yetersizliği, nitelikli insangücü ve bölgelerarası dengesizlik problemlerini uyguladıkları teşvik politikalarıyla gidermek istemektedirler.

Günümüzde ülkeler arasında ortaya çıkan iktisadi entegrasyonlar; ülkeleri; teşvik uygulamalarında sınırlandırmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde temel amaç olan rekabeti önleyici teşvikler kabul görmemekte, bunun yerine verimlilik ve yüksek teknolojiye dayanan üretimin ortaya çıkmasını sağlayan araştırma-geliştirme ve çevreyi daha az kirleten sanayilere öncelik verilmektedir. Diğer taraftan bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması, küçük ve orta ölçekli işletmelerin sermaye yapılarının güçlendirilmesi ve diğer firmalarla rekabet edebilmeleri için yatırım teşvikleri uygulanmakta ve bunun için özel girişimciler özendirilmektedir.

Ülkeler, gelişmişlik açısından aynı düzeyde bulunmamaktadırlar. Kimi ülkeler, içinde buldukları siyasi, sosyal ve ekonomik nedenlerle, diğer ülkelerle rekabet edecek düzeyde değildirler. Kimi ülkeler ise, belirtilen sorunları çok öncesinden aşmışlar, hedeflerini yüksek teknolojiye, araştırma-geliştirme yatırımlarına ve çevreyi daha az kirleten sanayilere kaydırmışlardır.

Ancak, Şu bir gerçek ki; gerek gelişmekte olan ũlkelerde, gerekse de gelişmiş ũlkelerin bazılarında, göreceli olarak geri kalmış bazı yörelere, özel sektörün yatırım yapmasını sağlamak için özendirme uygulamalarının söz konusu olduğu görülmektedir.

Ülkemizde, AT kriterlerine göre, gelişmişlik düzeyine eriŐen 7-8 tane il vardır. Bunun dışında ũlke topraklarının yaklaşık %50'sinin KÖY kapsamında olduğu ve bu yörelerde toplam nüfusun %30'unun barındığı anlaşılmış ve bu kapsamda en az 44 ilin bulunduğu yapılan bir araŐtırmada ortaya çıkarılmıştır.

Buna karşılık, planlı dönem uygulamalarının ũncsnden itibaren, KÖY için farklı özendirme tedbirleri uygulanarak, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması amaçlanmıştır. Ancak, yıllarca sosyo-ekonomik yapının düzeltilmesi için kalkınma planlarında öngörülen hedefler ve özendirme tedbirleri; kamu dışında özel sektörde yatırımlar için gerekli olan alt yapı, nitelikli insangücü ve güvenliğe ilişkin sorunların giderilememiŐ olmasıdır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde kendini gösteren terör, bu yörelerde yatırımcılar için önemli bir risk oluŐurmaktadır.

Tüm bunlara rağmen, ũlkemizde KÖY için önemli derecede özendirme tedbirleri uygulanmıŐ ve özellikle 1980 yılı sonrasında diğer bölgelerle aynı düzeyde olmasa da, teşvikler verilmiştir. Söz konusu teşvikler bazı yörelerde çok olumlu sonuçlar verirken, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde kaynakların heba olmasına yol açmıştır. Bu bölgelerde birçok yatırım ya yarım kalmış ya da faaliyete geemededen kapanmıştır.

Teşvikler, toplumun belirli kesimlerindeki kaynakların uygulanan ekonomik ve mali politikalar çerçevesinde başka kesimlere aktarılmasını sağlamaktadır. Bunun da nedeni refahın tabana yayılmasının ve ũlkenin topyekn geliŐmesinin sağlanmasıdır. Bu amaçlarla verilen teşviklerin, kötü amaçlarla kullanılması veya etkin olarak kullanılmaması hallerinde kaynakların heba olmasına ve özellikle toplumsal tepkilere yol açmaktadır. Bu nedenle;

sosyo-ekonomik gelişmenin sağlanması, rekabeti artırıcı yüksek teknolojilerin getirilmesi ve bölgelerarası dengesizlik problemlerinin giderilmesine yönelik olarak verilen teşviklerin, belirtilen amaçları sağlayıp sağlamadığı sıkı bir şekilde denetlenmelidir. Ancak, bu denetim yapılırken, girişimciler bürokrasi ile boğuşturulmamalı, bunun yanında işlemler basitleştirilirken, yatırım aşamasındaki takipler, yatırımcılara hissettirilmeden yoğunlaştırılmalıdır.

Ülkemizde, teşviklerden ne kadar kötü amaçla yararlanılırsa yararlanılsın; Bilecik gibi yörelerimizde de olumlu sonuçlar vermiştir. KÖY kapsamına alınmadan önce kamuya ait 2 adet sanayi tesisine sahip olan Bilecik; KÖY kapsamına alındığı 1973 yılından sonra hızla sanayileşmiş ve bugün “Küçük Dev Bir Şehir” haline gelerek 107 adet sanayi tesisine sahip olmuştur. Bilecik'teki 2., Bozüyük, Söğüt, Pazaryeri, Osmaneli ve Gölpaazarı Organize Sanayi Bölgelerinin kurulması ile birlikte; sanayinin gelişmesi çok daha ileri bir safhaya ulaşacaktır. Nitekim, 1995 yılı gelişme hızı %18,4 oranında gerçekleşen Bilecik; 1975'li yıllara kadar nüfusu gerileyen bir il konumundan nüfusu hızla artan ve göç alan bir il konumuna gelmiştir. Kişi başına düşen gayri safi milli hasıla nüfus artışına rağmen yıllar itibariyle sürekli artmış ve bugün gelişmişlik düzeyi bakımından AT tarafından belirlenen bazı kriterleri aşmıştır. Ancak, tüm bunlara rağmen sanayi için çok önemli olan ulaştırma hizmetleri yolların yeterli düzeyde olmaması nedeniyle aksamasına ve hızlı sanayileşme sonrasında konut sorunu ile nitelikli insangücüne gereksinim hasıl olmaktadır. Tüm bu sorunlar sanayileşmenin sağlanması ile ortaya çıkmıştır.

Bilecik ilindeki bu gelişmenin arkasında yatırım teşviklerinin ne derece etkili olduğunu görmek mümkündür. 1970'li yıllardan önce nüfusun %85'lik kısmı köylerde bulunurken 1990'lı yıllarda köy nüfusu %49'lara gerilemiş ve böylece Bilecik ekonomisi tarıma dayalı olmaktan çıkarak sanayileşme yönünden büyük hamleler gerçekleştirmiştir. Yüksek orandaki gelişme hızıyla, bölgesel kalkınmanın sağlanmasında teşviklerin etkinliği açısından örnek bir il

olmuştur. Her ne kadar, Bilecik ili coğrafi konumu nedeniyle de girişimciler tarafından tercih edilse de; KÖY kapsamına alınmadan ve hele hele ucuz arsa temini ve diğer teşvik tedbirleri uygulanmadan, yatırımcıların ilgisini çekmemiştir. Bu durum teşvik tedbirlerinin ne derece önemli olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Sonuç olarak; planlı, programlı ve denetimi sağlıklı yapılan özendirme önlemlerinin; devletin alt yapı yatırımlarını yapması, nitelikli insangücünü ortaya çıkarması ve diğer sosyo-ekonomik sorunların giderilmesine yönelik çalışmaları ile birlikte, bölgesel kalkınmanın sağlanmasında çok önemli işlevlere sahip olduğu görülmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ARIKAN Necati : “Gümrük Birliği ve Yatırım Teşvikleri”,
Haziran/1995, Forum Dergisi, Sayı:6.
- ASLAN Cenk Murat : **Bölgesel Kalkınmada Teşvik Edici Vergi
Politikası ve Planlı Dönem Uygulaması**, HUK,
Ankara 1990.
- AŞIKOĞLU Rıza : **Türkiye’de Yatırım Teşvik Tedbirleri**, Anadolu
Üniversitesi Yayınları No: 278, Eskişehir 1988.
- BALÍ O.Orhan : **Yatırım ve Teşvik Rehberi**, Ankara 1979.
- CHAMBERS
- REÇBER Nurgül : “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Yatırımlara
Uygulanan Devlet Yardımları”, Vergici ve
Muhasebeci ile Diyalog Dergisi, SÜRYAY,
Sayı:1996/6.

- DALBAYRAK Hansın : “İhracat ve Yatırımları Teşvik Düzeni Bekleyen Etkiyi Sağlıyor mu? Teşvik Sistemimizin Etkinliği Üzerine Düşünceler”, Hesap Uzmanları Kurulu Konferansları IV, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1994.
- DENİZ Recep Baki : “Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Kapsamında Yatırım Teşvikleri”, 15 Şubat 1989 Tarihli İstanbul Sanayi Odası (İSO) Dergisi, Sayı: 276.
- EBİÇLİOĞLU F.Kemal : **Yatırım Teşvik Tedbirleri ve Kaynak Kullanımı Destekleme Primi Uygulaması**, HUK, Ankara 1992.
- GÜVEMLİ Oktay : Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi ve Değerlendirilmesi, Marmara Üniversitesi Nihat Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, No: 463-696, İstanbul 1994.
- MAZLUM Mustafa-
TEKEOĞLU Muharrem-
YÜCEL İlhan : “Özel Kesim Yatırım İmkânları ve Yatırım Kararına Teşviklerin Etkinliği”, TOBB Yayını, İstanbul, 1991.
- ORHUN, Necdet : “Yatırım Mallarında Katma Değer ve Teşvik Tedbirleri Uygulaması”, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı: 47.

- ÖZGEN Mehmet : “Yatırımlarda Devlet Yardımları”, Maliye Dergisi, Maliye Bakanlığı APK Başkanlığı, Eylül-Aralık/1995, Sayı: 120.
- SELÇUK T.Murat : **Türkiye’de Yatırımları Özendirmeye Yönelik Yasal Yapı**, HUK, Ankara 1995.
- ŞEFTALİCİ Haluk : **Yatırım Teşviklerinin Kayseri Sanayiine Etkisi**, Kayseri Sanayi Odası Yayınları, No:1, Kayseri 1994.
- TUNCER Selahattin : “1995 Yılı Yatırım ve İhracatı Teşvik Tedbirleri”, İSO Dergisi, Haziran/1995, Sayı: 351.
- ULUDAĞ, İlhan : “Sanayileşme Stratejileri Yönünden Yatırım Teşvik Tedbirleri”, Yatırımlarda ve İhracatta Teşvik Politikaları ve Uygulamaları Sempozyumu, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi, Yayın No:4, İstanbul 1986.
- : **Endüstri Projelerini Değerlendirme El Kitabı**, Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı, Ankara 1977.
- : Bilecik Sanayi 1987 İl Yayınları No:1.
- : **Avrupa Birliği’nde Uygulanan Devlet Yardımları, Teşvikler ve Türkiye ile Mukayeseli İncelemesi**, İGEME Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı, Ankara, Ocak/1995.

- : Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı “Yatırımları İhracatı ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, DPT, Yayın No:1576.
- : Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı “Yatırım ve İhracatı Teşvik Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, DPT, Yayın No: 1872, Ankara 1985
- : Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, “Yatırımları Teşvik Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yayın No: 2186, Ankara, 1989..
- : Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı “Bölgesel Dengelerin Sağlanması” Temel Yapısal Değişim Projeleri Komite Raporları, DPT, Mart/1995.
- : “Gelişen Türkiye’de Güneydoğu Anadolu Projesi” T.C. Başbakanlık Yayınları, Ankara 1989.
- : “Özel Kesim Yatırım İmkânları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği”, TOBB, Ankara 1990.
- : Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi I, Ankara 1979.
- : **Yatırım Projelerinin Hızlandırılması ve Değerlendirilmesi**, DYB, Ankara 1985.

- : “1995 Yılı Bilecik İlinin Yıllık Sanayi, Ekonomik ve Ticari Durumu Hakkında Rapor”, T.C. Bilecik Valiliği Sanayi Ticaret İl Müdürlüğü Yayını, Bilecik 1996.
- : Türkiye-AT 36 Ortaklık Konseyi Toplantısı, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No: 131, İstanbul 1995.
- : Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, Cilt No: 22.
- : Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, Cilt No: 24.
- : “Kalkınmada Öncelikli Yörelere Raporu”, TOBB, Ağustos/1994 Forum Dergisi.
- : TOBB, Ekonomik Forum Dergisi, Aralık 1994.
- : 21 Ocak 1996 Tarihli Forum Dergisi.
- : 21 Ocak 1996 Tarihli Ekonomist Dergisi.
- : 27 Ekim 1996 Tarihli Ekonomist Dergisi, Sayı: 43.
- : “Küçük Dev Şehir Bilecik”, Ekim 1996, Macro Dergisi.
- : 1.12.1986 Tarih ve 19298 Sayılı Resmi Gazete.

- : 7.6.1989 tarih ve 20217 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete.
- : 4.4.1995 tarih ve 22248 sayılı Resmi Gazete.
- : 16.10.1996 tarih ve 22789 sayılı Resmi Gazete.
- : 31.10.1996 tarih ve 22803 sayılı Resmi Gazete.
- : 25.12.1996 tarihli Milliyet Gazetesi.
- : Devlet İstatistik Enstitüsü Ekonomi İstatistikleri Yılığ.
- : Devlet İstatistik Enstitüsü 1990 Yılı Nüfus İstatistikleri.
- : Bilecik Sosyal Sigortalar Kurumu Müdürlüğü Faaliyetleri.
- : DPT Faaliyet Raporları.
- : Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Dairesi İstatistikleri.

İLLERİN YÖRELER İTİBARIYLA SINIFLANDIRILMASI

EK: 1

KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER		NORMAL YÖRELER			GELİŞMİŞ YÖRELER (3)
1. Derecede Öncelikli	2. Derecede Öncelikli	Sanayi Kuşaklarında (1)	Sanayi Kuşaklarında (2)	Sanayi Kuşağı Dışında	
Ahiyaman	Arnsaya	Ankara (Sincan)	Adana (Büyükşehir Bel. Hüd. Şep)	Afyon	İstanbul Kocaeli Adana (Büyükşehir Bel. Hüd. Şep) Ankara (Büyükşehir Bel. Hüd. Şep) Bursa (Büyükşehir Bel. Hüd. Şep) İzmir (Büyükşehir Bel. Hüd. Şep)
Ağrı	Çankırı	Adana (1)	Aksaray	Ankara (Büyükşehir Bel. Hüd. Şep)	
Antahya	Çorum	Afyon	Balıkesir	Antalya	
Aydın	Elazığ	Antalya	Bilecik	Aydın	
Bartın	Erzurum	Aydın	Bolu	Bartın	
Beşiktaş	Kahramanmaraş	Bilecik (1)	Bursa (Büyükşehir Bel. Hüd. Şep)	Konya	
Bayburt	Kastamonu	Bolu	Çarşamba	Trabzon	
Bingöl	Malazgirt	Burdur	Denizli	Not: Bu illerdeki organize sanayi bölgeleri hariç	
Bitlis	Siirt	Bursa (İnegöl 1)	Eskişehir		
Diyarbakır	Sivas	Bursa (Denizli 1)	Gaziantep		
Erzurum	Tokat	Denizli	Gaziantep (1,2)		
Gümüşhane	Yozgat	Eskişehir (1,2)	Hatay		
Hakkari	Zonguldak	Gaziantep (1,2)	İsparta		
İğdır	(Ereğli İlçesi)	Hatay (Lakadükler)	İzmir (Büyükşehir Bel. Hüd. Şep)		
Kars		İstanbul (Tuzla/Deri)	Karabük		
Marşin		İzmir (Alayunt, Menemen/Deri)	Karşıyaka		
Miğir		Kayseri (1)	Kayseri		
Sarı		Kocaeli (Gebze)	Kırklareli		
Samsun		Konya (1,2)	Kütahya		
Sarıyer		Marsa (1,2)	Marsa		
Tunceli		Niğde	Mersin		
Van		Ordu	Muğla		
Zonguldak		Samsun	Neşehir		
(Ereğli İlçesi Hariç)		Tekirdağ (Çerkezköy 1,2)	Niğde		
		Trabzon	Ordu		
			Kırı		
			Sakarya		
			Samsun		
			Tekirdağ		
			Uşak		

(1) Yöre kapsamıyla buharan yerlerdeki özel organize sanayi bölgeleri, 1995 Yılı Programıyla başlamak üzere, 7 İliş Yılı Kalkınma Planı çerçevesinde Sanayi Kuşağı sayılmaktadır.

(2) Normal yörelerdeki özel olmayan organize sanayi bölgeleri, 1995 yılından başlamak üzere, 10 yıl süreyle Sanayi Kuşağı sayılmaktadır.

(3) Bu yörelerdeki organize sanayi bölgeleri Sanayi Kuşakları kapsamıyla normal yöre sayılmaktadır.